

EDÍCIA

PREŠBURG

BRATISLAVA

Bratislava Česko-Slovenská

Daniel Luther

BRATISLAVA ČESKO-SLOVENSKÁ

Putovanie z monarchie do Slovenského štátu

MARENČIN PT

Publikácia vznikla v rámci projektu VEGA 2/0022/17 Vojnový slovenský štát a holokaust v aktuálnom spoločenskom diskurze. (Etnologický pohľad.)

Etnologické štúdie 35

Recenzovali

PhDr. Peter Salner, DrSc., Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV,
Bratislava

prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc., Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

© Daniel Luther, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2018

© Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava, 2018

© Marenčin PT, spol. s r. o., Bratislava, 2018

Jelenia 6, 811 05 Bratislava

marencin@marencin.sk www.marencin.sk

Cover © Marenčin Media, 2018 ???

Photo © Viliam Malík, archív Jozefa Hanáka, Mestské múzeum v Bratislave,
Slovenský národný archív – fotoarchív STK, Centropa, súkromné archívy,
archív vydavateľa

Layout © Marta Blehová, 2018

762. publikácia

1. vydanie

ISBN 978-80-569-0146-5

Na úvod pár slov o mojom vnímaní rodiska. Otec pochádzal zo Spiša a mamka zo Svätého Jakuba pri Banskej Bystrici. Kultúrne a jazykovo oddelené svety. Stretli sa v medzivojnovej Bratislave ako prisťahovalci. Takých ako oni, prišlo do Bratislavy zo Slovenska na tisíce. Nepamätám sa, že by o svojich pocitoch v cudzom meste podrobnejšie hovorili. Prečo asi? Priviedli na svet tri deti, Igora a Miloslava v jakubskom bezpečí starých rodičov a mňa až po vojne v Bratislave. Nikto z nás nepochyboval, že sme Bratislavčania. Veď sme od vnímania sveta v detstve nič iné nepoznali, len toto mesto. A cez prázdniny Jakub s krásnou prírodou v okolí. Ale ja mám silné citové väzby aj na Spiš, zrejme cez pobyty na Čingove v Slovenskom raji. Moje vnímanie rodiska tak obsahuje okrem Bratislavy aj citový vzťah ku krajom, odkiaľ pochádzajú moji rodičia. Asi nie každý sa s takýmto postojom stotožní a vo vzťahoch medzi ľuďmi to môže byť zanedbateľné. Ale v dobe vzniku ČSR sa to bralo vážne. Domorodí Prešpuráci ctili príslušnosť k mestu tak povediac šľachticky, cez generácie predchodcov, cez viac či menej generácií ich rodu. Takýto vlastnícky neuchopiteľný a rozlišujúci vzťah k mestu v našej mladosti neznamenal nič, ale v prvých rokoch republiky spôsoboval veľké spoločenské problémy. Kto sú domorodí a kto nie, sa v etape pričleňovania mesta k Československej republike zdalo dôležité. Trochu o tom napíšem.

K názvu knižky, aby Vás nemýlil. Zvolil som paralelu k jednému z prvých názvov republiky, ktorý znel Republika česko-

-slovenská, v skratke aj RČ-S. Až prijatím ústavy v roku 1920 sa ustálil názov Československá republika a používal sa aj názov v obrátenom poradí, Republika československá. Nie je to z hľadiska odstupu sto rokov dôležité, ale zaujal ma ten spojovník medzi dvomi národmi, ktoré dovtedy nijako nesúviseli, ale stáročia ľudsky a neskôr aj politicky spolupracovali. Nezačal to Ľudovít Štúr, hoci jeho misia do Prahy bola dôležitá. Omnoho väčší význam vo vzájomných vzťahoch mala Československá jednota, pražský spolok založený v roku 1896, ktorý okrem rozvíjania vzájomných kontaktov sa významným spôsobom podieľal na financovaní aktivít Slovákov v Čechách aj v Uhorsku. Vedenie spolku sa schádzalo v Luhačovicích. Finančne podporoval študentov na stredných a vysokých školách, remeselných adeptov pri českých majstroch, podporovali slovenské noviny a pripravovali, nevedome či plánovane, spoločný osud Čechov a Slovákov. Vznik republiky nebol teda len vypočítavým aktom, aby „československý národ“ mal v republike výraznú početnú prevahu. Bol to aj prejav spriaznenosti, aj o tom bude reč.

Začlenenie mesta do novej republiky znamenalo pretrhnutie stáročia vytvorených väzieb s rakúskym a maďarským národom. Bol to proces zmien vo všetkých oblastiach politického, hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života. Menil sa jazykový systém v meste, symbolika verejných priestorov, ale aj zaužívané zvyklosti obyvateľov a ďalšie oblasti, vytvárajúce príznačný charakter mesta. Začala sa jeho „čecho-slovakizácia“, lebo v tomto procese zohrali dôležitú úlohu Česi, ktorí sa vo veľkom počte do mesta prisťahovali. Mali silné politické a ekonomické zázemie, bez ktorého by sa slovenská komunita v konkurenčnom prostredí mesta len ťažko presadila. Ďalej preukázali vysokú organizačnú schopnosť a aktivitu, ktoré maďarizáciou znehybnené slovenské prostredie nemalo tak zažité. Pevné národné vedomie a kontakty na české a moravské kultúrne a spoločenské inštitúcie umožnili rýchle a sebavedomé formo-

vanie česko-slovenskej spoločnosti v meste. Základné rámce zmeny výstižne vyjadruje premena názvu mesta – z uhorskej Pozsony, Pressburg na československú a slovenskú Bratislavu. Aká bola?

Dôležitým zdrojom poznatkov bola práca dôveryhodných historikov, ktorí preskúmali archív mesta a chronologicky spísali všetky dôležitejšie udalosti a postoje dobových aktérov. Ale v tom bol aj problém, lebo každý zo zapisovateľov mal svoju vlastnú orientáciu a to sa dalo ťažko zistiť. Kritické prehodnotenie som robil prostredníctvom viacerých zdrojov, ktoré danú udalosť zaznamenali, ako miestna tlač, memoáre a v málo prípadoch, keď to umožňoval časový odstup, aj spomienky súčaníkov. Ešte sa to čiastočne dalo, lebo prvé výskumy k téme sme robili spolu s tímom kolegov koncom osemdesiatych rokov 20. storočia pri príprave knižky Taká bola Bratislava (1991). Rovnako som postupoval pri uverejnení zápisov z publikovaných memoárov ľudí z tej doby. Snažil som sa o čo najvernejšiu reflexiu a interpretáciu udalostí a jednotlivých období, ktoré sa odohrali od zániku monarchie cez 1. a 2. ČSR až po vybraný problém vojnovéj Slovenskej republiky, ktorým bol odsun Čechov.

Ešte malá technická poznámka. Predkladaná knižka sa pridržiava zásad historickej etnografie. Platí, že ak chceme hovoriť o vnímaní udalostí a každodennom živote ľudí, musíme používať len zápisy z tej doby. Vtedy je dôležité citovanie zdrojov, z ktorých pri autorskej interpretácii vychádzame. V knižke sa opieram o viacero čiastkových štúdií, ktoré som uverejnil v rôznych i zahraničných vedeckých publikáciách. Prehodnotené a doplnené novými poznatkami ich predkladám širšej verejnosti. A čitatelia mojej staršej knihy „Z Prešporka do Bratislavy“ mi iste prepáčia, že niektoré udalosti som nemohol vynechať. Kto ju nepozná, bol by ochudobnený o poznanie okolností, ktoré sú dôležité pre pochopenie doby pred sto rokmi.

Výsledky sčítania ľudu v roku 1910

Poslanec v uhorskom sneme Ferdiš Juriga

Most Františka Jozefa

Primaciálne námestie

Hlavné námestie
s radničnou vežou

PRED ROZVODOM

U zadnej miestnosti hostinca Jána Grajciara konali sa politické diskusie, viedol ich Ivan Dérer. Na poslednej schôdzke roku 1914 prekvapili nás detektívi, ktorých ta priviedli naši maďarónski kolegovia.

Štefan Krčméry

Stará radnica

Tisícročné manželstvo s Maďarmi sa nevydarilo, musíme sa rozísť. Týmto neskôr známymi slovami komentoval politickú situáciu v Uhorsku v marci 1918 Andrej Hlinka. Nebolo to verejné vyhlásenie, povedal to na porade významných slovenských politikov v Martine. Verejne sa odvážil žiadať samourčujúce právo slovenského národa mimo hraníc Uhorska Vavro Šrobár na prvomájovom zhromaždení roku 1918 v Liptovskom Mikuláši, za čo ho maďarské úrady poslali do basy. Prečo sa predstavitelia slovenských politických strán rozhodli opustiť Uhorsko a vydať sa na cestu k spoločnej štátnosti s Čechmi je už veľa krát popísané a dobre známe.¹ Ale ako to vyzeralo v uhorskom Prešporku, kde Slováci tvorili malú časť obyvateľstva. Pomôžem si postrehmi a hodnoteniami ľudí tých čias.

Najprv však všeobecne. Postavenie nemaďarských etník najmä v mestách na území dnešného Slovenska bolo na sklonku monarchie značne nepriaznivé. Tento stav dosiahli uhorské štátne orgány viacerými plánovanými spôsobmi, najmä uprednostňovaním maďarských uchádzačov na miesta

Neologická
synagóga a Dóm
sv. Martina

Andrássy G. utca,
dnes Gorkého ulica

v štátnej službe, osídľovaním Maďarmi a ich prienikom do miestnej ekonomiky, sociálnym nátlakom na iné etnické či etnicko-konfesijné skupiny (v mestách obvykle slovenské, nemecké a židovské). Maďarizačná politika určovala, že strednú a vyššiu spoločenskú vrstvu mohli tvoriť iba praví „uhorskí vlastníci“, za akých sa považovali maďarsky hovoriaci a deklaratívne prouhorski občania. Prihlásenie sa k štátnej príslušnosti znamenalo vlastne jedinou cestu k dosiahnutiu lepšieho zamestnania, spoločenského uplatnenia sa, ale mnohokrát aj k zaisteniu obyčajnej existencie. Tých (pôvodom) Slovákov, ktorí tomuto tlaku podľahli, vzdali sa rodnej reči a hlásili sa k Maďarom, považovali v slovenských kruhoch za odrodilcov, „maďarónov“, ktorí z panskej povýšenosti a zištných dôvodov uprednostnili maďarskú spoločnosť pred protislovenským ponížovaním. Maďarónmi sa označovali pomadžarčení Slováci. Ako píše J. Svetoň, takáto vedomá premena identít prebiehala v Bratislave najmä koncom 19. storočia a vyplývala z nacionalistického poňatia uhorského národa ako vrstvy vládnucej tried. „Byť Maďarom znamenalo v nemaďarskom etniku stať sa pánom. A naopak – čo je ešte dôležitejšie v procese prenárodnovania – úsilie o sociálny vzostup, o dosiahnutie spoločensky významnejšej pozície, znamenalo stať sa Maďarom.“ Vyžadovalo sa deklarovať uhorskú štátnosť a prijať maďarský jazyk za obcovaciu reč.²

Sociálne vzory správania sa objavujú v postrehu dobrého znalca uhorských pomerov J. Rotnágl: „Slováci musí zápasit v prostredí kultúre nepriateľskom. Je to prostredie, v ktorom dominuje historismus agrárne feudálnych názorů na politické a spoločenské úkoly, kde produktívna práca je hanbou. Jest to názor uherské šľachty, k níž se připojila již v třicátých letech minulého století slovenská gentry, drobná šľachta, element v Uhrách politicky nejčilejší, v níž skládal tolik nadějí ještě Havlíček-Borovský. Tato třída lpí tak na historismu svých privilegií a před-

Bývalé Trhové,
dnes Námestie
SNP

>
Chlebový trh
pred dnešnou
Starou tržnicou

Bývalé Trhové,
dnes Kamenné
námestie

sudkú a má takový vliv na smýšlení spoločnosti v Uhrách vôbec, že svým zájmům třídním a svému šovinismu získala i měšťácké vrstvy původu vlastně nemaďarského, německo-židovského, slovenského, a nepřipustila, aby se v Uhrách začalo myslit o veřejných úkolech ve smyslu moderní demokracie, pokroku a kultury.“³ Predpísaná rola sa dosahovala asi nasledovne: „Maďarskí úradníci uprostred Slovákov tvorili osobitnú kastu, slúžili slepo šovinizmu, špicľovali a budili postrach. Nahor otrocká poníženosť, nadol tyranstvo.“⁴

Demografickým vývojom Bratislavy sa podrobne zaoberal J. Svetoň. Zistil, že masová jazyková maďarizácia domorodého obyvateľstva a slovenských prisťahovalcov sa začala až koncom 19. storočia, ale bola len relatívne úspešná. Na prelome storočí sa v rímsko-katolíckych a židovských školách učilo výlučne po maďarsky a maďarčina sa vyučovala aj v evanjelických a v školách. Maďarizáciu cirkvi presadili františkáni a kapucíni, ktorí nedeľné bohoslužby viedli v maďarčine. Vo verejnom živote mali dôležitú úlohu štátna a mestská správa, divadlo, mestské kasíno, maďarská veľkostatkárska šľachta, vedenie priemys-

selných a obchodných podnikov, tlač a tiež cigánska hudba. Konštatuje, že išlo o proces „jazykovej akomodácie so silným sklonom k trojrečovosti“ a nie skutočnej národnej asimilácie. Z maďarských štatistík vypočítal, že viac ako $\frac{3}{4}$ obyvateľstva vedelo popri maďarčine aj po nemecky alebo slovensky.⁵ Aj on konštatuje, že popri jazykovej dominancii zohrávalo dôležitú úlohu úsilie o sociálny vzostup. Dosiahnutie významnejšej pozície znamenalo stať sa Maďarom.

Takéto spoločenské pomery spôsobili, že vtedajší Prešporok (oficiálne Pozsony – Pressburg) bolo pred prvou svetovou vojnou už nemecko-maďarské mesto (42 % a 40 % obyvateľov v roku 1910). Ešte v polovici 19. storočia tomu tak nebolo. J. L. Holuby, ktorý vtedy študoval v Prešporku, vo svojich spomienkach napísal: „Všade sa ozývala nemčina po úradoch a uliciach, lebo tak to vtedy patrilo k dobrému tónu. Školy, vyjmúc lýcea, boli všetky nemecké. Ale zato, že na lýceu bola vyučovacia reč maďarská a nie nemecká, bolo tam len málo vyše dvesto žiakov...“⁶ V štatistickom súpise z roku 1850, teda krátko po ustanovení maďarského jazyka ako výlučného štátneho jazyka v Uhorsku, sa k maďarskému materinskému jazyku prihlásilo len 7 % obyvateľov, k slovenskému 18 %.⁷ Prepočty ukazujú, že k maďarskému pôvodu sa z približne 3 tisíc v roku 1850 prihlásilo v roku 1910 vyše 30 tisíc osôb, čo je desaťnásobne viac.⁸ Maďarizačná politika značne posilnila nielen počet, ale aj postavenie maďarských obyvateľov.

Historicky dominantné nemecké obyvateľstvo, predovšetkým meštianstvo, prijalo maďarizáciu ako nevyhnutnú súčasť uhorského vlastenectva. Znalosť oboch jazykov bola samozrejماً, rovnocenne sa používali pred úradmi a boli oficiálne uznanými rokovacími jazykmi v mestskom zastupiteľstve. Považovali sa za autochtónnych, kultúrne najvyspelejších a etnicky tolerantných občanov mesta. Svoje osobité postavenie odôvodňovali „právom nadobudnutým v priebehu stáročí našou prácou, usi-

lovnosťou, počestnosťou a svedomitosťou“. Mesto považovali za nespochybniteľne „svoje“ a voči nepriaznivej uhorskej menšinovej politike neprejavovali otvorený odpor. Zrejme to spôsobovala početnosť a integrita nemeckej komunity, voľné používanie materinského jazyka, vlastný cirkevný a kultúrny život atď. Znalosť maďarčiny poskytoval školský systém a nemčina bola ďalšou výhodou k individuálnemu uplatneniu. Napriek tomu „v mestských elitách, v ktorých aj napriek asimilácii stále dominovali etnickí Nemci, prevládal skrytý odpor proti maďarizácii“.⁹ Kultúrnym vzorom bola Viedeň a vyspelý nemecký svet, ale hlásili sa aj k Budapešti. Považovali sa za uhorských Nemcov a podľa vyjadrení (v pomeroch nie celkom slobodných) za uhorských vlastencov. Späťosť s maďarským etnikom sa v premiešanom meste zdala natoľko úzka, že sa považovali za etnicky nevyhranených Pressburgerov, tzv. kraxlhuberov.

K slovenskej materinskej reči sa v roku 1910 prihlásilo 15 % občanov mesta. Patrili prevažne k nižším spoločenským vrstvám, napríklad M. Korman uvádza: „Slovensky sa hovorilo len na zeleninárskom trhu a ešte tak v Podhradí a Blumentále. V obchodoch a úradoch slovensky s vami nikto hovoriť nechcel. Slovenských rodín, tzv. meštianskych, ktoré sa nebáli hlásiť k svojmu slovenskému pôvodu, bolo ľahko spočítať na prstoch.“¹⁰ Š. Krčméry vo svojich spomienkach (na mesto po roku 1907) uvádza: „Bratislava nebola tak veľmi nemecko-maďarská, ako sa to myslí. Slovenčina sa ozývala najmä na tržištiach, v predmestiach, v okolí fabrík. Vo vnútorných uliciach mesta, pravda, bolo jej menej a utiahnutá bola do bytov, zväčša chudobných, dvorných. Slovenský element bol zväčša chudobný, a preto aj zakríknutý, utajený. Ťažko sa dostával pospolu, nebolo v ňom dosť kohézie, bol rozsypaný.“¹¹ O národnom povedomí robotníkov a rôznych zamestnancov vypovedá napr. výzva k prvomájovému zhromaždeniu z roku 1911: „Prešporská Slovač musí sa z hnilej liknavosti rozkývať!“ Väčšinu

Židovská ulica po
požari (1913)

Kníhkupectvo Steiner na Ventúrskej ulici

>
Baštová ulica

Podhradská ulica bývalého geta

Schlossgrundgasse
(Podhradská),
neskôr Židovská
ulica po veľkom
požari

Kapucínska ulica

Zámocká ulica

<
„Široké schody“

Hostinec na Ventúrskej ulici

Ventor Strasse a neskôr Ventur
utca, dnes Ventúrska

Podhradie >

tvorilo robotníctvo, ktoré v slovenskej sekcii mestskej sociálnej demokracie malo v roku 1918 približne 6 tisíc členov, teda asi polovicu Slovákov v meste, hlásiacich sa k svojmu pôvodu. Platformou spolkových aktivít bolo iba slovenské oddelenie robotníckeho spolku Napred (založeného roku 1905) a spolok českých robotníkov Bratrství, s ktorým úzko spolupracovali. Ostatných vyše 120 prešporských spolkov bolo nemeckých, maďarských alebo najčastejšie nemecko-maďarských.¹²

V každodenných medziľudských vzťahoch, aspoň podľa kusých správ, bolo nedemonštratívne národné povedomie Slovákov rešpektované. Ataky etnického charakteru boli v meste ojedinelé, vzájomné vzťahy skôr tolerantné. Národné aktivity sa sústreďovali okolo niekoľkých meštianskych rodín, súkromných kaviarní a hostincov, rozvíjala sa prednášková činnosť, hrali sa divadlá a pod. V Krčméryho zápiskoch sú spomenuté meštianske rodiny pani Boženy Kutlíkovej na Panenskej ulici, Jána Grajciara, hostinského na Marianskej ulici, rodiny Idzich na Šancovej, Macháčovská na Zámockej, malý obchodník Ondreja Zedníka a krajčírka Hovorku na Suchom Mýte, obchodníka

Kasíno fabriky
Dynamit

Vojenské sklady na
začiatku Mlynských
nív

Petržalský kolotoč

Pavúka na Kušerovej ulici, Špačkovcov, Masárovcov a ešte niekoľko nemenovaných. Pochvalne opísal divadelné predstavenia ako najúčinnjší buditelský prostriedok, hrali najmä Urbánka v Grajciarovom hostinci, Müllnerovom hostinci na Karpatskej ulici, niekedy aj v Petőfiho dvorane na Dunajskej ulici. „Zdalo sa, akoby v bezprostredných rokoch pred vojnou bolo bývalo slovenskému životu v Bratislave už veselšie. Bolo nás aspoň toľko, že sme sa mohli vzájomne o seba opierať a spoločensky sme si dostačili.“¹³

Situácia sa zhoršila vypuknutím prvej svetovej vojny. Aktívne slovenské rodiny a strediská spoločenského života boli pod policajným dohľadom a vyskytli sa aj perzekúcie: „Prišla vojna a za vojny, špeciálne v Bratislave, ťažko sa bolo púšťať do vyvolávania slovenského života... Ivanovi Dérerovi pre článok v martinskom Hlásniku pouličná luza devastovala byt hneď na začiatku vojny... Naše pôsobenie utiahlo sa do študentských krúžkov a do domácností. Domáce divadlá, divadelné večierky – jednoaktovky, recitácia, spev.“¹⁴ Posilou v policajných pomeroch boli kontakty s vlastencami, ktorí sa uchýlili do rakúskej časti monarchie a s českým národným hnutím. Z Bratislavy sa udržiavali styky najmä s pražskými a viedenskými kruhmi. V tom zohrala dôležitú úlohu Československá jednota (založená 1896 v Prahe), v rámci ktorej boli vybudované dobré vzťahy, porozumenie a spoločné ciele českých a slovenských politikov. Š. Krčméry napísal: „Politickú orientáciu do československého štátu... mali sme bezpečnú. A zvesti mali sme vždy zavčasu pre blízkosť Viedne, kde sme mali Kornela Stodolu, Milana Hodžu a Ivana Dérera v stálom styku s českými poslancami.“¹⁵

O národnostných vzťahoch v uhorskej Požoni na konci vojny mnoho napovedá historka, zaznamenaná Š. Krčmérym: „V Bratislave plynul život ako dotiaľ... V divadle dávali vtedy dlhší čas akúsi operetu, ktorej názov bol, myslím, Túl a nagy

Kriványon, a v ktorej posmech robili zo Slovákov drastickým spôsobom. Jedon z predstavovaných Slovákov, vyhľadovaný, chytal muchy a hltal ich. Oficiálna Bratislava sa bezstarostne bavila.“¹⁶ Obdobný prípad bol zaznamenaný v mestskom divadle ešte v roku 1921: „Poněvác v poslední době předváděny jsou německou Beerovou společností hry, přičící se dobrým mravům, zavedlo policejní ředitelství censuru nad každým kusem... tím má býti také zamezeno tupení neněmeckých a nemaďarských národností, jak se stalo nedávno v jedné veselohře.“¹⁷ Vo verejných vyhláseniach sa však už začal pripomínať aj „hrdinský boj Slovákov za vlasť“. V úvahách pred októbrovým vyhlásením republiky sa objavilo zrejme pre všetkých prijateľné vysvetlenie páľčivého štátneho problému: „Slováci sú síce kultúrne nižšie postavení, ale za to môžu predchádzať vlády. Kvôli tomu chcú šovinistické náture, aby si Nemci a Slováci skočili do vlasov? Uhorskí Nemci vítajú Slovákov ako bratov... a chcú ísť Maďarom príkladom. Ani skutoční Maďari nemôžu za hriechy predchádzajúcich vlád...“¹⁸ Zmeny vo vnímaní národnostnej situácie sa však začali až prevratovými udalosťami v meste.

Radi chodievali starí Prešporčania do Auparku, kde bolo postarané menovite o zábavu detí, kde uprostred dnešného zriadeného sadu bolo bohaté krovie bludiskom, čiže „Irrgarten“ zvané, potom stál tam niečo ďalej starodávny kolotoč, ktorý ešte v poprevratových časoch fungoval, avšak moderné deti už nevedel zaujať svojím solídny tempom.

Ovídius Faust v knižke
Zo starých zápisní mesta Bratislavy na strane 38.

WILSONOVO MESTO

„Možnosť takéhoto, pre obyvateľov zrejme absurdného vývoja, sa zdôvodňovala zlým menom monarchie ako utlačovateľa národov a tým, že pri neznalosti našich etnografických a kultúrnych pomerov, v ktorej sa Wilson nachádza, mu Česi ľahko utvoria mienku, že Slováci sú naozaj český národ a musia byť začlenení do československého štátu.“

Pressburger Zeitung 1918

Postoje prešporskej verejnosti k česko-slovenskej perspektíve sú zaujímavé od obdobia, keď sa začali formovať reálne kontúry nového československého štátu, a teda aj budúcnosti mesta. Koniec prvej svetovej vojny, víťazstvo dohodových mocností, porážka a rozpad Rakúsko-Uhorska určili vývoj spoločenských pomerov Prešporka v pohnutom roku 1918. V Budapešti bola podpísaná republikánska ústava a v snahe udržať celistvosť krajiny Károlyiho vláda prisľúbila zmenu a demokratizáciu vnútorných pomerov, národnostnú slobodu, autonómiu Slovenska atď. Mesto s neistotou očakávalo, aký osud čaká veľké Uhorsko, ku ktorému vyjadrovalo svoju oddanosť a neskrývané sympatie.

Už pred vznikom Republiky Česko-Slovenskej sa vo verejnosti i na oficiálnom zasadnutí Municipálneho výboru mesta Pozsony (7. 10. 1918) prerokovávali tri možné smery budúce-

Miléniová socha Arpáda (z roku 1896)
stála na devínskej skale do roku 1921

<

Súsosie Márie Terézie z roku 1897
(od Fadrusza) stálo až do októbra 1921
na dnešnom Štúrovom námestí

Súsosie Petófiho stálo (ešte okolo roku
1920) na dnešnom Hviezdoslavovom
námestí

ho začlenenia mesta: rozhodnutie Dohody pripojiť Slovákmi obývané župy k budúcemu česko-slovenskému štátu, požiadavka časti nemeckých Rakúšanov (mysleli sa tým nemecky hovoriaci Rakúšania) pripojiť Pressburg k Rakúsku a oficiálne proklamovaná nutnosť udržať mesto v budúcom samostatnom Uhorsku. Podrobne sa rozdebatovala aj pre provinčné mesto vcelku dráždivá perspektíva novej dôležitosti v rámci pripravovaného Česko-Slovenska, odvolávajúc sa na požiadavky amerických Slovákov, aby Wilsonovo mesto sa stalo hlavným mestom Slovenska a sídlom novozaloženej slovenskej univerzity: mohlo by byť „rezidenčným a univerzitným mestom!; to nie je prázdny prelud“, referuje Pressburger Zeitung. Ako vznikol nápad pomenovať mesto po vtedajšom americkom prezidentovi? Český Venkov napísal: „Wilsonovo město místo Prešpurk. Jak sdělují švýcarské listy, rozhodli američtí Slováci, že příštím hlavním městem osvobozeného Slovenska bude Prešpurk a na počest Wilsonovu nazván bude Wilsonovým městem.“¹⁹ Mešťania s tým naoko súhlasili, dúfajúc, že aj pri začleňovaní mesta do nových štátnych útvarov uplatní prezident ním presadzované právo na sebaurčenie.

O zmýšľaní politických kruhov napovedá aj úvaha, prečo asi Česi chcú mesto Pozsony: „Na západe a severe sú obkľúčení Nemeckom, v obkolesení na juhu pokračuje Horné a Dolné Rakúsko. Ak by bol Český štát ešte aj na východe odrezaný (maďarským) Uhorskom, bol by uväznený ako myš v pasci a len budúce Poľsko predstavuje úzke východisko k spojeniu s ostatným svetom. Preto sa potrebuje dostať na Dunaj a touto medzinárodnou tepnou preraziť so svojim obchodom. Dunaj je zároveň spojovacím ohnivkom medzi slovanským severom a juhom... Cesta k tomu vedie cez slovenské osídlenie... Ak sa niekedy zjavili reči o česko-slovenskom štáte, tak základný problém sa netýkal lesnatých krajov severného Uhorska, ale

severozápadu Uhorska, bezprostredného susedstva Požone a – Boh ochraňuj – možno i Požone samej.“²⁰

Niekedy po skončení vojny vznikol prvý politický orgán zastupujúci Slovákov v meste a župe pod názvom Národná rada pre Prešporok a okolie. Ako si spomínal F. Kulhánek, utvorili ju Lehocký, Pocisk, Kellner, Korman, Zoch, Dr. Juriga, Tománek, Krčméry, Stanek, hostinský Grajciar, lekárnik Izák a Zigmundík zo Slovenskej banky. Jestvovala zatiaľ tajne až do vypuknutia revolúcie v Bratislave vo štvrtok 31. októbra 1918. Vtedy robotníctvo údajne vo všetkých továrňach a dielňach prestalo pracovať a za spevu revolučných piesní a pod červennými zástavami tiahlo pred radnicu, kde sa konal tábor ľudu. K demonštrantom sa pridalo mnoho vojakov a oslobodených väzňov. Zo zhromaždenia bol poslaný pozdravný telegram Národnej rade maďarskej do Pešti, ale bolo uznesené založiť oficiálnu Národnú radu pre Prešporok, ktorá v tom okamihu vystúpila proti Národnej rade maďarskej.²¹

To, čomu nikto v skutočnosti neveril, sa po udalostiach v Prahe, Martine a Budapešti (28., 30. a 31. októbra 1918) začalo naplňať. Proklamácia Národného výboru 28. októbra 1918 v Prahe o spoločnom štáte Čechov a Slovákov a deklarácia Slovenskej národnej rady 30. októbra 1918 v Martine, ktorou sa predstavitelia slovenského národa prihlásili k novému štátu, vytvorili pre obyvateľov mesta novú a neistú situáciu. Hranice Slovenska ešte neboli určené, ale požiadavky existovali.

Začiatkom novembra začalo česko-slovenské vojsko pod talianskym velením obsadzovať slovenské kraje a v Skalici bola 4. novembra 1918 ustanovená tzv. dočasná slovenská vláda. „Všeobecný bol na Slovensku celkom správny náhľad, že Slovensko bude spravované samostatne vládnymi komisármi, a že v Prahe bude centrálné ministerstvo. Na čele vlády vskutku tiež stál Dr. Vavro Šrobár a mal po boku referentov, roduverných Slovákov. Dočasná slovenská vláda, v ktorej boli Dr. Vavro Šro-

Minister s plnou
mocou
pre Slovensko
Vavro Šrobár

bár, Dr. Pavel Blaho, Anton Štefánek a Dr. Ivan Dérer, vypravila sa na Slovensko z Prahy 4. novembra 1918. Na nádraží v Brne stretol sa s ňou slovutný národovec Štefan Janšák, ktorý... dávno pred týmto oficiálnym vyzvaním spolupripravoval hospodársky, priemyslový, finančný a technický adresár a do toho oboru spadajúce informácie všetkého druhu, ktoré sa dávali do rúk na Slovensko idúcim českým pracovníkom. Janšák teda pripojil sa v Brne k dočasnej vláde slovenskej, ktorá cestovala na Slovensko v sprievode 90 četníkov, starších ľudí, vedených podplukovníkom Hanáčkom.“²² Obsadenie slovenských krajov bývalého maďarského Uhorska nadobúdalo reálne kontúry.

Mesto odoprelo podriadenosť, lebo o osude Uhorska nebolo rozhodnuté, rokovania o podmienkach príméria v Belehrade stále prebiehali. V tejto politicky neistej dobe odovzdala deputácia uhorskej Národnej rady mesta Pozsony zástupcovi českej Národnej rady a poslancovi vo Viedni V. Tusarovi „energický protest mesta Pozsony proti obsadeniu mesta Čechmi“. Po uzavretí príméria oboch bojujúcich strán o územie maďarská vláda poslala päť vojenských bataliónov na posilnenie obrany mesta pod velením kapitána V. Heltaya. F. Kulhánek vo svojich spomienkach uvádza: „Maďari a Nemci nechceli dlho ani počuť

o tom, aby Bratislava mala pripadnúť Československu. Jedni tiahli k Pešti, druhí zas k Rakúsku. Zajedno však boli v tom, že Bratislavu budú proti Československu brániť do ostatnej kvapky krvi. Preto vyžiadali si z Pešti posilu, ktorá skutočne prišla a zaujala pozície na demarkačnej čiare Devínske Jazero – Devín, Sv. Jur – Pezinok. Bola to neukáznená banda Heltayovcov a nastal najhroznejší teror, za ktorého slovenský človek nebol si istý ani životom. Poslancovi Jurigovi bol v noci 18. novembra 1918 vydrancovaný byt a odvečená do hotelu jeho gazdiná. Národní lupiči Heltayho drancovali aj na vidieku a mnoho Slovákov povraždili.“²³ Minister národnej obrany V. Kľofáč podal správu: Maďari „zatýkajú slovenské vlastence, stírlí je před očima rodiny a vylupujú kraj. V Prešpurku mají 1.600 mužů s artilerií a četnými strojnými puškami“.²⁴

V snahe zastaviť povojnové nepokoje a rozkladný proces už začiatkom novembra vyzval „Vaterstadt Pozsony“ obyvateľov, aby dobrovoľne vstupovali do Požoňskej národnej gardy na obranu poriadku a verejného i súkromného majetku. Židovskú štvrť v Podhradí chránila židovská garda. Vzbury a násilnosti

v slovenských obciach Prešporskej župy, ktoré sprevádzali rozpad monarchie, donútili vedenie župy a mesta uznať slovenskú Národnú radu pre Prešporok a okolie. Boli v nej viaceré známe osobnosti a predsedal im Ferdiš Juriga.²⁵ V obciach organizovali národné rady a zavádzali v nich takzvanú obrannú stráž. Sídliť v župnom dome, k dispozícii mali auto a telefón, ktorý spájali na heslo Hungaria a očakávali od nej spoluprácu s Budapešťou. Jej činnosť sa však rýchlo dostala do podozrenia uhorskej Národnej rady. Š. Krčméry zaznamenal: „Výjasniť ju, vyslali sme k nim delegáciu. Rečníkom bol Juriga. Tentoraz hovoril stručne, pokojne, ale jeho slová pôsobili ako hrom. Prvá veta bola otázka: Či sú páni povedomí toho, že stoja na pôde československej republiky? – Bolo to vtedy ukrutné pre vážených pánov otcov vlasti, ale bolo jasné. Odvtedy Bratislava vrela a vytrvať v nej bolo čoraz nebezpečnejšie... Fanatické študenti striehli ma po večierkoch.“²⁶

Názory nemeckého a maďarského meštianstva, hoci neboli jednotné, môžeme zistiť z dokumentov protestného obdobia (od novembra 1918 po Trianonskú dohodu v júni 1919), keď relatívne otvorene formulovali svoje stanoviská a výhrady k začleneniu mesta do novovznikajúceho štátu. Bolo to obdobie zvláštnej slobody, keď uhorské mocenské zložky v meste boli značne oslabené až nefunkčné a československé neboli najprv prítomné a po januári 1919 považované za dočasné. Mesto sa snažilo spravovať samo, pokiaľ jeho začlenenie nebolo parížskou mierovou konferenciou definitívne určené. V tomto čase sa uskutočnilo viacero oficiálnych a iste mnoho neoficiálnych stretnutí, ktoré riešili jediný problém: ako uchovať uhorskú, resp. maďarskú príslušnosť mesta.

Senát prešporskej univerzity oznámil v polovici novembra protest proti akýmkoľvek pokusom pričleniť mesto k českému štátu: ten štát je stavaný na národnom princípe (a Pozsony je predsa nemecko-maďarská) a navyše Česi na to nemajú ani his-

Andrej Hlinka
(1864 – 1938), farár
v Ružomberku,
národovec, politik,
viackrát väznený.
Bol bigotný katolík,
preto nemal rád
„voľnomyšlienkarov“
Čechov.

torické a ani geografické dôvody. Z neskorších komentárov K. Medveckého k tejto aktivite vyberám časti, v ktorých sa hovorí o protestujúcej sociálnej vrstve a jej cieľoch: „České nebezpečie vyvolalo prešporskú maďarofilskú inteligenciu k akcii. Rektor novej maďarskej univerzity E. Pollner svolal do auly: sudcov, pravotárov, profesorov, aby sa dohodli, čo by mali začať.“ Úplnú nedôveru slovenských činníkov vysvetľuje slovami: „V Prešporku sa utvorila... spoločnosť s cieľom: vysvetliť Slovákom, žeby im s Maďarmi lepšie bolo ako s Čechmi. Ten istý Pollner len pred dvoma mesiacmi na svojej rektorskej inštaláčnej reči povedal: Ak národnosti chcú v tejto vlasti žiť, musia sa zrieknuť svojej reči a kultúry, a ak by im mierová konferencia aj prisúdila nejaké práva, treba všetky sily napnúť, aby sa tento stav nestal trvalým.“²⁷ Nedôvera slovenskej strany k vedeniu univerzity a mestskej maďarskej inteligencii mala hlboké dôvody.

Verejnosť bola podrobne informovaná aj o protestnom zhromaždení obyvateľov mesta Bratislavy v malej sále Reduty dňa 23. 11. 1918 „proti príslušným českým a nemecko-rakúskym snahám“. Zúčastnili sa jej a rezolúciu podpísali zástupcovia „všetkých autonómnych orgánov a korporácií mesta, popri organizovanom robotníctve politické a komunálne strany, svetské a cirkevné inštitúcie, vedecká univerzita a celé učiteľstvo, všetky záujmové združenia výrobné, obchodné a priemyselné a všetky spoločenské organizácie bez rozdielu jazyka“. Zaujímavé na tomto výpočte je postavenie robotníctva na prvom mieste, čo zodpovedalo sile sociálnej demokracie v meste. Prejav predniesli mešťanosta Tódor Kumlik, predseda výboru uhorskej Národnej rady mesta Pozsony Dr. Marczel Jankovich a za radikálno-demokratickú stranu Alois Zalkai. Bola to strana nemeckého a maďarského mešťanstva.²⁸

Rezolúcia bola sformulovaná ako protest, založený na sebaurčovacom práve ľudu, „proti vyňatiu mesta Pozsony z tela

maďarskej ľudovej republiky a začleneníu do úplne cudzieho štátu“. V proteste sa uvádza viacero stanovísk, ktoré vypovedajú o zmýšľaní najdôležitejších osobností a inštitúcií mesta, ale asi aj veľkej časti obyvateľov: „Mesto Pozsony je od svojho vzniku bez prerušenia organickou súčasťou Uhorska; dlhý čas bolo hlavným mestom krajiny; v dejinách maďarského národa plnilo dôležitú úlohu; bolo jedným z centier vedeckého, literárneho a umeleckého vývoja krajiny, patriaceho všetkými nitkami svojej kultúry k Uhorsku; teritoriálne ani hospodársky nie je oddeliteľné, jeho hospodársky vývoj je závislý od Maďarskej ľudovej republiky; pri sčítaní ľudu v 1910 malo 78 223 obyvateľov, z toho 10,9 % bolo slovenskej materinskej reči. Tento protest je vyjadrením slobodnej vôle obyvateľov mesta.“²⁹ Manipulovaný štatistický údaj si nevšímajme (historik M. Zemko uvádza 14,9 %). Dostupné pramene zvädzajú k názoru, že zrejme najvýstižnejšie sformuloval stanovisko mešťanstva A. Zalkai: „Česi ani Slováci nemajú právo na toto mesto, patrilo stále

Zľava taliansky generál L. G. Piccione, V. Šrobár a francúzsky generál E. Mittelhauser

k Uhorsku a bolo založené a rozvinuté uhorskými Nemcami.“ Nepriamo sa s ním stotožnil aj prezident T. G. Masaryk, keď o mesiac neskôr verejne vyhlásil: „Mesto Prešporok neprináležalo vlastne ani Maďarom, práve tak, ako nám. Je to nemecké mesto. My máme ale právo naň, lebo zázemie je slovenské. My potrebujeme bezpodmienečne Dunaj.“³⁰

K udržiavaniu odporu prispievala aj maďarská vláda, ktorej predseda začiatkom decembra napísal „obyvateľstvu bez rozdielu reči“ otvorený list, že sa ho nikdy nezriekne. Na druhý deň padlo v Prahe rozhodnutie vojensky obsadiť „Wilsonovo mesto“. Hlavným veliteľom bol generál Luigi Piccione, poverený obsadením slovenského územia.

V polovici decembra nadobudli udalosti nečakaný zvrät, ktorý v mnohom ovplyvnil spoločenský vývin mesta v nastávajúcich rokoch. Najvplyvnejšou politickou stranou v meste boli sociálni demokrati, ako poznamenal K. Medvecký „zvučnými heslami demokracie usilovali sa získať do svojej strany robotníctvo a občianstvo, aby potom dľa pokynov z Budapešti mohli účinne pracovať za integritu Uhorska a proti rodiacej sa ČSR. To sa im vo veľkej čiasťke aj podarilo“.³¹ V revolučnom krídle sociálnej demokracie vznikla tzv. Červená garda, v ktorej sa angažovali prevažne maďarskí robotníci. Terorizovali a rabovali mesto bez zásahu, a teda asi so súhlasom vojenskej posádky. Reakciu obyvateľov môžeme odhadovať z internej správy Samuela Zocha pre čsl. úrady, že „oponovanie voči našej vláde úplne ochablo“. Nemeckí predstavitelia sociálno-demokratickej strany zvolali zhromaždenie „nemecky hovoriaceho obyvateľstva mesta“ a zvolili si Nemeckú ľudovú radu (Deutsche Volksrat), aby ochránila mesto „pred zbytočnými stratami na životoch a majetku obyvateľov“. Naďalej sa hlásili k orientácii na Budapešť a formálne podporili rozhodnutie požoňskej maďarskej vojenskej rady brániť mesto, ako sa uvádza, pred „zbojníckymi a neregulárnymi českými hordami“. Ale bol to

Župan Prešporskej stolice
Zoltán Jankó

určitý odklon od dovtedy proklamovanej maďarsko-nemeckej jednoty občanov mesta. Potvrdzujú to aj spomienky F. Kulhánka: „V posledných dňoch decembrových rozbehli sa maďarskí študenti v Bratislave po meste a zbierali podpisy za integritu Uhorska. Ale nepochodili dobre. Nemecké rodiny zatvárali pred nimi dvere. Vláda maďarských Heltayovych matrózov im dokonale objasnila situáciu.“³²

Najvyššie velenie dohodových vojsk počas štedrovečerného dňa rozhodlo, že demarkačnú líniu s Maďarskom tvorí Dunaj a Prešporok je tak predbežne súčasťou Republiky Česko-Slovenskej. Očakávalo sa stiahnutie maďarských vojsk. Ale vyčíňanie maďarských vojakov a Červenej gardy pokračovalo až do posledných decembrových dní, čím sa vlastne pridali k zaužívanému postupu pri odstupovaní slovenských území. O tom, že mesto bude obsadené čsl. vojskom 1. januára 1919, boli totiž vopred informovaní na rokovaní dvoch županov

Prešporskej stolice (maďarského a československého) Zoltána Jankó a Samuela Zocha, ktorí dohodli, že nebude mať vojenský, ale politický charakter. Môžeme sa domnievať, že asi preto až na Silvestra 1918 prevzala moc v meste Robotnícka rada vedená Paulom Wittichom, ktorá vytvorila Robotnícku gardu, aby odzbrojila červených robotníkov, obsadila všetky príjazdové trasy do mesta a robila strážnu a poriadkovú službu až do 1. januára. Lietadlo spojencov zhadzovalo na mesto letáky, že československé oddiely vstupujú na Slovensko oslobodiť národy spod doterajšieho jarma.

Keď to s odstupom času posúdime, Paul Wittich a viacnárrodné miestne robotníctvo zohralo v tom čase zvláštnu úlohu. Bol predsedom miestnej sociálno-demokratickej strany, z prostredia ktorej vzišla spomínaná Červená garda aj Robotnícka garda. Ako ľudový komisár prevzal správu mesta od mešťanostu Teodora Kumlika, lebo „sa ukazovalo, že v budúcej noci mohla by začať organizovaná lupičská rota, zvaná Červená garda, prichystané drancovanie vo veľkom..., bánk a veľkoobchodov, a vyzývala k všeobecnému drancovaniu a anarchii“.³³ Paul Wittich s Robotníckou radou zostavili tzv. Robotnícku gardu, ktorá tú „červenú“ odzbrojila a pred príchodom čsl. vojska jej umožnili opustiť mesto. F. Billot nazval príchod dohodového vojska „oslobodením od tiesnivej neistoty a anarchistických bezpečnostných pomerov, robotnícke udalosti tragédiou a nevydareným pokusom o diktatúru zo strany sociálno-demokratickej menšiny“.³⁴ Vtedy bol prezidentom kresťansko-sociálnej strany, ktorá sa orientovala na drobných maďarských a nemeckých roľníkov a remeselníkov na Slovensku.

Na konci roku 1918 sa mnoho Maďarov rozhodlo pred prichádzajúcim čsl. vojskom opustiť mesto: „Akonáhle sa obyvateľstvo o neodvratnom obsadení dozvedelo, nastal veľký rozruch. Nastal útek jednotlivcov i celých rodín do Maďarska. Bolo nebezpečie, že dôjde k výtržnostiam, preto župan vydal

nariadenie o skorom zatváraní domov, o zákaze predaja alkoholických nápojov, k pobytu na ulici po 23. hodine bolo treba zvláštneho povolenia... Vlaky a lode odvážali z Bratislavy všetko, čo sa dalo.“³⁵ Na Silvestra, posledný deň maďarskej moci v meste, hliadkovali ozbrojené Robotnícke gardy: „Mesto leží ako v driemotách: tiché a ľudoprázdne sú ulice a námestia. Strelba, ktorá na vianočný deň a noc bežne bola počuť, konečne skončila.“

Začínalo sa pričlenenie mesta k novej republike. K. Medvecký, kňaz a významná politická osobnosť tej doby, neskôr napísal, že ide o najvýznamnejšiu udalosť v jeho dejinách.

Vypuknutie revolúcie v Bratislave vo štvrtok 31. októbra 1918: **Demonštrácie trvali dlho do noci. Časť demonštrantov, ku ktorým sa už pridali kde-kto, tiahla ulicou Michalskou, Dlhou, okolo kaviarne Savoy, Royal, Berlin až k Dunaju. To už bola skutočná revolúcia, lebo rozbíjali sa výkladné skrine, drancovalo sa, vojaci prepadali dôstojníkov a fackovali ich. Najviac utrpela kaviareň Savoy, do ktorej z vojakov smeli chodiť len oficiéri. Tu bolo rozmlátené takmer celé zariadenie, ba dokonca rozdrúzaná i terasová zelená záhradka. Pozde večer, keď už bolo takmer po všetkom, vyrukovali Honvédi, ktorí jediní z celej posádky zdali sa byť ešte spoľahliví. Slovenských vojakov 72. pluku v Špitálskej kasárni v ten deň zavreli. Keď sa vojaci pozde večer dozvedeli, že to už začína „sloboda“, urobili v kasárni šturm, odzbrojili strážu, každý vzal svoju batožinu a hrešiac vojne i Rakúsku, hybaj ho, kde je bližšie na nádražie.**

V knižke Františka Kulhánka
Češi a Slováci cestou slávy i utrpenia na strane 41.

ÚTOK NA PREŠPOROK

*Vyčistiť čo možná najďalej mesto Prešpurk ode
všech trup (důstojníků i mužstva) maďarských at'
pravidelných nebo nepravidelných, od jednotlivých
vojínů a důstojníků, i když zastávají zvláštní úřady.*

Luigi Piccione

Rozkaz velitele vojska, ktoré oslobodzovalo
Slovensko, 4. 1. 1919

Dňa 29. decembra 1918 vydala československá vláda rozkaz k obsadeniu Slovenska po demarkačnú čiaru, za ktorú bol určený Dunaj. O náladách v meste napovedajú len stručné zmienky. Robotnícka garda strážila príjazdové trasy a snažila sa udržiavať poriadok. Ale Karol Medvecký situáciu vnímal takto: „Kaviarne a reštaurácie (Carlton, Savoy a iné) boli zadenbené na ochranu pred rabovačkami, ktoré sa pred príchodom nášho vojska v Bratislave každodenne odohrávali. Na Nový rok nezodpovedné živly z Bratislavy už zmizli. Väčšina obyvateľstva, i keď neprejavovala k československému štátu práve priateľské city, túžobne očakávala príchod nášho vojska...“³⁶ Silvester vraj bol najtichší a najsmutnejší.

Obsadenie mesta dostal za úlohu taliansky plukovník Ricardo Barecca s 33. československým plukom (legionármi z Talianska) a skupinou plukovníka Schöbla. Vojsko bolo umiestnené v Kútoch, Šaštíne a Senici, odkiaľ ho presunuli do Zohoru. V prvom

Legionári a sokoli na dočasnej hranici

V strede plukovník Barecca

rade bolo potrebné obsadiť prechody cez rieku Moravu a Malé Karpaty. V spomienkach F. Kulhánka útok na Prešporok prebiehal takto: „Postup bol zahájený 30. decembra ráno. Prvý prápor postupoval v úseku Lozorno – Stupava, druhý prápor Stupava – Devínske Jazero a podľa rieky Moravy jedna pešia rota III. práporu. Tretí prápor bez jednej roty bol v Zohore v zálohe. 30. decembra dosiahli výzvedné hliadky výbežky Malých Karpát. Devínska Nová Ves bola obsadená nepriateľskou pechotou s guľometmi a okrem toho boli zistené dve delá menšej ráže. Trať na Lamač bola tiež silne obsadená. Dňa 31. decembra za neustálych bojov bola dosiahnutá čiara: Devínska Nová Ves, Kvetnica, kóta 439.“³⁷ Ako ďalej píše, cenné správy získalo československé vojsko od kapitána 72. pluku Heisingera, ktorému sa podarilo získať informácie o obrane a politických pomeroch v meste. Keď československí vojaci prenikli k bývalej Rothovej továrni na patróny na Patrónke, vyslal župan Jankó k veliteľovi 33. pluku parlamentárov na čele s plukovníkom Farkašom, aby sa presvedčili, že prichádza regulárne vojsko. Večer o 18. hodine vyšla z radnice deputácia občanov s bielou zástavou a vraj pokorne prosila plukovníka Barrecu, aby zastavil nepriateľstvo proti mestu. Snažili sa urýchliť postup. Poukazovali na to, že maďarské gardy už ustúpili a v meste ostali len menšie skupiny vojakov, ktoré plienia a ohrozujú obyvateľstvo.

Keď tzv. Výbor obrany mesta videl, že obsadenie je neodvratné, dalo sa maďarské vojsko na ústup, ktorý krylo len niekoľko dôstojníkov s dobrovoľníkmi. V noci z 31. decembra na 1. januára bolo obsadené hlavné nádražie. Na Nový rok poobede poslal veliteľ čsl. vojska odkaz, že v najbližších hodinách vojsko nastúpi pochod. Preto treba, aby mesto vyslalo svojich reprezentantov k dohodnutiu podrobností. „Zraz bol určený na 16. hodinu do Púčkovho domu, Keď sa tam dostavili ľudový komisár Wittich, mešťanosta Kánya a mestský radcovia Fehér a Rest, vyzval ich plukovník Barecca, aby sa s ním doberali na hlavné

Hlavná stanica

Púčkov dom na Búdkovej ulici

nádražie. Ešte prv, ako došlo k jednaniu, žiadal starosta Kánya, aby od obsadenia bolo upustené, lebo v meste je úplný klud. Na to plukovník Barecca prehlásil, že sa obsadenie, ku ktorému dôjde ešte večer, deje na základe príkazu Dohody. Uistil zástupcov mesta, že k žiadnemu násiliu zo strany československého vojska nedôjde, dokiaľ nebude vojsko vyprovokované. V tom prípade, že však bude zakročené čo najprísnejšie. Žiadal mestskú reprezentáciu, aby vyzvala všetko úradníctvo, aby zostalo na svojich pôsobiskách a konalo ďalej svoje povinnosti, jednak aj mestská stráž. Na to o 18.30 hodine bolo mesto a o 19. hodine dunajský most obsadený.³⁸ V spomienkach F. Kulhánka sa ešte uvádza, že „pri postupe na Bratislavu došlo k ostrým bojom, behom ktorých bolo ukoristené: 6 diel, 18 guľometov, 327 pušiek, 15 koňov, 125 bedien nábojov a 900 ručných granátov, mnoho telefónneho materiálu a improvizovaný obrnený vlak. Zajatý bol 1 dôstojník a 21 mužov. Z 1. na 2. januára došlo v noci k pouličným bojom, keď vojaci rudej gardy počali rabať obchody. Boli zastrelení na mieste činu štyria gardisti“.³⁹ Čsl. vojsko vraj nemalo žiadne straty a protivníkov sa nedali zistiť, lebo maďarské vojsko svojich ranených hneď odvádzalo. Ale civilných osôb, zrejme z radov rabujúcich červených gardistov, bolo zabitých 15: „V meste došlo k menším šarvátkam so spomenutými tlupami, ktoré boli bez zvláštnych ťažkostí odzbrojené alebo neškodnými zrobené.“⁴⁰

Prešporčania sa hneď v prvých dňoch po obsadení mesta upokojili, lebo podľa dobového svedectva videli, že čsl. vojsko obnovuje bezpečnosť a poriadok: „O niekoľko dní sa otvorili reštaurácie, kaviarne a obchody. Aj obyvateľstvo zachovávalo poriadok a držalo sa k nám síce chladne, ale rešpektovalo nás...“⁴¹ Vojenská spravodajcovia z mesta oznamovali, že nemecké obyvateľstvo je vojsku priaznivo naklonené, čo možno hodnotiť len ako ich názor, ktorý možno platil v prvých dňoch po obsadení mesta. Takýto postoj obyvateľov vraj zodpovedal

sklamaniu z tzv. revolučných, promaďarských a protimeštianskych akcií v závere roka. Aj Samuel Zoch bol predčasne nadšený z priazne domácich, najmä novinárov, keď Vavrovi Šrobárovi telegraficky oznámil, ako s radosťou vítajú naše poriadky a sympaticky píše o našom vojsku a našej správe. Príkladom môže byť ukážka z článku v Pressburger Zeitung: „Slovensko nebolo doteraz pre nás nielen v národných vzťahoch, ale ani v obchodnom styku tým, čím by malo byť a k čomu je geograficky povolané: prirodzeným odbytiskom, zázemím. Bola to pre nás v priebehu 19. storočia – poľutovaniahodne a škodlivo – takmer cudzia krajina. Mali sme popri sebe Slovákov ako ctihodných a usilovných spoluobčanov a obyvateľov, ale chýba nám to od prírody bohato požehnané Slovensko, pozoruhodný slovenský národný svojráz ako cenné, vzácne spojovacie ohnisko.“⁴²

Vojenský útok na Prešporok sa vydaril, teraz bolo potrebné ovládnuť mesto politicky. Samuel Zoch bol vymenovaný županom Prešporskej stolice už v polovici decembra, ale úrad prevzal až po obsadení mesta. Stal sa aj vládnym komisárom mesta. Vyhlášky a nariadenia, ktoré vydal po nástupe do funkcie, nepotešili starých Prešpurákov. Rozpustil napr. stoličné zhromaždenie, mestské zastupiteľské zbory a obecné výbory, všetci cudzinci bez zamestnania sa museli vysťahovať, zakázaný bol predaj a distribúcia maďarských novín, neskôr aj rakúskych... O napätých vzťahoch napovedá obsah vyhlášok Vojenského veliteľstva mesta Prešporok obyvateľstvu, aby sa pod hrozbou vojenského súdu „stránilo všetkých prejavov prudkosti a činov, ktoré by kazili verejný poriadok“, upozorňujú na „štvanie nečistých elementov“, rozširovanie „falošných správ odojba a občianskeho povstania“, zastrašovanie občanov, pokusy robiť „neporiadok v obyvateľstve“, „podávanie falošných alebo prehnaných správ na úkor povesti a cti vojsk, ktoré obsadili slovenský kraj“.⁴³ Z robotníckeho prostredia pochádza

sťažnosť, že dôverníci Robotníckej rady (maďarsko-nemeckej) sa vyhrážali česko-slovenskému robotníctvu vyhadzovaním a zastrelením. Ale pre pochopenie pomerov treba aj spomenúť, že domáce noviny Pressburger Zeitung sa snažili mierniť náladu. Mienkotvorný redaktor Alois H. Pichler napísal, vo voľnom preklade z nemčiny, že omnoho dôležitejšie pre nás Prešpurčanov je zamyslieť sa, ako sa my sami zaraďujeme a orientujeme. Jedno je isté: predchádzajúce staré časy späť neprídu. V nových časoch, takých či onakých, Pressburg bude zohrávať dôležitú úlohu. Pod „takých či onakých“ rozumieme iba naše spojenie so Slovenskom.⁴⁴

V nepriaznivej atmosfére sa pripravovalo slávnostné privítanie tzv. slovenskej vlády. Rozhodnutie premiestniť jej sídlo súviselo s vládnym výnosom z 18. januára 1919, keď bol Prešporok vyhlásený za hlavné mesto Slovenska. Účasť na slávnostnom príchode ministra pre správu Slovenska Vavra Šrobára so skupinou referentov ohlásili aj zástupcovia pražskej vlády a viacerí hostia. Príchod bol určený na 4. februára 1919. Situácia sa zhoršila po rozpustení univerzitného senátu. K tomu župan S. Zoch napísal, že napriek ústretovej dohode o ďalšej výučbe v maďarskom jazyku, navyše aj pre študentov z maďarského územia, a prísľube pôsobiť lojálne, senát odmietol účasť na slávnostnom privítaní pre nezlučiteľnosť s ich uhorským vlasteneckým citom. „Výsledok uzavretia univerzitného senátu bol hneď badateľný. Členovia prípravného výboru ku prijatiu vlády nielen rad radom vystupovali z neho, ale v celom meste, ktoré prevzatie Prešporoka do našej správy s takou radosťou pozdravovalo, sa nás začali strániť.“⁴⁵ S. Zoch sa obával radikálneho študentstva, a preto sa rozhodol univerzitu zatvoriť. Bol to signál k otvorenej protivládnej agitácii. Slovenskí členovia sociálnej demokracie napr. nahlásili, že P. Wittich ich odhovárал od účasti na prijatí vlády. K spoločenským problémom prispela aj hospodárska sabotáž.

Vavra Šrobára
očakávajú
v župnom dome

Privítanie ministra
V. Šrobára na
stanici. Vpravo
župan S. Zoch

Ministri F. Staněk
a V. Šrobár pri
príchode do
Prešporoka

Situácia bola nebezpečná aj z toho dôvodu, že väčšia časť čsl. vojska bola presunutá na Tešínsko a župan sa obával nepokojov, ktoré by so slabými mocenskými zložkami nezvládol. Preto sa obrátil o pomoc aj do českých zemí. Požiadal o vyslanie sokolských praporov, aby pomohli zabezpečiť poriadok. Keď písal žiadosť, bola nedeľa, ale už na druhý deň poobede nastúpilo do vlakov vyše dvetisíc sokolov, aby v utorok nadržanom boli v Prešporku. Taliansky veliteľ ich však smeroval do nevykúrených kasární za mesto, kde čakali bez stravy šesť hodín. Pomôcť im musel pozývateľ župan. Talianske velenie stratilo dôveru župana a čsl. vojakov už skôr, lebo vedeli o ich priateľských kontaktoch s maďarskou šľachtou. V tom bol známy najmä vrchný veliteľ v Prešporku plukovník Barecca. Župan S. Zoch zaznamenal o svojom pôsobení, že sa snažil byť ústretový a trpezlivý, chcel sa strániť všetkého, čo by mohlo vyvolať odpor obyvateľov a cítil ich priazeň, ale rešpekt voči čsl. moci sa zmenil po tom, ako na verejnosť preniklo, že medzi civilnou a vojenskou správou mesta nie je súlad. To iste vyhovovalo organizátorom štrajku a protestnej neúčasti obyvateľstva pri príchode vlády.

Štrajk bol vyhlásený deň pred avizovaným presunom zo Žiliny. Ako prvé štrajkujúci železničiari rozbili elektrické zariadenie bratislavskej stanice. Cieľom bolo poškodzovaním zariadení a neprítomnosťou zamestnancov znemožniť cestu vlakom. Ale ani čsl. orgány neboli nečinné, lebo uzatvorením univerzity bol profesorský zbor daný pod policajný dozor a rektor v dňoch príchodu vlády bol internovaný. Rovnako nútený pobyt bol nariadený predstaviteľom organizovaného robotníctva, lebo odmietli účasť.

Slovenskí vládni činitelia po ťažkostiach spôsobených štrajkom prišli v utorok 4. februára 1919 do mesta s oneskorením. Bez pomoci českých sokolov by ani to nebolo možné, lebo museli kontrolovať trať, nastavenie výhybiek a dokonca aj kúriť

parný rušeň. F. Kulhánek spomína: „Župan Zoch im povedal: ‚Vedomie, že za nami stojí 2000 Sokolov, pôsobilo, že diabolský odpor bol zlomený.‘ Ináč kto vie, ako by to bolo dopadlo. Sokoli zabezpečili pokojný priebeh slávnosti a vykonali veľkú službu i pri stávke, lebo vedeli nielen držať zbraň v ruke, ale i lopatu. Nakladali uhlie na lokomotívy a všemožne pomáhali zdolať ťažkosti. I tu sa dokázala správnosť sokolskej výchovy, ktorá vie za vlast nielen bojovať, ale aj pracovať. Župan Zoch po slávnostiach a po zdolaní stávky napísal Obci sokolskej: prišli ste nám pomôcť v tej najtrudnejšej chvíli... Sokolom ich obetavosť slovenský ľud nikdy nezabudne a ostane mu ich bratislavské chovanie vždy vzorom národnej obetavosti a ukáznenosti.“⁴⁶

V slávnostný deň mali účastníci problémy s ubytovaním a stravovaním, lebo obchody a reštaurácie boli zatvorené. V správe o privítaní vlády sa v Robotníckych novinách dočítame: „Slovač bratislavská a vidiecka od Tatier až po Bratislavu bola čestne zastúpená... Meštianstvo bratislavské presťahovaním sa vlády k nám cítilo sa národnostne urazené. Odpor bol dosť badateľný, keď aj nie verejne... V duši nemeckých a maďarských meštiakov tlie nenávisť a preto slovenskú vládu neprivítali tak, ako by sa to mohlo žiadať. Smutným zjavom ale bolo, že nemecké a maďarské robotníctvo, železniční a poštovní zriadenci a úradníci vypovedali všeobecnú stávkou. Spomenutí pod zádrapkou hospodárskych požiadaviek zorganizovali politickú stávkou...“⁴⁷ Vládu privítali pod dohľadom vojska a sokolov iba predstavitelia a stúpenci novej republiky. Boli to viacerí ministri pražskej vlády, diplomati a vojenská predstavitelia spojeneckých mocností, úradníctvo, zástupcovia ľudu v krojoch z celého Slovenska, súbor pražského Národného divadla a slovenskí občania z mesta a blízkeho okolia. Mesto bolo ozdobené slovenskými a českými zástavami, na Štefánikovej ulici stála veľká slávobrána, zazneli slávnostné príhovory, konali sa vojenská prehliadka, slávnostné predstavenia Predanej nevesty

a Dalibora v Mestskom divadle, ľudové zhromaždenia, koncerty vojenskej hudby a ďalšie oslavné podujatia, ktoré trvali do neskorého večera. Súčasník stručne vystihol význam tohto dňa slovami, že Pozsony sme v ten deň slávnostne pochovali.

Neochota maďarských a nemeckých predstaviteľov mesta zúčastniť sa privítania čsl. vlády mala svoje dôsledky. Ministerstvo národnej obrany pod vedením Václava Klobáčka vydalo nariadenie: „Neblahé zkušenosti posledních dnů na Slovensku a zvláště případ přešpurský (slavnostní vjezd zemské vlády na Slovensku dra. Šrobára do Prešpurku byl zmařen passivní resistencí a stávkou maďarských úředníků a zřízců ponechaných prozatím ve službě Československé republiky) vyžadují bezodkladné vyměnění veškerých maďarských důstojníků, úředníků a vojnů dosud v našich službách ponechaných... S ohledu na důležitost této nutnosti nesmí se poukazovati jako dosud na to, že personálu československého pro výměnu Maďarů

Trh pred Starou
tržnicou

<
Kamenné námestie

Trh na Rybnom
námestí

není. Uznávám, že činí to těžkosti vzítí zapracovaný personál z Čech a Moravy, ale životní zájmy naše na Slovensku vyžadují, abychom na Slovensko poslali a sice co nejrychleji veškerý potřebný personál, byť i na újmu služby v Čechách a na Moravě.“⁴⁸ Bol to signál k neskoršiemu masovému presunu českých pracovníkov na Slovensko a predovšetkým do vtedajšieho Prešporka.

Privítanie V. Šrobára ako ministra pre správu Slovenska sa zo strany domácich politikov predsa len uskutočnilo, ale nevedno kde. Prezident Deutsche Volksrat für Pressburg (Nemeckej ľudovej rady pre Prešporok) Karl Angermayer vo svojom príhovore vyslovil želania v týchto oblastiach: samospráva nemeckých mestských záležitostí, zabezpečenie nemeckého materinského jazyka vo výučbe na ľudových a stredných školách, ako aj na určitých vyučovacích hodinách na univerzite, vybavovanie v nemeckom jazyku na úradoch a súdoch, dopravných inšpektorátoch a štátnej správe dopravy, plnú slobodu pre činnosť v nemeckom jazyku na poli náboženstva, umenia, literatúry a vedy, plne rešpektovať spravodlivé požiadavky nemecky hovoriacich živnostníkov a obchodníkov. Ako vieme, demokratický režim prvej republiky im vo väčšine požiadaviek vyhovel. Podobne sa pristupovalo k maďarským obyvateľom, hoci to vtedy osobne nežiadali. K. Angermayer svoju reč zdôvodnil nemeckou históriou Pressburgu: „Tieto želania, ktoré Vám, pán minister, s úctou predkladá Deutsche Volksrat für Pressburg aj v mene partnerských ľudových rád okolitých nemeckých obcí Theben und Oberufer (Devín a Prievoz), sú založené na práve nadobudnutom v priebehu stáročí našou prácou, usilovnosťou, počestnosťou a svedomitosťou a znamenajú onú skromnú, jednoduchú najnižšiu mieru, bez vlastníctva ktorej by sme si nemohli plniť naše poslanie. Tak ako naše nemecky hovoriace osadenstvo nezasialo semeno nezhody u spoluobčanov, ktorí majú materinskú reč inú, tak si tiež myslíme, že naša mate-

rinská reč, národný svojráz plné uznanie a zákonnú ochranu dosiahne.“⁴⁹

Politické ovládnutie mesta prebehlo zdanlivo bez väčších problémov. Ale už po pár dňoch bolo všetko inak. Na hlavnej stanici železničari kazili, čo sa dalo, napr. lokomotívy, ktoré rozkúrili a potom vypustili vodu. Takto zničili 16 rušňov. Odporcovia nového štátu ohlásili na 12. februára 1919 manifestačné zhromaždenie, ktoré úrady schválili. Uskutočnilo sa na *Tržnom námestí* (pred Starou tržnicou na dnešnom Námestí SNP). Pôvodne sa malo slávnostne prijať „memorandum obyvateľov mesta“, ale maďarskí nacionalisti podujatie zneužili. V správach sa uvádza, že keď dav skandoval ěljen Magyarország, prišiel medzi nich na automobile plukovník Barecca, zaznelo ěljen Barecca. Jeden z prizeraúcich legionárov ho zo zlostil udrel pažbou. Zrejme si uvedomil, že vlastne prišiel podporiť zhromaždenie. Nastala bitka a strelba medzi účastníkmi a čl. vojakmi, prišla aj posila z kasární a výsledkom bolo 8 zabitých, 29 ťažko a 63 ľahko ranených. Ulice boli okamžite obsadené vojskom a „na mesto Prešpurk, obce Karlsdorf a Račišdorf (Karlova Ves a Rača) bolo vyhlásené stanné právo“. Udalosť ešte v ten deň nahlásil hlavný veliteľ vojsk na Slovensku generál Luigi Piccione. Zaujal voči Bareccovi veľmi zmierlivé stanovisko: „Na zhromaždení, ktoré bolo povolené, schádzali sa hlúčky demonštrantov, keď na udalosť vyvolanú chovaním niektorých civilistov k legionárom bola zavolaná intervencia ozbrojeného vojska. V rôznych častiach mesta došlo ku konfliktu medzi obyvateľstvom a vojskom a vojsko použilo zbrane. Zdá sa, že medzi civilistami je niekoľko mŕtvych a niekoľko ranených. Plukovník Barecca, ktorý napomínal ku kludu, bol ranený do hlavy pažbou ručnice, zdá sa, že nejakým legionárom.“⁵⁰ Ako ďalej píše ministrovi národnej obrany V. Kľofáčovi, konflikt spôsobili nedisciplinovaní vojaci, ktorí sa napriek zákazu v hlúčkoch vydali do mesta, vznikli roztržky s civilistami a jeden vojak bol

Zima v Starom meste
na rohu Ventúrskej
a Panskej ulice

>
Obchodná ulica

Pavlačový dom na
Ventúrskej ulici

vážne napadnutý. Vojaci utekali pre posilu, z kasární vybehli hlúčky námorníkov a nejaký legionár, ktorí začali strieľať. A vraj účasť regulárnych oddielov nebola zistená. Ale v správe V. Šrobára predsedníctvu vlády sa o našich vojakoch tiež zmierlivo píše: „Rozoštvaný dav napadol našich kľudných, bezbranných divákov – vojakov a začal ich tlčiť a týrať. Na vojsko strieľalo sa z okien z revolverov a bola vztýčená na kandelábri maďarská trikolóra... Ako sa ukázalo, mali robotníci dohodu s maďarským vojskom na južnom brehu Dunaja, ktoré malo mesto súčasne napadnúť...“⁵¹ Ulice boli okamžite vojskom obsadené. Župan S. Zoch zase pripísal vinu za konflikt „zradnému Bareccovi“. Českej obci sokolskej do Prahy napísal, že Barecca bol napadnutý, lebo on a niektorí talianski dôstojníci favorizovali Maďarov. A že po príchode generála Piccioneho bol odvelený späť do Talianska. Ale aj hlavného veliteľa odvolali a veliteľom vojsk na Slovensku sa stal francúzsky generál Eugène Mittelhauser.

Podstatu odporu verejnosti nachádzame v texte memoran-

da, v ktorom sú zhrnuté z jednej strany nevyhnutné a z druhej neakceptovateľné postupy novej moci – nariadenie o zmene úradnej reči, prepúšťanie štátnych zamestnancov, vyžadovanie prisahy vernosti republike, obmedzovanie slobody slova, zatvorenie univerzity, internovanie predstaviteľov univerzity a robotníctva, zásahy do súkromného vlastníctva, spôsobenie nedostatku a drahoty a niektoré ďalšie. „Nariadenia vlády nešetřili ani domov, ani súkromné vlastníctvo. Tak je na dennom poriadku preberanie vlastníctva a vynímanie zo súkromného vlastníctva vzdelávacích technických zariadení, dopravných prostriedkov, knižníc, obrazov, nábytku, písacích strojov atď.“⁵² K tomu sa viaže aj vyjadrenie v Pressburer Zeitung, že správa a nariadenia československého režimu spôsobujú obyvateľstvu neznesiteľnú pozíciu. Najdôležitejší problém nebol pomenovaný. Bolo to vraj „prianie nemecko-maďarsko-slovenského obyvateľstva“ uplatniť právo sebaurčenia prostredníctvom referenda, čím sa vyjadrila istota z výsledku a presvedčenie, že obyvateľstvo mesta nechcelo byť v novom štátnom útvere, ale v spojení s Maďarskou republikou. Darilo sa šíriť názor, že Slovensko je obsadené Čechmi len provizórne, že na mierovej konferencii prípadne Maďarsku, ktoré sa pomstí. Republike nepriateľská agitácia sa (podľa vládneho splnomocnenca) šírila v kruhoch maďarských, maďarónskych, úradníckych, cirkevných (katolíckych), dôstojníckych a židovských.

Politický útok na Prešporok nebol tak jednoduchý, ako ten vojenský. Ale ešte bolo potrebné mesto obsadiť aj fyzicky. Možno z toho dôvodu, aby v štatistických údajoch pre prebiehajúce mierové rokovania vo versailleskom zámku Trianon malo prevahu v meste čsl. obyvateľstvo, ako naznačuje historik Pavol Tišliar. Ale predchádzal tomu aj príkaz ministra Kľofáča, ktorý po udalostiach okolo príchodu tzv. slovenskej vlády nariadil vymeniť všetkých maďarských dôstojníkov, vojakov a úradníkov, a nahradiť ich pre nedostatok spoľahlivých slo-

venských síl zapracovaným personálom z Čiech a Moravy. Riešilo sa to prisťahovalectvom nielen z Čiech, ale aj zo Slovenska. Početnosť migračnej vlny do Bratislavy⁵³ môžeme odhadnúť len orientačne. Pri sčítaní ľudu v roku 1921 sa zisťovala len česko-slovenská národnosť. Zaznamenávalo sa však miesto narodenia obyvateľov a dĺžka pobytu v sídle. Tieto údaje môžeme považovať len za pomocné. Zo sčítania sa zistilo, že mesto malo 93 tisíc obyvateľov, z toho sa narodilo v Čechách 9,3 tisíc, na Morave a Sliezsku 6,3 tisíc, spolu 15,6 tisíc. Najväčšie zastúpenie mali rodáci z Prahy a pražskej župy, ďalej zo žúp Uhorské Hradište, Olomouc a Brno (v poradí podľa početnosti). V dobe takejto masívnej migrácie do mesta bolo zaujímavé zistiť, asi v akom počte prišli občania zo Slovenska. Aj tento pomer sa dá zistiť len približne. Od 1. januára 1919 do februára 1921 pribudlo v meste 27,5 tisíc občanov s iným miestom rodiska, z toho asi tých 15,6 tisíc mohlo byť z českých zemí. Z týchto údajov možno predpokladať, že v priebehu prvých dvoch rokov, keď sa budovala československá štátnosť, pribudlo viac ľudí z Moravy a Čiech ako zo Slovenska.⁵⁴ Prichádzali do mesta, ktoré ich nechcelo.

Prečo bolo treba hľadať náhradu za fungujúce úrady, súdy, školy, nemocnice atď., veď za monarchie fungovali? Tieto miesta na Slovensku zastávali obvykle Maďari alebo maďaróni. Značný počet maďarských občanov, pôsobiacich v týchto odvetviach na Slovensku, prepúšťali alebo sa dobrovoľne rozhodli vrátiť do Maďarska. Iný problém bol s maďarónskou inteligenciou, ktorej čl. orgány nedôverovali, hoci časť z nich deklarovala svoj slovenský pôvod a lojalitu voči novému štátu. V štátnych službách sa požadovala znalosť štátneho jazyka, slovenčinu však väčšina z nich neovládala. Navyše časť starého uhorského aparátu zvolila pri deklarovaní etnicity a lojality v stále neistých časoch vyčkávaciu taktiku.⁵⁵ Slovensko urýchlene potrebovalo štátnych úradníkov, železničiarov, poštárov, policajtov (četníkov), colníkov, učiteľov, lekárov atď. Nedostatok stredoškolských

Bratislavské korzo
na Sedlárskej ulici

Sedlárska ulica
alebo korzo

profesorov bol napr. spôsobený aj tým, že mnohí z nich ako členovia rehoľných rádov boli viazaní rehoľnou disciplínou a prisahou poslušnosti k vedeniu rádov, ktoré boli maďarské.⁵⁶ Hľadali sa ľudia na pozície, kde sa vyžadovala vernosť k republike, spoľahlivosť, odborná kvalifikácia, stredný alebo vyšší stupeň vzdelania, a takých bolo málo. Vavro Šrobár, vtedajší minister pre správu Slovenska, uvádza, že v roku 1919 bolo asi 1 200 slovensky cítiacich vzdelaných ľudí, z ktorých väč-

šina uprednostnila výnosnejšie zamestnanie v súkromnej sfére alebo samostatné podnikanie.⁵⁷ Nájsť nových ľudí na uvoľnené miesta alebo nahradiť nespoľahlivých bez českej pomoci nebolo možné. Anton Štefánek v pripomienke zásluh Vavra Šrobára upozornil: „postaral sa, aby do každého úradu na Slovensku sa dostal republike verný Slovák alebo Čech“ s dodatkom, že „právom nedôveroval zmaďarizovaným Slovákom“.⁵⁸ V etnicky pomerne liberálnej Bratislave bola situácia ešte komplikovanej-

šia, pretože tam ovládali tieto posty zväčša Maďari, z ktorých väčšia časť po prevrate odišla a zvyšok tvorili etnicky nevyhnaní občania (pomadžarčení, etnicky nerozhodnutí „kraxlhube-ri“, teda ani nie nemeckí a ani rakúski Prešpuráci). Napr. z vyše dvetisíc zamestnancov vo verejnej a štátnej správe v roku 1910 iba 56 priznalo štatisticky zisťovanú tzv. obcovaciu reč slovenčinu, aj to len v nižších pozíciách.⁵⁹

Masívny presun ľudí z českých krajín nielen do Bratislavy, ale aj na celé Slovensko, malo teda dôvod v nutnosti prebudovať celú štátnu správu Slovenska a zabezpečiť vojenskú a policajnú ochranu. Politickým cieľom českých prisťahovalcov bolo vytvorenie československých mocenských, správnych, vzdelávacích, kultúrnych, sociálnych, zdravotníckych a ďalších inštitúcií. Na ilustráciu počas prvých dvoch rokov republiky sa na Slovensko prisťahovalo vyše 71 tisíc českých ľudí, aby aspoň položili základy svojmu poslaniu. Ich zamestnaneckú štruktúru spracoval sociológ A. Štefánek⁶⁰ na základe sčítania obyvateľstva v roku 1921. Najviac ľudí pracovalo pri vojsku (18,3 tisíc), vo verejnej službe a slobodných povolaniach (15,6 tis.), v priemysle a živnostiach (14,5 tis.), v doprave (11,6 tis.), obchode a peňažníctve (4,5 tis.), lesníctve a rybárstve (4 tis.) a zvyšok (3,2 tis.) v ostatných povolaniach. Takáto masívna migrácia (okrem prevelených alebo premiestnených zamestnancov a podnikateľov) bola možná preto, lebo v Čechách bola po vojne vysoká nezamestnanosť inteligencie a značného počtu odborne kvalifikovaných proletárov.⁶¹

Prvú úlohu splnili podľa štatistík výborne, veď napr. v priebehu prvého roku republiky sa českí odborníci v Bratislave vo veľkej miere podieľali na prebudovaní maďarskej vysokej školy na československú univerzitu, vytvorení obchodnej akadémie, gymnázia, knižnice, hudobnej školy atď. O tom, aké to bolo dôležité, vypovedá údaj o zastúpení slovenských žiakov na školách v Bratislave. Kým na základnom stupni študovalo v po-

slednom roku uhorského školstva len 4 % slovenských žiakov, v prvom roku československej republiky 97 %, na gymnáziu 4 % oproti 65 %, na dievčenskom gymnáziu 2 % oproti 55 %.⁶²

Položili sa základy slovakizácie Bratislavy, ale politicky to bola čechoslovakizácia mesta.

Karel Matěj Čapek-Chod: Slováckům k prvnímu výročí od Čecha. Isti sunt sancti – tito zasvětitelé jsou, kteří životem zaplatili bezotročí národa a krví svou posloužili za tměl oběma větším československého národa a nyní zase zceleného velikým jeho štěpářem, Slovákem Masarykem, a naposled prolili ji jistě před samými branami bratislavskými.

Bratislavský denník, 1. 11. 1919 na strane 1.

T. G. Masaryk v Bratislave

ČESÍ, MAĎARI A „DOMÁCI“

*Jak naše inteligence může chodit do místností takového
nejúhlavnějšího nepřítele naší národnosti, ať již je to do
Štefanie, k Schmied-Hanslovi, Lerchnerovi, Kochovi
atd.*

Bratislavský denník, 1920

Kto boli tí domáci? Myslím tých „domácich“ obyvateľov, ktorí dlhodobo tvorili sociálne zázemie mesta. Popri väčšine nemeckých Pressburgeroch/Prešpurákoch to boli miestne menšiny Maďarov a Slovákov, ktorí po masívnom prisťahovalectve (a vlnne maďarizácie) tvorili nezanedbateľnú súčasť. A početná židovská komunita, ktorá sa identifikovala nábožensky a popri nemčine jazykovo inklinovali k maďarčine. Boli tu aj príslušníci ďalších národov, no ich podiel a vplyv bol zanedbateľný. Etnickí Maďari sa v čase vzniku republiky cítili tiež ako domáci, ale väčšinou boli potomkami prisťahovaných rodičov, ktorí prichádzali do mesta v druhej polovici 19. storočia. Ich počet znásoboval fakt, že časť nemeckých starousadlíkov sa pomaďarčila. Zaujímavý je postreh českého usadlíka, ktorý v roku 1920 (už v premenovanom meste) napísal: „Znám v Bratislave její poměry již plných 23 let... Ještě před 17. lety nenapadlo nikoho – ani v úředních listinách nazývati jinak – než Pressburg, slovensky Prešporok. Ale Maďari neměli slitování... a nazvali jednoduše Pressburg – Pozsony. Toto jméno začalo se

Michalská věž

asi pred 20 roky v maďarských prisťahovaleckých kruhoch ujmali, ale oficiálne sa ho nepoužívalo.“⁶³

V období po prevrate sa sformovali dve záujmové skupiny obyvateľov mesta. V dobovej tlači obhajovali svoje postoje rôznymi prívlastkami a označeniami, ktorými uisťovali svojich a snažili sa presvedčiť tých druhých o svojej pravde. Tak proti sebe stáli: spravodliví zástancovia „starých pomerov“, uhorskej štátnosti, Nemci, Maďari a Židia, nábožní veriaci, starousadlíci, budovatelia a živitelia mesta, predstavitelia zaužívaného poriadku, istoty, vzájomnej tolerancie atď. A proti nim rovnako spravodliví etnickí predstavitelia „nových pomerov“ a novej štátnosti, Slováci a ich spojenci Česi, doposiaľ v úzadí a teraz demokratickí, občiansky, národnostne i nábožensky tolerantní, s historickými (od čias Veľkej Moravy) a životne nevyhnutnými nárokmi na mesto, ktorí mu zabezpečia nečakaný rozvoj a prosperitu... Jedni sa pomenúvali „domorodými“ obyvateľmi a druhých nazvali „prisťahovalcami“. Tí sa zas považovali za

Jakubovo námestie

Centrum Blumenthalu na Radlinského ulici okolo roku 1930

Krížna ulica okolo roku 1930

Záhradnícka ulica okolo roku 1930

„republikánov“, ktorí bojujú proti „monarchistom“. Prví zdôraznili sídelnú autochtónnosť, takmer živočíšne právo na „svoje“ teritórium a právo rozhodovať o sebe, druhí si mesto „oprávne“ vydobyli (často používali výraz „naše“ mesto) a zdôraznili nutnosť „štátneho a sociálneho prevratu“. Pri takýchto postojoch sa protistojace komunity vnímali celostne („ako oni“), hoci istotne boli vnútorne nejednotní, diferencovaní.

Českí prisťahovalci si uvedomovali obtiažnosť národnostných pomerov. Podľa ich svedectiev tu našli etnicky premiešanú, promaďarsky (uhorsky) orientovanú a národne laxnú spoločnosť. Prekvapilo ich, že Slováci sa nielen „ťažko vzdávali maďarštiny“, ale aj „maďarského ducha“. Z viacerých poznámok je zrejmé, že zaužívané spoločenské konvencie prežívali naďalej, Slováci komunikovali viac s Maďarmi, Česi s Nemcami, prisťahovaných Čechov obviňovali z „rakušáctva“ a Slovákov z nespoľahlivosti voči novému štátu.

Mestom sa šírili najrozličnejšie fámy, ktoré mali hlavne protičeský náboj. Vzťahovali sa na dôležitejšie udalosti, napr. aj na

Továreň Danubius na Trnavskej ceste okolo roku 1910

priznávanie štátneho občianstva alebo vypovedanie osôb z republiky. V tejto súvislosti sa hovorilo, že asi tisíce bratislavských Maďarov a Nemcov nebude priznané občianstvo. Nebola to celkom fáma. Napr. z októbra 1920 pochádza komentár, podľa ktorého nebolo priznané občianstvo osobám „z rôznych stavov, medzi ktorými je robotníkov najmenej. Medzi vypovedanými sú grófi, baróni a veľkostatkári, okrem toho 14 prostitútok. Maďari a Židia utekajú“ (sami).⁶⁴ Pred príchodom Šrobárovej vlády do Bratislavy sa objavila správa, že zhorela slávobrána, postavená na jej počesť a podpálili ju vraj protičesky naladení Slováci. Iné poukazujú aj na konšpiračné úmysly širitelov. Na jeseň 1919 išli chýry, že republika vyhlási bankrot a peniaze nebudú mať nijakú cenu, Bratislava nepripadne Československej republike, lebo už aj na železničnej stanici odstránili názov mesta (práve ho vymieňali). Pisateľ ďalšej správy sa v električke do počul, že Horthy oslobodí Maďarov a Slovákov spod českého jarma, príde o krátky čas do Bratislavy, ktorá sa zase bude volať Pozsony. Dlhú spomínanou udalosťou bola strelba na Bratislavskom hrade v auguste 1920, keď stráž tri hodiny strieľala po akejsi postave v ruinách. „Táto nočná príhoda rozpálila fantáziu daktorých Bratislavčanov, zvlášť židov, k veľmi divokým mienkam. Hovorili, že vraj bolševici prišli tajnou chodbou až z Komárna na hrad, iní k tomu pridávali chýry, že bolševici sú už v meste, kam prišli cez dunajský most. A ďalší opäť s určitosťou tvrdili, že to prišiel Horthy a robí už v Bratislave, z ktorej razom spraví Pozsony, poriadok!“⁶⁵

NA VINE SÚ ČESI

Česi mali v meste na konci monarchie pomerne malé zastúpenie, ale neboli neznámou etnickou skupinou.⁶⁶ Veď od roku 1909 sa tu pravidelne konal český ples. Napriek tomu po prítahovaleckej vlne v rokoch 1919-1920 nemecko-maďarská miestna komunita aj ich priradila k cudzincom, prišielcom.

Stanica Nové Mesto
okolo roku 1905

Dostali negatívne nálepky, ktoré najlepšie vyjadruje formulácia, zaznamenaná znechuteným českým novinárom, že vraj „Čechové prichádzajú na Slovensko s úmysly sebeckými, chtějí Slovákům vzítí jazyk, víru... je jedno počestit se nebo pomádařit“.⁶⁷ A obviňovali ich, že zabrali Slovensko a spôsobili tak hospodárske ťažkosti. V prvom povojnovom roku sa prejavili značné zásobovacie ťažkosti v celej republike, ale hovorilo sa len o Slovensku s dodatkom, že za Maďarov to nebolo. V protičeskej propagande sa mnohé fakty jednoducho ignorovali. Napríklad nedostatok uhlia bol pripísaný Čechom, hoci Maďari po prevrate stiahli zo Slovenska na svoje územie dostupné lokomotívy a nákladné vagóny. Ale aj dobytok, potraviny, technické zariadenia, banky a financie, umelecké či historické hodnoty... Vyvolané ekonomické problémy posmeľovali kritikov a zneisťovali „republikánov“. Ale treba tiež spomenúť, ako asi niektorí Česi v tej dobe vnímali Slovensko. Zachovalo sa nasledujúce veľavravné vyjadrenie: „Schopný a mladý obchodník môže se usaditi v kterémkoli městě na Slovensku, jsem jist, že s úspěchem bude se propracovávat, bude pouze na něm záležeti, aby získal konsumenty – jinak jest na Slovensku pro kolonialisty velmi vhodné pole.“⁶⁸ Len je vraj nutné prekonať prvé ťažkosti: získať vhodné priestory, tovar a byt.

Aj cirkevná pôda sa stala miestom politických a národnostných rozporov. Prvé omše v slovenskom jazyku sa spočiatku robili iba kvôli vojakom v nedeľu a vo sviatok. Táto otázka sa riešila len pomaly a s neochotou cirkevných kruhov, napr. spory o obsadenie uvoľneného miesta na fare blumentálskeho kostola slovenským kňazom sa vliekli tri roky. V roku 1921 sa konštatuje, že hoci československé obyvateľstvo tvorí už vyše 40 % v rámci mesta, „v najfrekventovanej farnosti u Sv. Trojice sú kňazi, ktorí ani nevedia a ani nechcú vedieť po slovensky“, „v Dóme slovenčiny nepočúť“, „u Františkánov je to

biedne“ a pod. Kostoly plnili aj funkciu azylu myšlienok inak spoločensky kritizovaných a sankcionovaných. Uchovávali sa modlitby a slávnostné bohoslužby k tradičným patrónom Uhorska, napr. modlitby k Panne Márii sa sprevádzali slovami „Kráľovná Uhorska oroduj za nás“. Na sviatok sv. Štefana kráľa (20. augusta) sa v roku 1920 konali okázalé bohoslužby v kostole u Františkánov, ktorých sa vraj zúčastnila šľachta a všetky hlavy bratislavskej maďarskej spoločnosti. Tento kostol nebol vybraný náhodne. Postavený bol na pamiatku víťazstva Rudolfa Habsburského a uhorského kráľa Ladislava V. nad Přemyslom Otakarom II. Podstatu sporov tvorili protichodné záujmy Čechov a Maďarov, ktorí medzi sebou viedli nielen vojenský, ale aj ideologický súboj.

Bratislavskí Nemci sa postupne stotožňovali s realitou začlenenia mesta do novej republiky. Nemali voči prichádzajúcim Slovákom vážnejšie výhrady, racionálne uvážili, že situácia po Trianonskej mierovej zmluve (jún 1920) je nezvratná. Potrebovali lacné pracovné sily do fabrík a vôbec do ekonomického rozvoja mesta, a politický vývoj v Maďarsku ich ako dominantnú strednú vrstvu nelákal. Totiž do hodnotenia ich aktuálnej situácie nečakane zasiahli boľševické udalosti v Maďarsku, ktoré tam vyhlásili sovietskú republiku (21. 3. 1919). Situáciu počas tohto prevratu plasticky opísal F. Mačenka: „Vlna vzrušení dostoupila nejvýše, když jednoho pěkného rána na protější polovině mostu objevili se rudé praporce bolševiků. Město proměnilo se v úl podrážděných včel. Bolševici starali se poctivě, aby náladu Prešpurčanů povznesli. Boha-pustý křik, úžasné zvuky trub, daleko viditelná návěstí, ano i živé slovo, pronášené s druhého břehu jakýmisi dalekomluvy, to vše elektrisovalo Prešpurčany. Nábřeží bylo plno promenujícího obecenstva, které máváním kapesníků, zpěvem, ale též jinými méně nevinnými prostředky dorozumívalo se s šlechtnými hlasateli občanské rovnosti a svobody.“⁶⁹ Jed-

noducho, Česi túto ich národno-politickú súdržnosť neznášali, hoci sami boli také isté. Do Bratislavy však začali prichádzať neobvyklé správy z Budapešti: zlatníctva boli vyrabované za asistencie vojska, buržoázne strany majú byť rozpustené, vojsko bude premenené na Červenú armádu atď. Spomínaný český svedok udalostí zaznamenal: „Béla Kún rozhlásil ktoréhosi dne prostredníctvom aviatika, že všeten majetek je spoločný... Od té doby začíná orientace Prešpurčanů vpravo.“ Záujem o pripojenie mesta k Maďarsku značne ochabol. Väzby maďarských obyvateľov na materskú krajinu však zotrvali: „1. února v Redutě, jak se dovídáme, bylo na maškarním plesu mnoho Maďarů a Maďarek ověšených provokativně maďarskými trikolorami a provolávali ‚éljen‘ Maďarsku.“⁷⁰

Čechov obviňovali už pred prevratom, že usilujú o slovenské kraje a Pozsony: „Je záujmom Čechov urobiť si Slovákov poddajnými, šmajchľovať sa im pod zámienkou československého rodového príbuzenstva a vliať im myšlienku slovenskej

Zámocká ulica

misie na Dunaj.⁷¹ Po prevrate už cielene organizovali ich politickú a spoločenskú diskvalifikáciu, ale aj jatrili národnostné vášne.

V období, o ktorom hovoríme, poznamenali nálady v meste zahraničné udalosti, ktoré posilňovali vzájomnú súdržnosť a spoločnú nedôveru československých priaznivcov voči maďarským občanom. Z nich najmä mierové rokovania v Paríži, kde sa stále rokovalo o začlenení mesta a Petržalky ako jej predmostia do Československej republiky, čomu maďarskí zástupcovia chceli zabrániť. Veľkým problémom bola Maďarská republika rád (1919). Predstaviteľ revolučnej vlády Béla Kun prisľúbil Maďarom obnoviť hranice Uhorska a začalo sa vojenské obsadzovanie slovenského územia. Jeho Červená armáda predstavovala reálnu hrozbu aj pre Bratislavu. Politický vývoj v tejto krajine neveštil nič dobré ani po páde režimu. Karol I. Habsburský pricestoval v roku 1921 z exilu do Budapešti so zámerom rekonštruovať uhorskú monarchiu. Československí legionári na protest dokonali dielo odstránenia symbolov bývalého režimu. Mysleli sa tým aj emblémy svätostefánskej koruny umiestnené na viacerých verejných budovách. Keď rozbili súsošie Márie Terézie na niekdajšom Korunovačnom námestí, víťazoslávne prevolávali: „Nazdar! Ať žije Československá republika!“ (november 1921). Časť súsošia sa premenila na bustu Františka Palackého a dodnes je v parčíku pred tamojšou školou. Aj pri búraní miléniového (arpádovského) pomníka na devínskom brale (január 1921) sa prejavila rozpoltenosť obyvateľstva mesta, keď jedna časť prizerajúceho zástupu kričala „hurá a nazdar“, iní si brali kúsky kameňov ako relikviu. Veľké symboly padli, no malé sa uchovávali ďalej. Ľudia napr. nosili na veste retiazky so zlatým peniazom, na ktorom bola podobizeň Karola I., predávali sa pohľadnice a brošne s portrétmi mocnárov spojeneckých mocností ako „balíčky šťastia“.

NA VINE SÚ MAĎARI

Podľa česko-slovenskej komunity boli nositeľmi zla Maďari (spolu s maďarónmi): „Prameň maďarského odboja poskytovali maďarsko-židovské džentry a s ním zmiešaná úradnícka trieda a väčšinou maďarsky orientované železničiarstvo a fabrické robotníctvo.“⁷² Dobové pomenovanie „maďarsko-nemecko-židovský svet“ poukazuje na spolupatričnosť a dobovú politickú konfiguráciu. Vzájomnú súdržnosť po prevrate udržiavalo povedomie o kultúrnej a spoločenskej nadradenosti, nádej návratu starých pomerov, neskôr blížiac sa voľby a spoločný menšinový status. O ideovú jednotu sa snažilo najmä oslabené maďarské hnutie. Písali, že „požívali vzduchu slobody, bez ktorého hynú“ a že ako Maďarov vnímajú aj uhorských Nemcov.

Maďarské národné symboly boli dôležitou súčasťou uchovávaní etnickej identity a demonštratívne sa uplatňovali v rôznych situáciách. Napr. pri výročných príležitostiach kladli k pomníkom kytice v zelených, bielych a červených farbách, dievčatám obliekali farebne rovnako upravený národný kroj (zelené sukne, biele blúzky, červená pokrývka hlavy) alebo pri procesii do Mariatálu (Marianky) niesli Matku Božiu na zelenom podklade vyzdobenom červenými a bielymi ružičkami (1922). Podobne „provokatívne“ pôsobilo, keď počas vojenských odvodov prichádzali z okolitých maďarských obcí k župnému domu skupinky mládenčov so spevom, muzikou, tancom a výskaním, čo priťahovalo zvedavých obyvateľov. Československá tlač to komentovala, že zaujímavé bolo sledovať obzvlášť tváre Neslovákov. Domýšľavý autor článku napísal, že od radosti im oči žiarili a rozmanitými posunkami a bližšie stojaci šepkaním vymieňali si svoje úsudky: len títo nás môžu oslobodiť (1921). Zaužívaný folklórny rámec odvodov sa vnímal ako zdôrazňovanie národnej hrdosti až revolty.

Ako neprístoje sa vnímali aj sviatky vzťahujúce sa k starej

štátnosti. Napr. k oslave sviatku sv. Štefana kráľa (20. augusta) sa pripojila aj domáca tlač: „Úvodníky Magyar Ujságu, Pressburger Zeitungu, Grenzbote, Hiradó i Pressburger Tagesblattu, venované pamiatke tohto dňa, zunia slávnostným tónom, ktorý medzi riadkami viac naznačuje ako ukrýva. Pressburger Zeitung korí sa štátotvornej myšlienke Štefanovej a dokladá: Idey sv. Štefana sa my nevzdáme, lebo my nechceme živiť, ale žiť, t. j. bez ohľadu a napriek hraniciam organicky sa vyvíjať.“⁷³

Názory českých a slovenských predstaviteľov na vlastenecky uhorské, formálne maďarsky orientované nemecké obyvateľstvo boli opatrnejšie. Prvým krokom k zmiereniu mala byť deputácia mesta Bratislavy v apríli 1919 u prezidenta T. G. Masaryka v Prahe so zastúpením bratislavských Nemcov a Maďarov. Redaktor Pressburger Zeitungu Alois Pichler prehovoril za nemeckých občanov. Vyjadril poľutovanie nad skazou Uhorska, ale konštatoval, že to bola historická nutnosť: „Budte uistení, že reprezentujeme zástupcov mesta a tlmočíme city obyvateľov mesta Bratislava, ktoré chce nastúpiť cestu k zmiereniu a dorozumeniu.“ V blahoprajnom liste nemeckých spolkov Bratislavy, Košíc a Spiša, adresovanom rakúskemu kancelárovi, uviedli, že za Uhorska boli odnárodňovaní a dnes zakladajú nemecké školy. Mnohí sa údajne hlásia k čsl. štátnosti.⁷⁴ V československo-maďarskom konflikte predstavovali akúsi nádej: „Staré, usedlé němectví v Bratislavě není útočného, nesnášenlivého ducha. Jsou to dobří, poctiví lidé...“ Ako sa píše ďalej, vraj sami uznávajú, že v novej republike majú väčšiu možnosť žiť ako Nemci a s nimi vraj je dohoda možná. Ich deklarovanou predstavou bola aj autonómna samospráva v rámci Maďarska. Boli „národom samým pre seba“ a pri stretnutí s čsl. vládou v meste zdôraznili, že „naše nemecky hovoriace osadenstvo nikdy nezasialo semeno nezhody u spoluobčanov, ktorí majú materinskú reč inú“.⁷⁵ Podľa viacerých mne známych historických zmienok z tohto obdobia mali asi pravdu.

NÁTĽAK

Na zvrátenie nepriaznivej spoločenskej atmosféry využívala nová moc predovšetkým verejné zhromaždenia a sprievody, demonštrujúce silu a odhodlanie brániť republiku, ako aj preukazovať svoju prítomnosť v meste. V tomto smere rozhodujúcu úlohu zohrali legionári, Sokoli a armáda. Zúčastňovali sa takmer každého verejného zhromaždenia v uniformách alebo bez nich, no s odznakmi a zástavami. Nástupy a defilé vojenskej posádky sa konali pri rôznych príležitostiach.

Patrili k nim protestné zhromaždenia legionárov, ktoré sa zakaždým konali na Primaciálnom námestí. Väčšinou boli vyjadrením ich nespokojnosti s vnútroštátnym spoločenským vývinom. Ako sa uvádza vo vyhlásení k zhromaždeniu v roku 1922, hlavným cieľom odsúdenia boli „vzrastajúce útoky ľudákov“ proti stabilizujúcemu sa režimu: „V Bratislave premenili

Kapucínska ulica

svoj spôsob písania, nabrali odvahu štváť, tupiť, bagatelizovať a zneuctovať všetko, čo je republikánske, štátne, československé, legionárske...“ Vo zverejnenej pozvánke na zhromaždenie sa objavili výzvy, ktoré presne zaznamenávali nové tendencie spoločenského vývinu, priečiace sa ideálom ich revolúcie: „proti bagatelizovaniu národných a sociálnych zásad legionárskych, proti vnášaniu rakúskeho byrokratizmu a rakušáckemu duchu, vzťahajúcemu sa v armáde, nedodržiavaniu legionárskych zákonov, vzťahaniu sa kapitalistickej reakcie, zneucteniu i verejnému podvracaniu základných ideí, pre ktoré československý národ bojoval...“⁷⁶ Nepáčil sa im spôsob obsadzovania miest v štátnej službe.

Na jeseň v roku 1921 vzrušila verejnosť správa o pripravovanom „puči“ monarchistických síl v Maďarsku, ktorých cieľom bolo zjednotenie Uhorska a návrat starých pomerov. Okrem

Kocková dlažba
Židovskej ulice a jej
neskoršia podoba

<
Rybné námestie
s neologickou
synagógou

iného sa uskutočnilo veľké zhromaždenie ľudu, usporiadané republikánskymi „politickými stranami, čs. obcou legionárskou a Slovenskou ligou“. Zhromaždenie sa neobišlo bez incidentu s rúznym zásahom legionárov: „na 3. poschodí domu oproti radnici istá ženská hrala provokujúcim spôsobom na harmonium, čo vyrušovalo poslucháčstvo. Keď neosožilo ani tretie upomenutie, aby prestala hrať, niektorí z účastníkov vybrali sa na byt patričnej a harmonium rozdrúzgali“.⁷⁷

Na „manifestačnom tábore legionárskeho ľudu“ pomenovali neprijateľné požiadavky novej ideológie spoločenskej zmeny, ktorej nositeľom bola najmä Slovenská ľudová strana. Po jeho skončení sa odhodlali k zákroku, svedčiacom o razantnom oponovaní autonomistickej ideológii: „Zástup ľudu sa odobral k expedičnému stredisku novín Slovák a tam nachodiace sa noviny a tlačivá rozhádzal po ulici, potom prevolal hanbu nepriateľom konsolidácie štátu pred redakciou Slovenských

Maria Theresia
Strasse/utca, dnes
Žižkova ulica

Južná strana
Žižkovej ulice,
v popredí Rybársky
cech, vzadu Kostol
Sv. Trojice

Žižkova ulica na
Zukermandli

Vydrica

ľudových novín a nakoniec z redakčných miestností Slováka vyhádzal na ulicu rôzne noviny a písomný materiál, pričom nebola však urobená škoda na vnútornom zariadení.“⁷⁸

Popri legionároch, vojsku a Sokoloch sa k novému štátu hlásili najmä československé spolky, telovýchovné organizácie a slovenské školy. V tomto zložení sa zúčastňovali privítaní takmer všetkých delegácií a návštev, zaplňali okolie hlavnej stanice, ulice a námestia, boli prítomní na oslavných, smútočných a protestných zhromaždeniach a sprievodoch so zámerom demonštrovať československú prítomnosť mesta. Na hlavnej stanici vítali nielen významné návštevy, ale aj napr. deputáciu oravských Goralov, smerujúcu do Prahy žiadať pripojenie k republike.

Verejné zhromaždenia a sprievody náboženského zamerania nevyvolávali protesty verejnosti.

Napr. v roku 1924 sa pripravoval na Námestí Slobody Eucharistický kongres s trojjazyčnými službami Božími, na ktorých „Maďari, Nemci a Slováci spoločne budú sa modliť k Bohu ako dobrí priatelia. To je pekná a bohumilá vec...“⁷⁹ V meste vyvolal rozruch, pretože prišlo množstvo hostí a návštevníkov, rozľahlé námestie bolo preplnené. Kritiku si vyslúžili pútnické muziky za to, že nehrali vhodné piesne: našla sa i taká hudba, ktorá na Špitálskej ulici hrala populárnu pesničku Všetchny myši za sebou. Rovnako bezkonfliktné bývali sprievody a zhromaždenia na 1. mája, ktoré si politické strany samostatne organizovali na rôznych námestiach mesta až do roku 1938.

Vyostrené spoločenské postoje sa len pomaly dostávali do stavu národnostnej tolerancie, hoci výzvy k tomu nechýbali. Prvé ústupky z vyhranených pozícií sa v politickej tlači začali objavovať nesmelé. Tak sa v roku 1922 píše o slávnosti Československého červeného kríža, „pri ktorej sa zišli deti všetkých troch národností a priateľsky sa pobavili“. V roku 1924 sa dovtedy ostro komentovaný problém trojjazyčných orientačných

a firemných tabúľ opisuje ľahkým tónom: „Je to ináč dobré, cudzinec, ktorý navštívi Bratislavu a čítal dosiaľ v nám nepriateľsky naladených zahraničných časopisoch hrozné správy o neľudskom utláčaní nemeckej a maďarskej menšiny, prvým pohľadom na tento tabuľkový babylon presvedčí sa o opak. Tým viac, že niektorí, chcúc obolstiť predpis, ...namaľovali tie prostredné, tedy nemecké nadpisy na raz tak veľko ako oba krajné. Ani nevedia, naši milí kraxlhuberi, ako sami podrážajú nohy zahraničnej maďarskej a nemeckej propagande.“⁸⁰

Vlna vzájomnej nedôvery začala v druhej polovici dvadsiatych rokov upadať. Politické spory sa riešili „ďaleko“ v Prahe, mesto prežívalo hospodársky vzrast, čo viedlo k upokojeniu spoločenskej atmosféry. Vo vzťahoch medzi etnickými skupinami začala prevažovať vzájomná tolerancia, ktorá vyústila do neskôr často pripomínaného a niekedy aj idealizovaného harmonického súžitia národností mesta v medzivojnovom období. Starousadlické meštianstvo sa postupne vžilo do nových pomerov. Ovládali centrum mesta s obchodmi a pohostinskými zariadeniami, ale aj ďalšie tradičné miesta spoločenskej komunikácie, v ktorých vytvárali atmosféru národnostnej tolerancie. Najčastejšie sa v tomto zmysle spomínajú početné vechy bratislavských Nemcov. Bratislavu na sklonku druhej svetovej vojny spoznával svetobežník Štefan Bednár slovami: „videla sa mi ako dožívanie starého sveta, ako čosi pozostalé z čias Franz Jozefa a rakúsko-uhorskej monarchie. Taká idylická, trochu aj provincionálna a popri tom svetácka a kozmopolitná... internacionálna znášanlivosť sa mi páčila. No čoskoro postrehol, že ľudácki separatisti oživujú protičeské nálady, Nemci protičeské aj protižidovské a ani maďarskí iredentisti nespia“.⁸¹

Ale vráťme sa do prvých rokov republiky. Zaujímavým príkladom pretrvávajúcej citovej väzby obyvateľov so zaniknutou ríšou je opis mestskej postavičky, ktorá iste pútala pozornosť: „Ešte v roku 1924 bol živým symbolom monarchie nízky, chudý

starček, ktorý celkovým výzorom nápadne pripomínal cisára Františka Jozefa... pre Bratislavu je nielen veľký symbol, lež i stelesnenie všetkého toho, čo verejne nevidieť ani nepočuť a čoho je tu viac ako inde...“⁸² Premena pomerov a nálad si vyžadovala ďalšie, pre domorodých obyvateľov nie príjemné rozhodnutie. Problémom boli názvy ulíc a námestí, stručne povedané toponymia mesta, ktoré boli symbolmi prítomnosti starých časov. Bolo ich potrebné vymeniť, aby sa dokonala zámer ovládnuť mesto aj ako priestor. Ale to už je ďalšia téma rozprávania.

Vidí-li zdejší občan, že vrcholné výjevy maďarského velíkárství, vtělené ve stavby a pomníky trvají nezměněné i za nové éry, po převratu, neuvědomuje si anebo aspoň velmi často na chvíli zapomíná, že duch veřejného života dnes musí směřovati jinam, do Prahy, než dřívě, kdy směřoval do Pešti.

Bratislavský denník, 25. 3. 1920 na strane 1.

PRIESTORY MESTA

Je na snadě, že cizinec opouští Bratislavu s vědomím, že Bratislava je dosud expositurou Pešti nebo Vídně. Za dvě uplynulá léta stal se sice znatelný pokrok a změna v rázu města, ale dosud je tu velmi mnoho obchodníků a živnostníků, kteří... žijí v duchu bývalého režimu. Neříkají nám to do očí, ale toho není ani třeba. Uycítíš to při každém kroku.

Bratislavský denník, 3. 3. 1921, s. 3.

Československí predstavitelia chceli čo najskôr zmeniť „zevnějšek, ráz a duch“ mesta, ktoré nielen symbolmi vo verejných priestoroch stále pripomínalo monarchiu. Mesto malo svoje historicky utvorené charakteristiky, ktoré sa líšili v jeho územných častiach či štvrtiach. Prihovárali sa vlastnou rečou znakov, vložených do názvov ulíc a námestí, významných sakrálnych, verejných, obytných či fabrických objektov, do pamätníkov, parkov, ihrísk atď. Antropológiu priestoru dotváralo obyvateľstvo, jeho etnické, sociálne a kultúrne charakteristiky, zvyklosti, životný štýl, pouličný život, verbálna a neverbálna komunikácia, zvuky a ruch miesta. Takmer v každej z nich našli noví správcovia mesta niečo neprijateľné, vyžadujúce nápravu. Najprv si pripomeňme, čo „zdedili“ a bolo v meste dlhšie či kratšie zažité.

Vojenské baraky na Námestí Slobody

Názvy verejných priestorov mali dlhodobo stabilné nemecké označenia, ku ktorým existovali slovenské a iste aj maďarské ľudové ekvivalenty. Prvé zásadné zmeny sa udiali v roku 1879. Reagovali na pomery po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867), keď boli viacerým uliciam a námestiam pridelené maďarské označenia. Potom v roku 1890 rozhodol mestský magistrát aj o zavedení rovnoznačných maďarských názvov mestských častí, napr. Theresienstadt/ Terézváros.⁸³ Dvojazyčné značenia vidíme na dobových pohľadniciach. V tom čase sa mesto priestorovo členilo na vnútorné Staré mesto (Altstadt) a predmestské štvrte v okolí. Používali sa názvy väčšinového nemeckého obyvateľstva, ktoré neraz pretrvávajú dodnes, ale zaužívané boli aj maďarské a slovenské. Pri Dunaji to boli Zuckermantel (Zuckermantl) a Weidritz (Vydrlica), pod Hradom sa nachádzala Schlossgrundstrasse (neskôr Židovská ulica, bývalé

ghetto) a vyššie smerom k Hradu vinohradnícka ulička Schlosbergstrasse, Vár tér (dnešná Zámocká ulica). Susedila s bývalými Pálffyho záhradami s letným palácom. Tieto štvrte boli zlúčené do mestskej časti s oficiálnym názvom Theresienstadt, Terézváros (dnes hovoríme o Podhradí). Odtiaľ postupne k východu bolo malé predmestie okolo Konventnej a ďalej pôvodne stredoveká osada Schöndorf (okolo Széplak utca, dnešnej Obchodnej ulice), ktoré tvorili mestskú časť Ferdinandstadt. Mestská časť v širšom okolí „Kvetnej doliny“ (Blumentál) sa volala Neustadt, odtiaľ Nové Mesto. Od Špitálskej ulice (Spitalgasse, Korház u.) k Dunaju až po Vydricu, za bývalými mestskými hradbami, bol Franz Josephstadt. Tvorilo ho predmestie v okolí mestského špitálu, Dunajskej ulice (Donaugasse, Duna utca) a Mlynských Nív (Mühlauer str./Malomligeti). Ako aj nová výstavba na Grösslingu (okolo Kúpeľnej a Grosslingovej ulice) a na Neustifte (od dnešného Hviezdoslavovho námestia k Dunaju). K mestu patrili tiež osady Engerau/Ligetfalu (dnes Petržalka) a Oberufer/Förév/Feriba (dnešný Prievoz).

Mesto sa na konci monarchie rozrástlo, lebo malo za sebou prvú vlnu modernizácie, ktorá sa začala okolo roku 1870 začatím výroby v prvých väčších fabrikách. Rozsiahlejšie premeny mesta umožnili aj čiastkové demokratizačné zmeny v uhorskom právnom systéme, zavŕšené úplným zrovnoprávnením občanov (1895), ako aj podpornými opatreniami uhorskej vlády v tzv. priemyselných zákonoch (1881-1907). Malé remeselnícko-vinohradnícke mesto, akým bol vtedy Pressburg, sa začalo rozrastať. Do roku 1900 tu vzniklo 51 priemyselných podnikov, z toho 13 veľkých (od 100 do 1 000 zamestnancov), elektrárň a plynární, veľký pivovar, zreguloval sa Dunaj, vybudovalo sa nábrežie, prístav, prvý oceľový most cez Dunaj, železničná stanica s tunelom, električkové a trolejbusové spojenia, nová budova Mestského divadla (dnes Opera SND), verejné osvetlenie, vydláždenie ulíc atď. Tieto rozsiahle zmeny sprevádzal

nárast obyvateľstva a s tým aj výstavba nových častí mesta. Lepšie meštianske štvrte sa tvorili na Palisádach, v Štefánikovej ulici (Stefánia ú./Stephaniastrasse) a Štúrovej ulici (Baross utca). Nové vilky vyrastali nad Palisádami (na Hausbergli a inými lokalitami pod Slavínom). Ale stavali sa aj robotnícke kolónie, ktoré dostávali názvy odvodené od profesie obyvateľov, mena majiteľa fabriky alebo podľa názvu či zamerania firmy: železničiarska kolónia Rendez, Schulpeho, Klingerova a Szamekova kolónia, kolónie Dynamit, Stollwerk, Danubius, Apollo, Kabel a ďalšie. Jednotlivé továrne, kolónie, most, stanica, plynáreň, divadlo, tržnica, mestská Reduta (dokončená 1919), ale aj parník Propeler, ktorý premával na petržalský breh od roku 1891, sa stali súčasťou ľudovej toponymie.

Mesto na konci monarchie bolo po takejto premene miešatinou meštianskej kultúry mestského centra s industriálnymi zónami a proletárskymi štvrtami, ako aj s rurálnou kultúrou poľnohospodárskych sídiel v okolí. Príliv Čechov a Slovákov po roku 1918 zmenil nielen etnickú štruktúru mesta, ale tiež sociálnu a kultúrnu, rozvinul sa spoločenský a kultúrny život, zaužívané životné štýly a ďalšie oblasti, vytvárajúce príznačný charakter mesta. Začala sa jeho „čechoslovakizácia“ a postupne „slovakizácia“.

Hneď v prvom roku po obsadení sa rozbehlo, ako písali, očisťovanie mesta od symbolov poroby. Tak nazývali štátne znaky a symboly monarchie a uhorskej koruny, názvy ulíc, námestí, verejných budov, „ustanovizní a ústavov, ktoré nosia mená osôb československému štátu a národu nepriateľských alebo mená bývalej panujúcej rodiny“.⁸⁴ Žiadali odstrániť sochy a názvy aj po význačných kultúrnych a politických dejateľoch (najmä maďarských), ďalej firemných tabuliek, účteniek, známok, etikiet, emblémov atď. s názvami, ktoré s obľubou používali skratku „c. k.“ či inú väzbu k monarchii. Tak bol v roku 1921 rozobraný a odložený do depozitu pamätník Šándora Petőfiho,

Na Račianskej postavili Legionárske domy

ktorý stál pred divadlom, voči čomu interpeloval v pražskom Národnom zhromaždení kontroverzný poslanec Paul Wittich. Nazval to „odvlečenie básnika slobody“.

Premenovali hlavné námestie mesta z Ferencz József-tér na Masarykovo námestie a prístupovú uličku k historickej radnici z Apponyi Gássl na Radničnú. Vznikla komisia, ktorá pripravovala ďalšie zmeny. Rozhodli sa pomenovať vybrané ulice a námestia „po slávnych mužoch československého národa z te-rajšej alebo dávno zašlej historickej doby“. Keď po niekoľkých mesiacoch prišli s návrhmi nových názvov, všetky maďarské a nemecké strany v meste spísali ostrý protest so záverom, že zmeny nepripustia. Ale stalo sa. Napr. od roku 1920 sa z Marktplatz alebo Császár II. Vilém-tér, dnešnej hornej časti Námestia SNP, stalo Námestie republiky, Promenadeplatz alebo Kossuth

Sanatórium na Hilbokej ceste okolo roku 1933

Lajos-tér nazvali Palackého sady (Hviezdoslavovo námestie), Eszterházy-tér premenovali najprv na Kniežacie a rok nato na Námestie Slobody, dnešné Štúrovo námestie bolo Koronázási domb-tér alebo Kronungshügelplatz, tak ho jednoducho poslovenčili na Korunovačné námestie. Zaujímavým spôsobom pomenovali uličky starej Petržalky: Dvořákova, Čelakovského, Jiráskova, Husova, Česká, Dobrovského, Hybešova, Palackého, Šafárikova...

Odstraňovanie nemeckých a maďarských označení priestorov a objektov mesta malo symbolický význam. Bolo to vlastné vyznačenie priestoru, v ktorom sa československá obec ocitla.

Noví obyvatelia sa stretávali s množstvom problémov vo všetkých oblastiach života. Nedostatok bytov riešili provi-

zorným ubytovaním, sťažovali sa na umelú drahotu, sociálne vyčleňovanie, jazykové problémy a neochotu na radnici, v obchodoch a pohostinských zariadeniach atď. S rôznymi formami takejto exklúzie sa museli boriť najmä českí prisťahovalci. Považovali ich za hlavných pôvodcov zmeny politického režimu a štátu, ktorý, ako sa píše v dobovej tlači, v meste nikto nechcel. Riešením bolo presadzovanie demokratických pomerov.

Dôležitá bola výstavba bytových objektov a komplexov v okolí starého mesta. Významné budovy, ktoré vytvárali novú identitu priestorov, vznikali na Legionárskej (Legiodomy), Špitálskej (Policajné riaditeľstvo s obytnými domami a Metropolka), Kollárovom námestí (Živnodom), Endlicherovej ulici, z ktorej sa utvorilo dnešné Americké námestie (bytový komplex Avion) a ďalej na Vajnorskej ulici (nájomné domy, kasárne, bytový komplex Nová doba), pod Červeným krížom a na Koli-be. Slovanmi českého legionára: „Příjezdem mnohých Čechů po dvacátém roce i s rodinami se mi ulevilo. Vznikli české státečky na Tehelném poli, stavěli se vily na vrších kolem města.“⁸⁵ Tehelné pole sa vtedy volalo Tehlové alebo po starom Ziegelfeld. V memoároch Štefana Bednára sú noví obyvatelia zaznamenaní takto: „Špitálska ulica okolo Metropolky a nemocnice spájala starú Bratislavu s rodiačim sa moderným mestom. Stáli tu komplexy nových činžiakov ako Avion, Unitas, Legiodomy, Nová Doba, Živnodom, ako aj činžiaky železničiarске a kolónie robotníckych domčekov. Tu sa pevne zachytil slovenský a český živel.“⁸⁶ Mesto sa rozširovalo aj na nivách (okolie ulice Mlynské nivy), kde pre nižšie sociálne vrstvy postavilo mesto komplex 400 bytov a na Westende (Patrónka) i pri Dunaji.

Priestorový rast mesta zvláštnym spôsobom vyvolala aj svetová hospodárska kríza, ktorá u nás kulminovala v roku 1933. V čase agrárnej krízy (od 1929) začala vyrastať štvrť zvaná Dornkappel (dnešná Trnávka), ktorej vznik vykresluje vtedajšiu situáciu v meste. Pôvodne tam stáli len baraky pre robotníkov

tehelne a majera. Voľné lacné pozemky začalo mesto prideľovať najmä prisťahovalcom z Považia a Žitného ostrova, ktorí v meste hľadali prácu. Najprv si stavali provizórne drevené budy, ale neskôr aj rodinné domy. Ilja J. Marko túto chudobnú štvrť výstižne nazval predmestím troch jazykov – slovenčiny, nemčiny a maďarčiny, ľudovo sa jej hovorilo Mexiko. Vznikla tu aj Masarykova, tzv. žandárska kolónia.

V povedomí Bratislavčanov sa všetky tieto nové názvy stali orientačnými bodmi v priestorovom členení mesta. Rovnako aj ďalšie významnejšie stavby posledného desaťročia medzivojnovkej republiky: Justičák (bývalý Krajinský súd, dnešný Justičný palác na Záhradníckej ulici), Baťa (na rohu Námestia SNP k Michalskej bráne), Carlton (Hviezdoslavovo nám.), Tatra banka (dnes Ministerstvo kultúry) a Manderlák na Námestí SNP, Luxorka (dom Luxor na Štúrovej ul.), univerzita (hlavná budova na Šafárikovom námestí) a iste aj ďalšie.

Spoločenská zmena sa prejavila aj vo verejnej komunikácii. Postupne sa presadzoval štátny jazyk (vo verejných oznamoch, nápisoch, reklamách a pod.), čo v praxi znamenalo, že popri nemeckých a maďarských sa začala používať aj slovenčina, resp. čeština. V prvom rade sa dôsledne presadzovalo, aby sa slovenčina a čeština vnímali ako štátne jazyky, aby boli gramaticky správne používané, všade riadne viditeľné (napr. na obchodoch) a všade uprednostnené (v úradoch i na verejnosti). Zaujímavý je postreh pisateľa z roku 1920, podľa ktorého „zdejší Židé z veľké části ovládají slovenský jazyk. Pravda, jsou židovští obchodníci, kteří ochotně vyvěsili slovenské nápisy a jsou židovští učitelé, kteří dobrovolně absolvovali kursy slovenštiny“. Ale sťažuje sa, že medzi sebou slovensky nehovoria, vždy len po maďarsky a výnimočne po nemecky.⁸⁷

Hlbšie vzájomné nepochopenie sprevádzalo používanie slovenského jazyka nemeckým a maďarským obyvateľstvom. Majitelia firiem, spolky, úrady začali pod tlakom zákona komu-

Kalvária nad Hlbokou cestou

nikovať v oficiálnom verejnom styku po slovensky, ale každý podľa svojich schopností. Reklamné nápisy, úradné listiny či jedálne lístky obsahovali množstvo chýb, ktoré sa hodnotili niekedy ako zdroj zábavy, častejšie však ako neochota, ba až úmyselné znevažovanie štátneho jazyka. Uvádzajú sa také výrazy, ako napr. Vídeňsky Skyva (rezeň), Jáblkove Rizky, Tábakova Predajná, topfenhaluska. Ešte v roku 1924 sa píše: „Predkladáme úradom k úvahe, či by podľa platných predpisov nebolo možno už raz spraviť poriadok v úmyselnom urážaní slovenčiny vo verejných nápisoch.“⁸⁸ K tomu Martin Vašš napísal, že aktívnymi v náprave boli predstavitelia bratislavskej bohémy. „Emo Bohúň sa rovnako ako Tido J. Gašpar, s ktorým sa rýchlo spriatelil, podieľal na slovakizácii bratislavských lokálov a bratislavského verejného priestoru. V kaviarni hotela Carlton a tiež

v iných bratislavských podnikoch spolu s Gašparom prekladali jedálny lístok z maďarčiny do slovenčiny.“⁸⁹

Dbalo sa aj na osadenie vhodných pamätníkov. Na promenádnom námestí namiesto bývalého Petőfiho pomníka umiestnili pomník slovenskému básnikovi P. O. Hviezdoslavovi. Na mieste korunovačného pahorku, kde stálo súsošie Márie Terézie, dali postaviť pomník M. R. Štefánika, jedného zo zakladateľov československého štátu. Aby sa zvýraznil tento symbol, pomník obsahoval aj nadrozmernú plastiku „legionárskeho leva“ so štátnym znakom.

Spomenuté (a mnohé ďalšie) zmeny sa môžu vysvetliť tým, že verejné priestranstvá, podobne ako za monarchie, sa považovali za miesta politického vplyvu. Uhorské mesto sa muselo zmeniť na československé.

Znám v Bratislavě a její poměry již plných 23 let... Ještě před 17 lety nenapadlo nikoho, ani v úředních listinách, nazývat město jinak než Pressburg, slovensky Prešporok. Ale Maďaři neměli slitování... a nazvali jednoduše Pressburg – Pozsony... Buďte ujištěni, že když před 5 léty patriotičtí maďarští přivandrovalci, kteří se dnes vydávají za staré Prešburáky, překřtili staroslavný Hauptplatz na Ferencz József I.-tér a Marktplatz na Vilmos II. Németh esászár-tér, dále pak Rosengasse na Mahmed sultan utca, Grenzbote neplakal... Slzy roní nad Béla Matyás utca... Vždyť tuto ulici žádný pod jiným názvem neznal, než Nonnenbahn neb slovensky Panenská ulica.

Slovenský denník, 6. 11. 1924 na strane 1.

ČESÍ A SLOVÁCI

Existence naší republiky, existence českých zemí na jedné a existence Slovenska na druhé straně podmíněna je nejužším vztahem a spoluprácností obou. Proto nám všem při celé akci zahraniční a na konferenci míru bylo Slovensko tak drahé.

Edvard Beneš v Národním zhromaždení, 30. 9. 1919

Vztahy Čechů a Slováků sa založením republiky začali overovať v reálnom živote. Blížili sa prvé voľby do Národného zhromaždenia (1920) a Slovenská ľudová strana v nich videla príležitosť dokázať, že je dôležitou politickou silou, ktorá môže presadzovať autonómne postavenie Slovenska. V Bratislave nemali významnejší vplyv, preto sa ľudáci politicky spájali s nemecko-maďarskou stranou kresťanských socialistov. V mestských pomeroch vraj zosmiešňovali všetko, čo malo československý ráz. Na jeseň 1919 sa poslanec Andrej Hlinka vybral na mierovú konferenciu do Paríža, kde sa pokúsil dosiahnuť autonómiu. Bol z toho politický škandál, ktorý sa riešil v Národnom zhromaždení. Vášnivú diskusiu upokojoval poslanec Jan Šrámek slovami: „Prosím snažně, buďte nejvíce opatrní co do Slovenska. Pamatujte, že muž, za nímž stojí dnes nejméně 70 % Slováků, nemá býti zde nízkým způsobem tupen, poněvadž tím pracujete proti státní myšlence československé.“⁹⁰ Autonomistický program sa stal prvým vážnym

zásahom do česko-slovenských vzťahov. Predvolebná taktika ľudákov, založená na kritike pôsobenia Čechov na Slovensku, nemala v Bratislave úspech. V senátnych voľbách 1920 tu získali iba 527 hlasov. Ako poznamenal bratislavský republikánsky denník, slovenská ľudová strana sa začala organizovať „privčas, keď toho ešte ani nebolo treba, keď na frakcionárstvo medzi Slovákmí nepomýšľal ešte ani jeden rozvažitý politik slovenský“.

Príchod Čechov na Slovensko sa od začiatku vnímal rozporuplne. Československy zmýšľajúci občania im boli vďační za pomoc a prácu, ktorú na Slovensku robili. Takými boli spočiatku aj ľudáci, ale pomoc si predstavovali inak. A. Hlinka na spomínanej mierovej konferencii predložil memorandum, v ktorom sa píše: „Slovenská inteligencia nachádza sa v zúfalom postavení, vonkoncom nie je zaistená, pokiaľ ide o jej hmotné zabezpečenie. Česi odstraňujú slovenských úradníkov a zriadencov pod zámienkou, že sú maďaróni, t. j. že sú pomaďarčení Slováci.“⁹¹ Obdobne sa písalo o učiteľoch: „krdeľ slovenských diplomovaných a kvalifikovaných profesorov a učiteľov prepustili pod zámienkou maďarónstva“. Slovenská ľudová strana pri obhajobe tejto vplyvnej zložky vidieckej a malomestskej inteligencie (úradníkov, katolíckych kňazov, učiteľov, advokátov, lekárov) pravdepodobne myslela aj na volebné hlasy, získané ich podporou. Ale je tiež pravda, že autonomistický program od počiatku požadoval, aby zamestnávanie Čechov bolo riadené na Slovensku. Historik Jan Rychlík zhodnotil dobovú situáciu slovami: „Na jednej strane je nesporné, že po roku 1918 by sa Slovensko bez pomoci českej inteligencie nezaobišlo, na druhej strane treba priznať, že čs. vláda posielala na Slovensko aj ľudí, ktorých Slováci nepotrebovali.“⁹²

Česi prichádzali do komplikovaných a spoločensky nepriaznivých pomerov. Prijatím ústavy ČSR v roku 1920 sa síce formálne zamedzila národnostná diskriminácia, ale v každodenn-

nej praxi sa zažitý stereotyp správania prekonávali omnoho zložitejšie. Politické a mocenské nástroje republiky v mene nápravy pomerov zamedzovali spoločenskú nadradenosť Maďarov a tí samozrejme bránili svoje postavenie. Rovnako reagovali aj bratislavskí Nemci. Táto prevažujúca a nespokojná skupina obyvateľstva podporovala protičeskú agitáciu, organizovanú z Budapešti. Profesor na reálnom gymnáziu Josef Jirásek spomína na národnostné urážky v Bratislave v roku 1919: „Maďarské výrazy jako ‚marha cseh‘, podané tiež v rouchu slovenském, objevovaly se ve vlcích, na vyvěšených plakátech velmi často.“⁹³ K cielenej politike diskvalifikácie Čechov sa pridali aj Andrej Hlinka a jeho Slovenská ľudová strana. Osvojili si a rozvinuli tvrdenie, že „Česi prišli zobrat Slovákom reč a vieru“. Poukazovali na odlišnú českú náboženskú tradíciu, náboženskú vlačnosť i bezbožnosť, hlavne učiteľov. Zámienkou k obvineniu z odnárodňovania bola koncepcia čechoslovakizmu, založená na myšlienke národnej a jazykovej jednoty Čechov a Slovákov. J. Jirásek uvádza, že teoretické spory (historické, jazykovedné a národopisné) o existencii jedného či dvoch národov ľud nezaujímali, preto ľudová strana používala na dosiahnutie svojich cieľov inú metódu: „Bylo třeba rozdmychovati mezi lidem krajní nespokojenost, pocit křivdy a nenávisti proti Čechom, kopati vzájemnou propast, podněcovati spory, budovati slovenský nacionalismus protičeský, nesnášenlivý, pudový, takový, který by vedl k násilnostem.“⁹⁴ V dobovej tlači k tomu nachádzame dostatok príkladov. Takáto propaganda vnášala do vzťahov Slovákov k Čechom nedôveru.

V prvých rokoch republiky mali českí prisťahovalci v Bratislave značné existenčné problémy. V dôsledku zásobovacích ťažkostí bola v meste drahota, ktorú zvyšovalo (podľa ich slov) umelé zvyšovanie cien „československým zákazníkom“. Verejné stravovanie bolo predražené. Bytov bol nedostatok, odstupné za byty vysoké, ubytovanie v hoteloch drahé a podmienené pre-

pitným. Ľudia bývali v podnájmoch, ale aj vo vagónoch, kanceláriách, školách, spávali na laviciach či na koberci. Aby sa mohli v novom, cudzom prostredí udržať a udomáčniť, dostávali českí štátni a verejní zamestnanci na Slovensku kategorizované platy zvýšené o denné diéty. Tento citlivý problém samotní slovenskí Česi komentovali slovami: „U nás na Slovensku jsou poměry pro Slováky vsutku nepříznivé! Slovenská síla ve státní službě nebere ani jednu třetinu platu jako sotva dorostlé děvče, exponované z Čech... Bohužel důsledkem toho jest pak vystěhovalství a mnoho trpkých citů k nám, bratrům Čechům.“ Na obranu proti pomenovaniu „vyžírači republiky“ pripomenuli, že „když se začínalo s úřednickou okupací Slovenska, vydalo se heslo: Nejlepší lidi a hmotně je zabezpečiti“.⁹⁵ Otázku vlastných diét však považovali za vážnu prekážku vo formujúcich sa

Hotel Bláha na
Štúrovej ulici

Dunajský veľtrh

Nedeľné korzo

česko-slovenských vzťahoch. K šíreniu protičeských nálad tak v tomto prípade prispeli pražské centrálné úrady, ktoré sporné postavenie v slovenskom prostredí síce riešili, ale nezvládli.

V prvom období popri vojsku a četníctvu nahrádzali nespohľadlivých pracovníkov vo vyšších a pre štát dôležitých funkciách, úradníkov, učiteľov, železničiarov, poštárov... Dôležité bolo obsadiť svojimi ľuďmi najmä pozície, kde sa vyžadoval stredný alebo vyšší stupeň vzdelania, s čím bolo spojené všeobecné tvrdenie, že na Slovensku je úplný nedostatok inteligencie. Treba spresniť, že problémom Slovenska bol nedostatok jazykovo spôsobilej a k novej republike lojálnej inteligencie. Veď úrady, súdy, školy, nemocnice atď. za monarchie fungovali, ale tieto miesta na Slovensku zastávali obvykle Maďari alebo maďaróni. Napr. z 52 predprevratových sudcov v Bratislave sotva 6 vedelo obstojne po slovensky.⁹⁶ Navyše, ako uvádza Jan Rychlík, časť starého uhorského aparátu zvolila pri deklarovaní etnicity a lojality v stále neistých časoch vyčkávaciu taktiku. Takýchto zamestnancov považovali za nespôsobilých a bez českej pomoci ich nebolo možné nahradiť. Anton Štefánek na to upozornil v pripomienke zásluh Vavra Šrobára: „postaral sa, aby do každého úradu na Slovensku sa dostal republike verný Slovák alebo Čech“ s dodatkom, že „právom nedôveroval zmaďarizovaným Slovákom“.⁹⁷ Dôveryhodných však vtedy bolo málo. V etnicky pomerne liberálnej Bratislave bola situácia ešte komplikovanejšia. Tieto posty ovládali pôvodne zväčša Maďari, z ktorých časť po prevrate odišla a zvyšok tvorili etnicky nevyhranení občania. Z vyše dvetisíc zamestnancov vo verejnej a štátnej správe v meste roku 1910 iba 56 priznalo štatisticky zisťovanú „obcovaciu reč“ slovenčinu, aj to len v nižších pozíciách.⁹⁸ V spomienkach J. Jiráka sa nachádza poznámka, že tí Česi, ktorí prišli ako prví, boli idealisti, priekopníci, prišli na pomoc Slovensku. Ale mnohých vraj neskôr prilákali aj diéty a veselý život v Bratislave.

K základným úlohám patrilo prebudovanie maďarského školstva, aby sa rýchlo vychovala nová slovenská inteligencia. V priebehu prvého roku republiky sa českí odborníci v Bratislave vo veľkej miere podieľali na prebudovaní maďarskej vysokej školy na slovenskú univerzitu, na vytvorení obchodnej akadémie, gymnázia, knižnice, hudobnej školy atď. O tom, aké to bolo dôležité, vypovedajú štatistické údaje o bratislavských školách. Kým na základnom stupni študovalo v poslednom roku uhorského školstva len 4 % slovenských žiakov, v prvom roku československej republiky 97 %, na gymnázium 4 % oproti 65 %, na dievčenskom gymnázium 2 % oproti 55 %.⁹⁹ Pôsobenie českých učiteľov prijímali s vďakou a uznaním: „Česi nám dali do všetkých úradov súcich, vyškolených úradníkov, profesorov, učiteľov, učiteľky, ktorí svoju úlohu z chvály a vďaky hodnou horlivosťou a so znamenitým prospechom dosiaľ konajú.“¹⁰⁰

Originálne správy o náladách v meste nám sprostredkujú práve Česi, ktorí tu boli novými pozorovateľmi. „V prvých mesiacoch po prevratu mali jsme zde v Bratislavě často příležitost konstatovati spojitost nálad města s pohybem rtuti na politickém barometru,“ napísal v apríli 1920 zemský školský inšpektor Ferdinand Mačenka. „Politickým barometrom byly nám nejen tváře Prešpurčanů (užívám tohoto výrazu úmyslně místo správného Bratislavanů, označuje tak určitou, nesmiřitelnou část obyvatelstva), ale též tvářnost ulic, budov a především tvářnost proslulého dunajského mostu. Dle toho, jak mu ubývalo či přibývalo výzdoby ostnatým drátem, španělskými jezdci, strojními puškami a dle toho, jak rostl počet místní posádky...“¹⁰¹ Právý breh Dunaja stále patril k Maďarsku a demarkačná línia bola v strede rieky.

Zaujímavé sú aj postrehy zo spoločenského života, veď českí a slovenskí obyvatelia sa navzájom len spoznávali. Zažité spoločenské konvencie boli brzdou novej spolupráce: „Slováci se nás zde společensky dosti strání, ale dámy slovenské inteli-

gence cíti přímo nevoli před stykem s českým ženským živlem. A nemůžeme se jim ani divit... nechtějí si zadat před ostatním bratislavským živlem, který je zná.“¹⁰² Prevažná časť Čechov patrila k strednej a vyššej vrstve. Aktívny spolkový život, športová, turistická či záujmová orientácia, pobyt v novom, neznámom, nie priateľskom prostredí a ďalšie okolnosti ich viedli k vzájomnému združovaniu. V meste sa cítili a vystupovali ako Čechoslováci, ale používali český jazyk, pestovali českú kultúru a asimiláciu so slovenským jazykovým prostredím nepovažovali za potrebnú. Veď český a slovenský jazyk boli podľa zákona rovnocennými štátnymi jazykmi republiky.

K národnostným problémom sa družili ďalšie, príznačné pre formujúcu sa demokratickú spoločnosť. Slovom Josefa Rybáka, ktorý žil v Bratislave v rokoch 1922-1933: „Verejný život bol značne roztrieštený, rozdelený podľa politických a náboženských kľúčov. Uplatňovala sa tu umelá československá koncepcia jednotného národa, odstredivý autonomizmus i výrazná komunistická tendencia. Súperil tu katolicizmus s luteránstvom a stará martinská kultúrna ideológia s masarykovským realizmom.“¹⁰³ Národnostné spory v tomto období nespomenul.

SLOVENSKÁ OTÁZKA

Zlepšené možnosti ubytovania vyvolali druhú prisťahovaleckú vlnu. Prichádzali najmä rodinní príslušníci prisťahovalcov (nárast o 32,8 %), čo potvrdzujú štatistické údaje z roku 1930: novými pracovnými silami sa iba čiastočne posilnila celková profesijná štruktúra krajiny (o 13,9 %). Pri sčítaní ľudu v uvedenom roku bolo zo 120,1 tisíc Čechov na Slovensku pri vojsku 20,7 tisíc, v povolani činných (teda zamestnaných) 49,9 tisíc a až 49,4 tisíc tvorili členovia rodiny a rodinní príslušníci bez povolania. Zvyšok (1,7 tis.) kvalifikovali ako výpomoc v domácnostiach a služobníctvo.¹⁰⁴ Prítomnosť a zamestnávanie českých ľudí na Slovensku sa stalo vážnym politickým problémom v ča-

se veľkej hospodárskej krízy. U nás sa naplno prejavila o niečo neskôr, uvádza sa rok 1931. Napriek veľkej nezamestnanosti čs. vláda pokračovala v umiestňovaní českých zamestnancov. Slovensko bolo kvalifikované ako poľnohospodárska zásobnica republiky, čo viedlo k útlmu rozvoja priemyslu, odstaveniu viacerých výrobných podnikov, sťaženiu odbytu pre živnostníkov a nezamestnanosti robotníkov. Prepustení poľnohospodárski robotníci smerovali do miest, ale práce nebolo. Šírla sa chudoba a nezamestnanosť.¹⁰⁵ „Hospodársko-politické zatlačovanie Slovenska nosí v sebe totiž zárodoky hospodárskeho a sociálneho dualizmu a pôsobí separatisticky práve tak ako hnutie autonomistické, ktorého by v dnešnej forme vôbec nebolo, keby sa hospodárske a sociálne mínus Slovenska, zaviňované šablónou pražskou, nedalo vyjadriť v neprijemných čísliciach, ktorých sa potom chamtivo ujíma autonomistická a ešte k tomu i komunistická demagógia. Takouto administratívnou prácou pripravila sa druhá fáza slovenského politického autonomizmu.“¹⁰⁶

Hlinkova slovenská ľudová strana rozbehla tvrdú protivládnu propagandu proti zamestnávaniu a uprednostňovaniu českých uchádzačov. Požadovala prednostné prijímanie Slovákov, autonómne usporiadanie republiky a postupný odchod Čechov. Jej taktiku vnímal Josef Jirásek nasledovne: „Věc vykřeslila jako vykořisťování Slovenska českými okupanty, šíříc tak proti nim nenávist. Právě příčiny krise jim ovšem nevysvětlila. Neškolený Slovák uvěřil tím snadněji, čím jasněji viděl počet přistěhovaných Čechů. Velmi mnoho Slováků proto věřilo, že Češi vyžírají Slovensko.“¹⁰⁷ S tým sa spájal aj slogan „Česi oberajú Slovákov o chlieb“.

V tom období už vyrástla nová generácia vychovaná čs. školstvom, ktorá sa už nezaoberala niekdajšími väzbami na Uhorsko, ale nestotožnila sa ani s koncepciou oficiálnej národnej jednoty. Dôvera v československú myšlienku sa strácala najmä pri hľadaní práce: „Mladí inteligenti našli všade dvere

Pred Prezidentským palácom

pozatvárané a na ich žiadosti o miesta bolo odpovedané: Nelze vyhověti.“ Mladá slovenská inteligencia mala naozaj problém s uplatnením. Preferovali zamestnanie v súkromnom sektore obvykle s lepšími platmi, ale tie boli obsadené. Mnohé pozície medzi štátnymi zamestnancami zastávali Česi a ambiciózni slovenskí uchádzači v tom videli prekážku. Mladí zástupcovia všetkých relevantných politických prúdov, nespokojní s politickými a spoločenskými pomermi, usporiadali I. zjazd mladej slovenskej inteligencie v Trenčianskych Tepliciach (jún 1932). Hoci v diskusii odznali protichodné názory, prevážili požiadavky prednostného zamestnávania Slovákov, používania slovenského jazyka na úradoch a vo výučbe, uznania Slovákov

za samostatný národ a odmietnutia čechoslovakizmu. Odsúdili pražský centralizmus a podporili požiadavku autonómie Slovenska, ale nezhodli sa v akej podobe. Názory sa pohybovali medzi federalizmom a úplným regionalizmom, zabezpečeným zákonom.

„Od teplického zjazdu badať na českej strane zvýšenú pozornosť o otázku pomeru česko-slovenského. Táto otázka, tak sa zdá, nebola pre nich donedávna žiadnym problémom, akoby vôbec nebola jestvovala“, píše sa v tlači.¹⁰⁸ Začala sa verejná polemika o príčinách česko-slovenských sporov a politickej situácie na Slovensku, ktorej sa začalo hovoriť „slovenská otázka“. Hľadali sa vinníci na českej i slovenskej strane. Poslanec za ľudovú stranu Jozef Sivák takto vysvetľoval situáciu na Slovensku v Národnom zhromaždení: „Ako je známo, v Trenčianskych Tepliciach bol sjazd mladej slovenskej generácie. Vlastne nebol to ani sjazd, ale snemovanie mladého Slovenska, na ktorom prišlo k udalostiam veľmi významným, priamo historickým. Mladá slovenská generácia totiž, súc si dobre vedomá dnešných

Otvorenie štadióna ŠK Bratislava (1942)

nemožných pomerov na Slovensku, zišla sa, aby o všetkom, čo sa na Slovensku robí od prevratu, povedala svoju mienku. A táto mienka, slávna snemovňa, vyznela v tom, že mladá naša generácia s veľkým rozhorčením jednomyselne a jednohlasne odsúdila celý politický režim centralistický, vládnucci na Slovensku, a vypovedala, že centralizmus ako systém skrachovaný, stroskotaný, prežitý treba zahodiť medzi staré železo a nahradiť zriadením Slovenskej krajiny.“¹⁰⁹

Na opakujúce sa sťažnosti obsadzovania miest českými uchádzačmi (stali sa viac-menej politickým programom), reagovali aj mladí, ako sa sami nazývali, slovenskí Česi. Ich situáciu možno zostručniť takto: rodičia sa tu usadili, oni vyrástli na Slovensku, absolvovali tu školy a zžili sa so slovenským prostredím. Chápali problémy mladých slovenských uchádzačov, ale nemohli sa uspokojiť so snahami o ich diskrimináciu. Stručný citát: „Největší tragédie je právě v tom, že ...na Slovensku zůstaneme navěky Čechy a za Moravou jsme se stali Slováci.“ S dodatkom „cizí, konkurenční živel“. Slovensko sa im stalo ozajstným domovom, ale „u slovenského radikalismu tito mladí slovenští Česi jsou Čechy. Zůstanou jimi vždy a při každé příležitosti. To nebude jen otázka národnosti, která je bude vylučovat. Ale hlavně otázka existenční: otázka zasednutího místa. Budou stále pokládáni za veš v kožichu. – Kam tedy? Do českého světa? Vytrhnout kořeny a přestěhovat do toho prostředí, které znali naši otcové, ale které my už neznáme? Možná, že by potom na nás stejně někdo zavolal: Za Moravu, za Moravu!“¹¹⁰

V pozadí etnickej separácie zrejme boli aj dôvody, ktoré uvádza napr. zástanca československej jednoty rím. kat. kňaz Karol A. Medvecký. „Okrem nábožensko-mravného rozvratu niektorí Česi priniesli na Slovensko svoje domáce stranícke vášne, bezduchý byrokratizmus, protekcionárstvo svojich, neskrutený egoizmus, čechizačné náklonnosti, kulturtrégerstvo, čo zasa

hungaristicky naladené živly výdatne využili na diskreditovanie československej zhody.“¹¹¹ So svojimi názory nebol osamotený, podobné neduhy uvádzajú aj viacerí iní súčasníci. Pojem kulturtrégerstvo, za ktorým je cítiť povýšenectvo, bolo zrejme spoločensky frekventované: „Slovo ‚kulturtréger‘, vyslovené s úsměšným zkrivením úst, stalo se zvykem denně pronášeným v této malé zemi. A opačně: slovo pochopení bylo vymazáno z kalendářů českých lidí na Slovensku. Byli i lidé pružnější, kteří se dovedli přizpůsobit. Myslím ale, že jich nebylo ani tak mnoho. Naši otcové, kteří většinu života ztrávili v zemích jiného světa, nezakořenili v této zemi. Byla to velká chyba, která snad učinila otázku česko-slovenskou o hodně trapnější.“¹¹²

Situácia sa priostrila po udalostiach v Nitre, kde sa v auguste 1933 konali veľké tzv. Pribinove oslavy pri príležitosti 1100. výročia vysvätenia prvého kresťanského kostola na slovenskom území. Oficiálny program s účasťou štátnych predstaviteľov prerušili prívrženci ľudovej strany, ktorí podujatie premenili na manifestáciu za svojbytnosť slovenského národa a za naplnenie Pittsburskej dohody. Bol z toho politický škandál a perzekúcie, diskusia sa preniesla do českej verejnosti i Národného zhromaždenia. Názory a postoje z českého prostredia k vývinu na Slovensku zhrnul v slovenskom časopise Politika L. Štrunc: „Převážná většina širší české veřejnosti vidí v tom, co se stalo a co se děje, hrubý nevděk a výsledky zločinné agitace, takže považuje za jediné správné použití na Slovensku nejostřejších opatření správních a policejních.“ A ďalej píše: „V čem se však diametrálně rozcházíme a kde nikdy Česi nezmění své ideologie, je otázka národní jednoty. (Češi) ...nikdy nemohou uznáti Slováci za samostatní národní jednotku, poněvadž by to znamenalo veliké oslabení československého státu navenek.“¹¹³

Politické akcie, dirigované ľudovou stranou, ale zrejme aj spoločenská diskusia, postoje a nálady v oboch častiach štátu poznačili v tridsiatych rokoch postavenie Čechov na Slovensku.

Hoci renomovaní odborníci a politici sa snažili obhájiť myšlienku čechoslovakizmu, slovenská verejnosť ju už vo väčšine odmietala. Aj v strane dovtedy jednoznačných zástancov tejto idey, medzi mladými agrárnikmi, sa ustálil názor, že ide iba o politickú jednotu Čechov a Slovákov. Tento postoj prevládal aj v spoločnosti – Čechoslováci sú súčet Čechov a Slovákov, stúpenci politického čechoslovakizmu, ale individuálne príslušníci dvoch národov. Etnicita sa stala výrazným diferencujúcim činiteľom. Zdôrazňovanie rozdielov medzi oboma národmi zo slovenskej strany nútilo aj Čechov na Slovensku špecifikovať svoju československú identitu. Nátlak okolia v oblasti národnostnej a existenčnej bol silný: „Žije se nám dnes těžko. Pro Čechy není teď na Slovensku příznivá nálada.“

Keby z českej strany preukázali nám trochu menej lásky napr. vo vysielaní pracovných síl ešte i dnes a na také miesta, na ktoré máme Slovákov, odpadla by jedna príčina nespokojnosti. Keby Praha uskomnila sa svojou láskou a neobsadzovala svojimi ľuďmi vedúce miesta na Slovensku vtedy, keď celé rady Slovákov na ne čaká, odpadla by druhá príčina nespokojnosti.

Slovák, 16. 11. 1937 na str. 1.

ROZCHOD

V spomienkach a dobových správach nachádzame početné zmienky o etnickej tolerancii, ktorou po upokojení poprevratových pomerov bola medzivojnová Bratislava v republike známa. Nálady sa začali meniť až po nástupe Hitlera k moci (1933), keď začal vzrastať vplyv nacionalistickej ideológie medzi nemeckým obyvateľstvom. Spomínajú sa štvrte v dobovom slangovom pomenovaní „Cukmantl, Dornkapf“ a ulice „Vysoká a Valónska“, ktoré boli ovešané zástavami s hakenkrajcom. Nemecká ideológia prenikala aj k slovenským občanom. Príkladom je akcia „Na Slovensku po slovensky“ (1937), ktorá nátlakovo presadzovala požiadavku, aby učitelia a vlastne všetci pracovníci v štátnych službách používali výlučne slovenský jazyk. Akciu odštartovali bratislavskí vysokoškooláci (nálepkami s heslom polepili ulice a štátne budovy mesta, univerzitu, školy po celom Slovensku, bydliská českých rodín, bojkotovali prednášky českých profesorov, demonštrovali po uliciach atď.). Táto akcia bola protičeská, keďže nemecké či maďarské obyvateľstvo neatakovala. Postupne sa stala frustrujúcim nástrojom asi pre všetkých po česky hovoriacich ľudí na území Slovenska. Profesor bratislavského gymnázia zaznamenal: „Měli jsme chvíle smutné, když akademická mládež pod okny křičela von s Úlehlem a když jsme v trojstupech, sražených před gymnásiem, poznávali plno známých tváří..., kamarádů a přítelkyň našich dětí, jimž jsme vždy ochotně otevírali svůj bratislavský byt.“¹¹⁴

Českí univerzitní profesori v Bratislave nepovažovali požiadavku za oprávnenú. Český jazyk bol súčasťou ich identity a jeho používanie zdôvodňovali tým, že pôsobia na území spoločného štátu, hovoria štátnym, študentom zrozumiteľným jazykom a odbornú kvalitu vedia najlepšie prezentovať v rod-

nom jazyku. Slovenskí študenti z českých prednášok demonštratívne odchádzali. Protesty sa po týždni preniesli do ulíc, kde proti nim zasiahlo četníctvo.¹¹⁵ Protesty študentov boli márne, nič sa nezmenilo. Za jazykovou otázkou však bolo čosi viac. Českí zamestnanci ostávali naďalej v rozhodujúcich pozíciách. Riadili nielen univerzitu, ale aj exekutívu, úrady, armádu, železnice, poštu (komunikačné spoje) a políciu, takže dohliadali na verejný život vôbec. Uznávaný historik Valerián Bystrický napr. pre časopis Česká beseda uviedol (2004), že na Slovensku bolo 1 500 četníkov Slovákov a 2 800 Čechov. Zo 122 vyšších dôstojníkov četníckeho zboru bolo len 15 Slovákov. Mocenské ovládnutie a koloniálne predstavy nie sú (žiaľ) veľmi vzdialené realite.

V čase akcie Na Slovensku po slovensky bol medzi bratislavskými študentmi rozmanitý postoj k jazykovej otázke. Vo výskume literárneho historika a germanistu Jozefa Tancera o jazykových pomeroch v medzivojnovnej Bratislave vypovedali pamätníci tých čias. Ich postoje k Čechom a českému jazyku napovedajú, že napr. pre maďarských rodákov bola čeština cudzia, ale ku koncu novej republiky už chápali aj rozdiely oproti slovenčine: „A Česi si zaujímavým spôsobom ponechali svoj jazyk. Nehovorili po slovensky, ale zásadne po česky.“ Nemeckí pamätníci zdôrazňovali prostredie, v ktorom vyrastali: „Otec bol štátny zamestnanec a bývali sme v dome, kde boli samí českí úradníci. No a ich deti sa asimilovali, už nehovorili po česky, ale po slovensky, takže ja som vyrástol vlastne v spoločnosti týchto slovenských deciek, slovenčina mi bola úplne bežná.“ A zo slovenskej strany sa vyskytol výrok: „Boli sme zmiešaná trieda, veľa Židov, Čechov, dvaja Maďari. Ale nikdy sa nikto s nikým nehádal kvôli politike. Vládla medzi nami veľká súdržnosť.“¹¹⁶ Veľa to napovedá, že medzietnické vzťahy neboli v každodennom živote rozhodujúcim faktorom.

Posledná výpoveď je už o politickom vnímaní doby. Medzi eskými obyvateľmi mesta boli aj iné skúsenosti, ktoré opísala dcéra lekára, ktorá chodila do slovenskej školy: „Měla jsem na kabátě plechovýho lvíčka českýho, takovej špendlík, a to mně dycky kluci chtěli utrhnout, ale já sem se s nima rvala. Ale to už bylo na gymnáziu, to nebylo na té obecné škole, tam to bylo jaksi klidnější, ale na gymnáziu už byli děcka z různých oblastí, a tak tam byli taky takoví rváči, ale já sem se nedala, já sem se dycky bránila. No vyvstala tam teda hrozná nenávist Slováků k Čechům, už se to projevovalo tak mezi lidma, víš, dost. Tatínek mně řekl, ať toho lvíčka radši nenosím... doma se o ničem, co se dělo venku, nemluvilo.“¹¹⁷ Česi toho „lvíčka“ naozaj nosili, len neviem, či museli alebo chceli...

AUTONÓMIA

Rok 1938 začali ľudáci heslom „V novom roku do útoku!“ Cieľom bolo využiť napätú národnostnú situáciu v republike na dosiahnutie autonómie. Zatemňovali politický rozpor medzi celistvosťou republiky a autonómiou Slovenska, pretože ten bol kľúčom k riešeniu česko-slovenského sporu. Aj pre veľkú väčšinu ľudákov bola totiž obrana republiky nesporným želaním.¹¹⁸ V tomto napätom roku sa v Bratislave konali viaceré verejné zhromaždenia na podporu československej myšlienky, ale aj za autonómiu. Perspektíva autonómie si získavala väčšiu podporu aj v Bratislave, kde ľudová strana nikdy nemala silné pozície. Ale na konci prvej ČSR už boli najsilnejšou národnostnou skupinou v meste Slováci, ktorých idey rovnoprávného postavenia, možnosti zamestnania a kariérneho postupu zrejme zaujali. Svojím dielom k tomu prispeli aj americkí Slováci. Na preplnenom najväčšom námestí ukázali v prítomnosti A. Hlinku originálny dokument Pittsburskej dohody z roku 1918, v ktorej T. G. Masaryk potvrdil prísľub autonómneho postavenia Slovenska.¹¹⁹ Bol to argument, ktorý, ako to vnímali českí obyvatelia,

Domy vinohradníkov na Vysokej ulici

otravoval česko-slovenské vzťahy od vzniku republiky: „Celých 20 rokov sa neustále opakovalo heslo: Chceme autonomii, splňte Pittsburgskou dohodu“, píše J. Jirásek.

Rok 1938 bol napätý. Po uliciach pochodovala nemecká mládež so všetkými znakmi etnickej i politickej orientácie. B. Chňoupek zaznamenal: „V poslednom čase predvádzali po meste vzorný paradeschritt v sivých rovnošatách Freiwillige Schutzstaffel a do kroku im duneli bubny, ihrali fistule pištcov a tremolá šalmají. Tiahli večernou Bratislavou so svastikami a faklami, priam živá mystika pohanských kultov starých Germánov.“¹²⁰ Do vojenských tvarov sa formovali aj slovenskí študenti, po uliciach vyvolávali autonomistické heslá, spievali hymnické piesne a pri pamätných miestach slovenských dejateľov organizovali mítingy a demonštrácie. Situácia Čechov na Slovensku sa zhoršila po vyhlásení autonómie.

ČESKÁ OTÁZKA

V Žiline bola vyhlásená autonómia Slovenskej krajiny (6. 10. 1938). Hlavnou témou vnútornej politiky fašizovanej HSLS bolo „vyčistenie od nežiaducich živlov“, alebo „vyriešenie českej a židovskej otázky“. Očakávali sa rýchle riešenia, vyjadrené heslami „Von s Čechmi“ a „Česi peši do Prahy“. Vyskytli sa prípady, keď ľudácki gardisti znevažovali i svojvoľne nútili ľudí k vystahovaniu. Českí zamestnanci boli predčasne penzionovaní, posielaní na zdravotnú dovolenku alebo rôznymi formami šikanovania či priamym nátlakom nútení k podávaniu žiadostí o preloženie do českých zemí. Podľa V. Bystrického to vyvolávalo pocity nedôvery, antipatií, pohrdania, nevraživosti a hlavne nespravodlivosti, krivdy a nevďačnosti.¹²¹ Slovenská vláda však mienila postupovať legálne po dohode s Prahou a tieto akcie tlmila.

V novom duchu na slovenskej univerzite, tak znie názov článku, ktorý v ľudáckych novinách opisuje správanie bra-

tislavských študentov: „Po jeho prednáške prišiel do posluchárne dr. Frankenger. Začal úvodom, že slov. vláda im nariadila hovoriť po slovensky, že mu to pôjde ťažko atď., ale medici spontánne opustili miestnosť a takto disciplinovane ukázali, ako sa pozerajú na jeho činnosť na slovenskej univerzite. To isté prihodilo sa druhému profesorovi dr. Buchtalovi. V posluchárni nebolo ani jedného žida. Tí museli ostať na ulici a vrátiť sa domov.“¹²² To isté sa dialo aj na Filozofickej fakulte: „V sieni zvesili obrazy Masaryka a Beneša a čakali. Židovských poslucháčov na fakultu vôbec nepustili. Keď prof. dr. Tvrdý prišiel, začal k prítomným hovoriť veľmi zlou slovenčinou, ale po niekoľkých slovách poslucháči vstali a odišli.“¹²³

Krízovú situáciu vyvolala príprava a najmä výsledky Viedenskej arbitráže (november 1938), na základe ktorej boli viaceré územia Slovenska pričlenené k Maďarsku, Poľsku a Nemecku. Už v predvečer tohto zasadnutia k riešeniu československej otázky demonštrovala židovská a maďarská mládež mesta „za veľké liberálne Maďarsko“. Na rozhodnutie mocností ponechať Bratislavu Slovensku reagovali maďarskí gymnazisti školskou demonštráciou: „profesorov slovenskej národnosti vôbec nepripustili ku slovu, ale spievali maďarskú hymnu a vykrikovali rôzne politické heslá, napr. Pozsony magyar mindent vissza“¹²⁴ (Bratislava je maďarská, všetko naspäť). Hnev demonštrujúcej slovenskej mládeže sa nakoniec obrátil proti bratislavským židom: „v poslednom čase boli najbezočivejšími podporovateľmi územného zmenšenia Slovenska“. Ráno boli povybíjané okná a výkladné skrine na židovských, ale aj nemeckých domoch, čo údajne spôsobila slovenská a židovská mládež. Bez ohľadu na pravého vinníka (pôsobili tu už nemecké spravodajské služby), tieto nepokoje zapadli do pokračujúceho provokovania etnickej nevraživosti. Spoločnosti sa predkladalo čisté riešenie – národný štát.

Side 12

Hlinkov sen skutkom: Slovenský štát!

Slovenský parlament deklaroval utvorenie slovenského štátu. -- Zákon o slovenskom štáte. -- Jednomyselné rozhodnutie snemu.

Stavba státního archivu, která předstíhá všechny podobné stavby, má být dokončena v červnu 1960. Časová náročnost stavby státního archivu je 1000000 Kč. Stavba státního archivu má být dokončena v červnu 1960. Časová náročnost stavby státního archivu je 1000000 Kč.

Dr. Theodor Seifert

2014年12月15日，中国外交部发言人洪磊在例行记者会上表示，中国一贯主张通过对话和谈判解决国际争端，反对动辄使用武力或以武力相威胁。中国将坚定不移地维护国家主权和领土完整，维护地区的和平稳定。

Palawan is situated in northern part of the island. It is a highly productive agricultural area. It has a warm climate, with abundant rainfall. The main crops are rice, sugarcane, coconut, banana, mango, pineapple, etc. The main industries are sugar, coconut, and banana. The main ports are San Jose, San Carlos, and San Fernando.

VYHLÁSENIE SLOVENSKEHO ŠTÁTU

Na prvé dni štátu si Bohuš Chňoupek spomína takto: „Hlučné nepokoje i prvé násilníctva boli na dennom poriadku. V uličke pri Starej radnici pekelný stroj v aute nastražený na bohviekohto rozmetal predajňu tabaku a smrteľne zranil úbohú trafikantku. Pred Sidorovou vilou na dnešnej Galandovej ulici vybuchla bomba. Študenti vyhнали z univerzity českých profesorov, chodili po meste a volali: Česi peši do Prahy, Židia do Palestíny! Výtržníci vybíjali výklady židovských obchodov. Darmo zdesení majitelia zaťahovali mreže. Demonstranti palicami so zakrivenými klincami prepchávali náradie až do výloh a vyťahovali z nich zlato, prstene, hodinky, retiazky. Česi, ktorí ešte zostali, začali nosiť kovový odznak s českým levom.“¹²⁵ K tomu vyšiel článok v Slováckovi s vyhlásením samotného ministra vnútra Alexandra Macha, že „dnes nájdú sa ľudia, ktorí by chceli byť pápežskejší od pápeža, a to len preto, aby vyvolali v národe chaos a neporiadok“.

Štart do nového štátu, ktorý zmenil svoj názov na republiku prijatím ústavy 21. 7. 1939, zadal smer nového vývoja. K prvým nariadeniam patrilo vyhlásenie slovenčiny za jediný úradný a vyučovací jazyk. Ale čeština nebola úplne vylúčená. Mohli ju používať osoby a inštitúcie z českých krajín, ktoré slovenský jazyk nepoznajú. V nacionalistických kruhoch bol postoj tak radikálny, že naň reagovali aj českí obyvatelia: „Na samém konci Republiky byli akademikové v katolíckem internátě Svoradov tak dotěrní, že pokřikovali již na Čechy, jestliže šli mimo a mluvili mezi sebou česky.“¹²⁶ Znalosť slovenčiny sa dostala aj do dohody z pražskou vládou (12. 12. 1938) o odsune českých zamestnancov, kde jedným z dôvodov mohla byť uvedená neznalosť slovenského jazyka. Pripravovali sa zoznamy českých ľudí, určených na odsun. Valerián Bystrický uvádza, že v zozname sa ocitli (v rozpore s dohodou) zamest-

nanci prevažne v definitívnom a vyššom pracovnom pomere a mnohokrát tí, ktorí na Slovensku pôsobili dlhodobo, často aj 20 rokov.

V nepriaznivej politickej situácii a pod nátlakom verejnosti sa mnoho občanov českej národnosti rozhodlo vrátiť na Moravu alebo do Čiech. Svedčiť o tom môže rozdiel medzi počtami Čechov na Slovensku v roku 1930 a 1938, ktorý bol nižší o 28 tisíc, resp. 44,2 tisíc ľudí. Rozdielne počty Čechov na konci roku 1938 vysvetľuje Valerián Bystrický tým, že úrady považovali za rozhodujúcu raz domovskú príslušnosť, teda miesto narodenia (93,7 tisíc) a inokedy (77,5 tisíc) prihlásenie sa k českej národnosti. Stanislav Šisler upozornil na nespoľahlivosť údajov aj pre politickú klímu: „Neutichajúci protičeská propaganda přiměla mnohé Čechy k přihlášení se ke slovenské národnosti, zejména z existenčních důvodů.“¹²⁷

Ústavný zákon o autonómii Slovenska v poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia v Prahe schválili 19. novembra 1938. Na druhý deň v nedeľu sa na celom Slovensku konali manifestačné oslavy. V Bratislave zhromaždeniu predchádzal pochod Hlinkovej gardy hlavnými ulicami mesta. Pocity Čechov, pôsobiacich v tom čase na Slovensku, vyjadruje spomienka Josefa Jiráska: „Zatím co 20. listopadu vyzváněli na Slovensku z radosti všemi zvony, měly být v Čechách a na Moravě vyvěšeny prapory černé. Bylo to trpké, bolestné, velmi bolestné. Srdce krvácelo národní bolestí a ‚Slovák‘ a ‚Slovenská pravda‘ ještě špinily a tupili Čechy hanebním způsobem. Při tom dávala slovenská vláda po celý měsíc české úředníky k dispozici české vládě a jejich jména uveřejňovala často se štiplavými poznámkami v novinách i rozhlasem. Byl jsem, přiznám, touto beztaktností pobouřen, a poněvadž jsem nenašel v seznamu svého jména, šel jsem do slovenského ministerstva školství a vymohl si osobně propuštění tím způsobem, že slečna, daná k dispozici, zůstala na Slovensku místo mně. Nechtěl jsem déle na Slovensku

Pochod nemeckej mládeže

Hlinkova mládež

zústat. Scény, ktorých jsem byl svědkem, šly prostě na nervy.“¹²⁸ Podobne písali českí poštovní zaměstnanci v Bratislave rezortnému ministerstvu (13. 12. 1938): „Od toho času, co slovenská vláda převzala do svých rukou správu Slovenska, vytvořili se pro české státní zaměstnance na Slovensku služební a rovněž i životní podmínky zcela nesnesitelné... jedná se s námi jako s nepohodlnými cizinci. Mluvíme-li česky – i soukromě – jsme insultováni, kde kdo nás smí beztrestně urážeti a provokovati, nemine dne, aby Češi nebyli bezdůvodně obviňováni, nebo, aby se jim nevyhrožovalo tiskem, rozhlasem, nebo oficiálními řečníky na veřejných projevech.“¹²⁹

Protičeské a protižidovské nálady v Bratislave živili najmä ľudácki študenti a gardisti. Neboli spokojní s vyjednávaniai s českou vládou o prijímaní určených na vystahovanie, žiadali rýchle riešenie. Po jednej decembrovej demonstrácii, na ktorej sa vášnivo skandovalo „Židia von, Česi von“, Alexander Mach, ktorý patril medzi popredných radikálnych ľudáckych vodcov, napísal: „Áno, vyhnaf cudzích, ale nezabúdať, že tu máme tisíce českých dôstojníkov a vojakov, ktorí nie sú práve nadšení tým, čo my tu robíme. Ráčte sa vžiť do situácie záložníka, dôstojníka alebo vojaka českého, ktorý by najradšej doma sedel, ale on musí zabíjať čas po slovenských humnách a počúvať, ako mu za to Slováci nadávajú.“¹³⁰ Mocenské ovládanie Slovenska Čechmi bolo stále realitou.

V prvých mesiacoch roku 1939 sa realizovalo presťahovanie 9 000 českých zamestnancov s rodinami v rámci tzv. státní akce stěhovací (do konca marca 1939), čo s rodinami predstavovalo asi 25-30 tisíc ľudí. Pražská vláda musela riešiť desaťtisíce utečencov zo svojich odstúpených území, ale slovenská vláda predkladala ďalšie zoznamy zamestnancov. Rokovania o usporiadaní štátu, finančných požiadavkách a kompetenciách autonómnej vlády nevedli k dohode. Praha sa nevzdávala centralistického usporiadania štátu, na Slovensku silneli preja-

Pochod Hlinkovej mládeže (august 1939)

Manifestačné zhromaždenie (august 1939)

vy separatizmu, a tak došlo k vojenskému zásahu. V noci z 9. na 10. marca 1939 bol na Slovensku vyhlásený výnimočný stav a prezident Emil Hácha odvolal 4 ministrov autonómnej vlády vrátane predsedu Jozefa Tisa. Vojsko a četníctvo obsadilo dôležité miesta a internovali radikálnych predstaviteľov Hlinkovej strany a gardy.¹³¹ Pri zásahu v Bratislave bol jeden gardista zastrelený a protičeské nálady sa ešte viac vyostřili. Dňa 4. marca 1939 bol pod nátlakom Nemecka vyhlásený samostatný Slovenský štát.

Českí obyvatelia mesta sa ocitli v cudzej krajine. O ich postavení vypovedá uznesenie slovenskej vlády z 18. marca 1939 o prepustení všetkých českých zamestnancov s odôvodnením, že nemajú slovenskú štátnu príslušnosť (podľa domovského práva boli štátnymi príslušníkmi Nemeckej ríše). Vláda im uložila povinnosť vysťahovať sa s výnimkou osôb v zmiešaných manželstvách, osôb so závažným hmotným záujmom a nenahraditeľných pracovníkov.¹³² Protesty z Prahy viedli k rokovaniam, v ktorých mala slovenská vláda hlavný záujem vysťahovať čo najviac osôb, ale ponechať si tých pracovníkov, ktorých trvale alebo dočasne potrebuje. Takto bolo k 30. júnu 1939 donútených odísť zo Slovenska 17 763 štátnych zamestnancov (s rodinami to bolo približne 50 tisíc osôb), o rok neskôr ďalších 933 zamestnancov s rodinami. V Bratislave zostalo už len necelých 5 tisíc občanov českej národnosti.¹³³

V roku 1941 sa medzivládne dohodnutý počet znížil na polovicu, pretože slovenská vláda už nemala za nich adekvátnu náhradu. Početne však narástli pracovníci v súkromnom sektore (úradníci, továrenskí a poľnohospodárski robotníci) a samostatní remeselníci, obchodníci, podnikatelia, lekári, advokáti atď., ktorí uvádzali rôzne prekážky ďalšieho pôsobenia na Slovensku, ako vyhostenie z miesta bydliska, odňatie živnostenského listu, zákaz zamestnania a podobne. Neboli súčasťou organizovaného odsunu, odchádzali „dobrovoľne“.

Zhromaždenie
k narodeninám
Hitlera (1939)

Protižidovské
vášne rozpútal film
Golem

Vláda sa viacerými legislatívnymi úpravami a úskokmi pokúšala ovládnuť aj české podniky a celú súkromnú sféru na Slovensku. Ukázalo sa však, že ani po dvadsiatich rokoch existencie Československa neboli Česi v plnom rozsahu na Slovensku nahraditeľní.

Neisté postavenie Čechov, ktorí ostali na Slovensku, sa relatívne zlepšilo uzavretím medzivládnej dohody s Nemeckom (1940) a prijatím nového slovenského zákona o štátnej príslušnosti (1941). Umožňoval pomerne jednoducho získať slovenské občianstvo a zrušiť väzby s protektorátom. Predpokladala sa postupná asimilácia týchto občanov. Je pravdepodobné, že sa tak stalo z dvoch dôvodov: väčšina Čechov bola už zo Slovenska vysídlená a vyhlásená bola branná povinnosť (1941). Slováci odchádzali na východný front, kvalifikovaní pracovníci chýbali a „česká otázka“ prestala byť „životne dôležitá“. Ale sťahovacia akcia pokračovala až do roku 1944.

Vysídľovanie malo spoločenský, ale aj individuálny rozmer. Českí zamestnanci to pochopiteľne odsudzovali ako akt nespravodlivosti a nevďak za ich prácu. Veľkú kritiku si vyslúžil spôsob, akým sa vysťahovanie realizovalo. Čakala ich cesta plná neistoty do pomerov vo fašistickom protektoráte. Mnohí z nich boli ľavicovo orientovaní a očakávali represálie. V spomienkach detí sa objavuje strach rodičov a nenávisť k režimu slovenského štátu. V slovenskej spoločnosti zrejme prevažoval názor, že vysťahovanie Čechov je nevyhnutnosťou. Avšak v jednotlivých prípadoch konkrétnych rodín miestne spoločenstvo zvažovalo aj ich zásluhy a osobnostné charakteristiky, dobré pracovné či susedské vzťahy a nad „celkovým prínosom pre Slovensko“ prevážil ľudský rozmer a súcit. Ako príklad uveďme príbeh prof. Stanislava Kostlivého, ktorý pôsobil v rokoch 1919-1941 v Bratislave. Bol riadnym profesorom Lekárskej fakulty a prednostom chirurgickej kliniky LF Univerzity Komenského. V ľudáckej tlači o ňom písali: „Prof. Kostlivý nie je Slovákom,

ale vždy sa choval korektne voči nám a pri výbere svojich žiakov starostlivo dbal na to, aby talentovaní Slováci neboli odstraňovaní od možnosti vedeckej prípravy a univerzitného pôsobenia...“¹³⁴ Stovky študentov žiadalo ministra školstva a národnej osvety Jozefa Siváka, aby bol prof. Kostlivý trvale ponechaný vo funkcii prednostu chirurgickej kliniky. Definitívni zamestnanci boli totiž na Slovensku ponechaní. Nestalo sa.

O TOM PO TOM

Vysťahovanie, odsun alebo vyhnanie? S. Šisler sumarizoval mechanizmy, aké používali nacionalistické a fašizované zložky slovenskej spoločnosti: „propouštění státních a veřejných zaměstnanců české národnosti, likvidace českých hospodářských pozic v průmyslu, zemědělství, obchodu i ve finančním kapitálu, zákaz provozování živností Čechy, postih politických zbohatlíků, zákaz přijímat Čechy do pracovního poměru a další opatření...“¹³⁵ Pripomeňme tiež spontánne aktivity gardistov po vyhlásení autonómie, keď nútili české rodiny k odchodu. Ľudia síce odchádzali aj „dobrovoľne“, ale pod nátlakom šovinistickej propagandy.

Popri nespornom pozitívnom vklade, ktorý českí pracovníci vykonali v prospech Slovenska, však pri posudzovaní predvojnových a vojnových udalostí treba vnímať aj negatívne javy, ktoré sa netýkali iba pracovných možností Slovákov. Upozornil na to aj český historik Zdeněk Urban: „Idealizovali bychom si nekriticky poměry na Slovensku, kdybychom neviděli druhou stránku politiky českého kapitálu, který tu pevně zakotvil exploatovat maximálně tamější materiální a lidské zdroje, což bylo ještě umocněno zaostřenou konkurencí v poválečném období, kdy navíc české finanční a průmyslové kruhy pociťovaly ztrátu velkých přímých trhů bývalé monarchie. V rámci této politiky byla nemilosrdně odbourávána část existujícího průmyslu na Slovensku, byla vedena nespra-

vedlivá politika mzdová i cenová, v dopravních tarifech atd. S ní bylo těsně spjato i počínání mocenských administrativních orgánů i brachiální moci, politika tvrdých represí, potlačování stávek a demonstrací, politika exekucí a likvidací rolnických usedlostí a živností, politika, která si vyžádala někdy i oběti na lidských životech. Stejně tak můžeme posuzovat z druhé stránky i činnost českého učitelstva, úřednictva i dalších představitelů kultury, vědy a osvěty. Mnozí se nedovedli vymanit z pout ortodoxního čechoslovakizmu ani před Mnichovem, nedovedli citlivě přistupovat k náboženskému citění slovenského lidu, dávali mu občas najevo svou povýšenost a cítili se tu cizinci.“¹³⁶

V pozadí tzv. sťahovacej akcie bolo viacero politických či spoločenských faktorov, ktoré mali svoj dobový, historický kontext. V období nástupu nacionalistických a fašistických síl v slovenskej spoločnosti, reprezentovaných HSĽS a jej polovojenskou Hlinkovou gardou, Česi na Slovensku boli považovaní za separovanú skupinu obyvateľstva podobnú iným etnickým menšinám. Legislatívne opatrenia a postupy, ktoré použila slovenská vláda v období autonómie (október 1938 – marec 1939), nesú všetky znaky ich sociálnej exklúzie. Po vzniku Slovenského štátu a vo vojnových rokoch, hoci aj na základe dohôd medzi slovenskou a protektorátnou, neskôr nemeckou vládou, sa realizovalo ich masové vysťahovanie. Je to však iba mýtizujúce pomenovanie navonok právne odôvodneného a organizovaného spôsobu riešenia krízy v česko-slovenských vzťahoch. České rodiny, ktoré sa na Slovensku usadili a adaptovali, väčšinou odísť nechceli. Ich násilné vysťahovanie možno považovať za vyhnanie, formálne podobné s postupmi voči židovskému a rómskemu obyvateľstvu. V roku 1945 zostalo v slovenských službách už len 542 štátnych zamestnancov českej národnosti. Údaj o počte Čechov, ktorí zostali a prežili vojnu v Bratislave nie je známy,

nakoľko národnostné zloženie miest a obcí sa po sčítaní obyvateľstva v roku 1950 nepublikovalo.

Zamyslenie z roku 1919

„Po měsíce pracují zde, za poměrů ne právě nejpriznivějších, jako pilný podavač na veliké stavbě – kladou cihlu na cihlu k výstavbě našeho státu, často neznámí, necenění a zapomínání. A teprve až jednou bude budova pod krovy, až budou základy upevněny a klidnější poměry nastanou – ocení se snad plně tato důležitá, drobná práce našich českých lidí na Slovensku. A ne-li ani tehdy, pak historie bude k nim jistě spravedlivá.“

Bratislavský denník, 13. 10. 1919, č. 3, s.1.

Prvá a tzv. druhá republika (s autonómiou Slovenskej krajiny) zanechali v spomienkach našich rodičov a prarodičov hlbokú, no nie vždy rovnakú stopu. Pre vyslobodenie z jarma monarchie? Pre jej slobodné a demokratické pomery? Pre prosperitu a dobrú atmosféru v priaznivých rokoch? Opačný názorový pól spomína na nezamestnanosť a chudobu v kríze, nesplnenie slovenských politických očakávaní, nereálne ambície svojbytnosti, na protichodné názory k českej pomoci v naozajstnej núdzi. Potom na následníka Slovenský štát, ktorý dal odsunom Čechov mnohým príležitosť zlepšiť svoju spoločenskú a ekonomickú situáciu, no nie však vždy čestnou a morálne obhájitelnou formou. Ale tiež zasial etnickú skazu (nielen) obyvateľom Bratislavy. Zamyslieť sa treba aj nad otázkou, či nie sme akokoľvek spriaznené, ale predsa len rozdielne národy, myslením a kultúrou trochu odlišné svety. Boli sme málo schopní spolužitia? Prejavilo sa, metaforicky povedané, „ryba a hosť po troch dňoch dosť“? Nám tie „tri dni“ vydržali, hoci s prestávkou, 75 rokov.

V tomto roku si pripomíname storočnicu vzniku ČSR. V pamäti znalých histórie aj jej demoláciu, Slovenský štát či neskôr vojnovú, pre a podľa niektorých vraj úspešnú republiku. Väčšina českých občanov túto etapu už v meste nezažila. Na hodnotenie vzťahov vplývajú aj novšie dejiny, povojnové, komunistické a postkomunistické. Ako aj názory ľudí, ktorí tieto udalosti v rodine či osobne prežili a museli sa s nimi nejako vyrovať.

Obdobie prvej polovice 20. storočia má svoje historické, etnografické, sociologické, lingvistické a možno ďalšie zorné uhly posúdenia, ale ja ako etnológ hľadám odpovede v spomienkach a názoroch ľudí, ktorí tieto situácie prežili, alebo si ich príležitostne pripomínajú. Preto ma v období po rozdelení Československa (1993) zaujímali názory občanov českej národnosti, žijúcich v Bratislave, na roky medzivojnové. Čo vedia o živote Čechov v meste? Sú ich potomkami, alebo sa dozvedeli o vtedajších pomeroch z rodinných skúseností? A aký majú názor na najťažšie etapy vzájomných vzťahov, ktorými boli zmeny relatívne tolerantnej atmosféry v tridsiatych rokoch a potom odsun väčšiny Čechov. Alebo na rozdelenie republiky so všetkými spoločenskými a individuálnymi dôsledkami. Rozsah otázok bol širší a ešte sa k tomu vrátim.

Česi na Slovensku, podobne ako Slováci v Českej republike, sa politickým aktom rozdelenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky stali národnostnou menšinou. Pôsobenie Čechov na Slovensku má svoje osobitné historické dôvody a politické súvislosti. Pre vymedzenie témy tejto knižky je dôležité, že od vzniku Republiky Česko-Slovenskej v roku 1918 a v celom medzivojnovom období, ako aj po druhej svetovej vojne prichádzali Česi na Slovensko iba do iného kraja jednotnej republiky. Spolu so Slovákmi tvorili tzv. štátotvorné národy a ich právne a spoločenské postavenie na Slovensku sa ničím nelíšilo od ostatného obyvateľstva. Svoju národnú identitu, ako aj český, moravský alebo sliezsky pôvod, spájali s československou štátnou identitou. V tolerantných pomeroch Česi na Slovensku, podobne ako Slováci v Českej republike, sa politickým aktom rozdelenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky 1. 1. 2003 stali národnostnou menšinou. Pôsobenie Čechov na Slovensku má svoje osobitné historické dôvody a politické súvislosti. Pre vymedzenie témy tejto knižky je dôležité, že od vzniku republiky v roku 1918 a v celom medzivojnovom období, ako

aj po druhej svetovej vojne, prichádzali Česi na Slovensko iba do iného kraja jednotnej republiky. Spolu so Slovákmi tvorili štátotvorné národy a ich právne a spoločenské postavenie na Slovensku sa ničím nelíšilo od ostatného obyvateľstva. Svoju národnú identitu, ako aj český, moravský alebo sliezsky pôvod, spájali s československou štátnou identitou. V tolerantných pomeroch, v súžití s ostatným obyvateľstvom sa na Slovensku udomáčňovali. Umožňovala to aj jazyková príbuznosť oboch národov. Z mnohých vyjadrení o ich postavení na Slovensku v rámci bývalej spoločnej republiky uvádzam zovšeobecňujúce hodnotenia znalkyne a zástankyne českých občanov na Slovensku M. Majtánovej (1999): „Češi, ktorí na Slovensku trvale žili, se na Slovensku cítili byť doma – doma ve své zemi, ve své vlasti. Samozřejmě k tomuto pocitu přispívaly kromě existence centrálních politických, státních a dalších orgánů i dvoujazyčná celostátní televize, rozhlas, snadná možnost koupě českého denního tisku, rovnost v pracovních možnostech i zařazeních, smíšené podniky a instituce.“¹³⁷

Rozdelením československej federácie sa českí spoluobčania ocitli v situácii, keď sa museli vyrovnáť so stratou pôvodnej vlasti a s prechodom z pozície majoritného národa do pozície malej etnickej minority. Museli prehodnotiť význam vžitej československej identity, rozhodnúť sa medzi opustením Slovenska ako domova alebo Českej republiky ako krajiny svojho rodu, medzi občianstvom českým alebo slovenským. Mnohí pocítili „rolu cudzinca“ v slovenskom prostredí. Sprievodnými javmi boli aj narušené rodinné zväzky, existenčné problémy a zvýšená citlivosť na spoločenské vzťahy. S premenami personálnych identít súvisela aj možnosť začleniť sa a aktívne pôsobiť ako člen národnostnej menšiny, teda prijať pre nich nezvyklú kolektívnu identitu: „Před zánikem Československa nebyli Češi žijící na Slovensku nikdy v postavení menšiny, česká komunita nikdy nebyla organizována, neexistovaly bariéry, které by ji dělily od

většinového národa ani od rodné země. Za svou vlast pokládali celou Československou republiku.“¹³⁸

Osobitým problémom česko-slovenských vzťahov bola história Čechov a Slovákov v spoločnej republike, ktorá do značnej miery ovplyvňovala hodnotenie aktu rozdelenia republiky a postoje k novej identite občanov s menšinovým statusom. Ako píše M. Majtánová, slovenská a česká menšina „vznikly za neobvyklých podmínek a jejich charakteristické znaky jsou pro menšiny v běžném slova smyslu atypické. Vyplývají ze vztahu obou národů před vznikem, během existence i po zániku společného státu, přičemž jeho vznik a zánik se v relativně krátké době sedmdesáti let zopakoval dvakrát“.¹³⁹

ČESKÁ MENŠINA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

V novodobých spoločenských procesoch po roku 1989 sa obnovovala multikultúrnosť mesta, ale inej kvality, ako sme ju poznali z medzivojnového obdobia. Oživila sa na inom základe činnosť národnostných menšín, ktoré začali prehodnocovať svoje vzťahy s majoritným prostredím a svojím aktívnym pôsobením sa „zviditeľnili“. Patrí k nej aj česká menšina, aj keď nechtiac a bez vlastného pričinenia.

V procese reštruktúracie post-socialistickej spoločnosti sa do pozornosti dostali aj témy, ktoré môžeme označiť za historicky sa opakujúce. Vyplývajú z problémov súžitia v etnicky a nábožensky prevrstvenom stredoeurópskom priestore. Ukázalo sa, že v dobe veľkých spoločenských zmien býva iba otázkou času, keď sa vyplavia znovu na povrch. Aj v tejto dobe sme boli priamymi pozorovateľmi postupného gradovania česko-slovenského sporu. Prebiehal v harmonickom súlade s procesom transformácie spoločnosti, keď sa ekonomické a politické záujmy a predstavy ďalšieho vývoja krajiny začali obhajovať na podklade historických príkladov a skúseností. Na jednej strane sa začal naplno deklarovať mýtus „starých zlatých čias“ medzi-

vojnového Československa, v ktorých sa na krátky čas darilo udržiavať etnické vzťahy v demokratických a tolerantných rámcoch. Na druhej strane sa vynárali reminiscencie veľkého konfliktu, ktorým bol politický zápas o autonómiu Slovenska, vznik Slovenského štátu a vysťahovanie Čechov.

Súčasťou a obeťou týchto sporov sa stali aj Česi na Slovensku. Akt rozdelenia spoločnej republiky mnohých postavil do zložitej situácie. Z tohto dôvodu sa podľa odhadov niekoľko stoviek rodín presťahovalo do Českej republiky. Občania s českou národnosťou na Slovensku na základe sľubov politikov očakávali, že budú mať občianstvo v oboch nových republikách, ale podľa vtedy platných českých zákonov si museli zvoliť iba jedno. Buď české a status cudzinca v slovenskej domovine, alebo slovenské a status cudzinca v rodnej vlasti svojho rodu. To bola vážna dilema, v ktorej zohrávala dôležitú úlohu aj historická pamäť českej komunity na Slovensku. Oživil sa spomienky na slovenský fašistický štát, vysťahovanie Čechov vo vojnových rokoch a vynorili sa obavy zo „staronovej“ Slovenskej republiky.

V roku 2008 som uskutočnil anketový výskum v bratislavskej českej komunite, aby som zistil ich postoje a reflexiu dejín spoločného súžitia. V tomto období boli občania českej národnosti integrovanou súčasťou bratislavskej spoločnosti. Podľa názoru H. Miškufovej v miere ich asimilácie sú generačné rozdiely. Najstaršia generácia, ktorá sa narodila na Slovensku českým rodičom v medzivojnových rokoch, cíti svoje české korene, ale je do veľkej miery asimilovaná. Stupeň asimilácie v mladšej generácii, ktorí prišli na Slovensko z českých krajín v období 1945-1992, je omnoho nižší. Žijú väčšinou v zmiešaných manželstvách a ich deti sa len v malom percente hlásia k českej národnosti.¹⁴⁰ Z anketového výskumu vyplýva, že Česi si v medzivojnových rokoch vedome uchovávali rodný jazyk ako preferovaný etnický a kultúrny znak, ale aj ako znak čes-

koslovenskej identity, ku ktorej sa hlásili. V kritickom období pred vznikom Slovenského štátu a počas neho ich majoritná slovenská spoločnosť vyčlenila do pozície ostrakizovanej etnickej skupiny. Odlišný postoj k českému jazyku a pôvodu má dnes už dospelá generácia detí prvej generácie prisťahovalcov. V prostredí Bratislavy (resp. v slovenskom prostredí) prebiehal v dôsledku vojnových udalostí rýchlejší proces jazykovej asimilácie.

K poznaniu oporných bodov kolektívnej identity bolo potrebné tiež zistiť, aký význam prikladajú príslušníci českej komunity uvedeným konfliktným historickým udalostiam. Z otázok vzťahujúcich sa k pôsobeniu Čechov v Bratislave vyplýva, že ich príchod sa interpretuje hlavne ako nezištná pomoc Slovákom v boji proti Maďarom (76 %) a menej ako kariérny záujem (21 %). Príchod českých zamestnancov bol potrebný v prvých rokoch republiky (65 %), ale aj v celom období jej trvania (31 %). Vysvetľujú sa tým postoje, že Slováci neprejavili a neprejavujú dostatočnú vďaku Čechom za vybudovanie republiky. Za hlavné dôvody protičeských nálad medzi ľuďmi na Slovensku v období prvej republiky sa považuje nadvláda Čechov a pražský centralizmus (47 %), zaberanie pracovných miest (33 %), ale aj ľudské vlastnosti, ako povýšenectvo, neznalosť jazyka a prostredia (15 %). Aj zo vtedajšej oficiálnej protičeskej propagandy rezonujú ekonomické a sociálne témy (38 %) a z toho plynúca požiadavka autonómie Slovenska (35 %), ale aj presadzovanie čechoslovakizmu a ateizmu (23 %). Podľa ich názoru sa však v Bratislave protičeské nálady v medziľudských vzťahoch prejavovali len málo (37 %) alebo sa neprejavovali vôbec (27 %) a pomerne veľká skupina sa nevedela vyjadriť (30 %). Vysťahovanie Čechov sa považuje za Slovákmí vynútené riešenie (62 %) a za násilné vysťahovanie, odsun (38 %). Ani jeden respondent nepovažoval riešenie, ktoré sa vtedy vykonalo, za spravodlivé voči Slovákom.

Oproti týmto stála otázka vzťahujúca sa na mocenský zásah „z Prahy“, ktorý zostril protičeské nálady na Slovensku a urýchlil vyhlásenie Slovenského štátu. Obsadenie Bratislavy českými žandármi a vojenskými jednotkami z 9. na 10. marca 1919 (tzv. Homolov puč) a zatýkanie slovenských politických činiteľov vyvolal početné demonštrácie, potýčky s vojakmi a pouličnú strelbu. Táto historická udalosť je v dnešnej českej komunite v Bratislave takmer neznáma (63 %) a z ostatných respondentov sa väčšina priklonila k vtedajšej českej, resp. československej verejnej mienke, že to bolo správne rozhodnutie.

Reflexie historických udalostí ukazujú, že pozitívne stránky českej prítomnosti v meste sú pomerne presne zafixované, negatívne strácajú na presnosti, alebo sú vynechané z kolektívnej pamäti. Uchovali sa len tie udalosti a spomienky, ktoré sú významné pre formovanie kolektívnej spomienky na pôsobenie Čechov v Bratislave.

POZNÁMKY

¹ Napr. Lipták, 2000: 11-57.

² Svetoň, 1948: 273.

³ Medvecký, 1934: II/54.

⁴ Rotnágl, 1945: 123.

⁵ Svetoň, 1948: 270-274.

⁶ Holuby, 1965: 48.

⁷ Provazník, 1966: 349-356.

⁸ Svetoň, 1948: 269.

⁹ Mannová, 1999: 61.

¹⁰ Salner, 1991: 11.

¹¹ Krčméry, 1931: 64.

¹² Mannová, 1991: 68-69. pozn. 12

¹³ Krčméry, 1931: 66-67.

¹⁴ Krčméry, 1931: 67.

¹⁵ Krčméry, 1931: 68.

¹⁶ Krčméry, 1934: 70.

¹⁷ Bratislavský denník II., 8.6.1921, s. 3.

¹⁸ Pressburger Zeitung, č. 323, 24.11.1918, s. 1-2. In: Bratislava, 1977: 129.

¹⁹ Venkov, 22.10.1918, č. 245, s. 3. In: Bratislava, 1977: 80.

²⁰ Pressburger Zeitung, č. 294, 26.10.1918, s. 2. In: Bratislava, 1977: 82.

²¹ Kulhánek, 1934: 41.

²² Kulhánek, 1934: 43.

²³ Kulhánek, 1934: 41-42.

- ²⁴ Bratislava, 1977: 136.
- ²⁵ Predseda: Ferdiš Juriga, podpredseda: Emanuel Lehocký, správca: Samuel Zoch, podsprávca: Dr. S. Slabeicius, zápisník: Z. Zigmundík, členovia: Dr. Ján Zátúrecký, Adolf Máčalka, Dr. Ivan Štefánik, Tomáš Tvarožek, Florián Tománek, Ján Pocisk, Andrej Zedník, Ján Grajciar, Dr. Juraj Siávik, Ignác Kellner, Stefan Baco, Dr. Milan Ivanka, Vitus Slezák, Gábor Izák, Štefan Krčméry, Pavel Macháč. In: Slovenské ľudové noviny, 8.11.1918, č. 46, s. 3.
- ²⁶ Krčméry, 1934: 71.
- ²⁷ Pressburger Zeitung, č. 294, 26.10.1918, s. 2. In: Bratislava, 1977: 84.
- ²⁸ Správu o zhromaždení uverejnil Pressburger Zeitung, č. 323, 24.11.1918, s. 1-2. In: Bratislava 1977: 124-130.
- ²⁹ Pressburger Zeitung, č. 323, 24.11.1918, s. 1-2. In: Bratislava, 1977: 128.
- ³⁰ Robotnícke noviny, č. 4, 14.1.1919, s. 1. In: Bratislava, 1977: 202.
- ³¹ Medvecký, 1934: I/373.
- ³² Kulhánek, 1934: 48.
- ³³ Robotnícke noviny, č. 4, 14.1.1919, s. 2. In: Bratislava, 1977: 204.
- ³⁴ Pressburger Tagblatt, č. 8008, 3.1.1919, s. 1. In: Bratislava, 1977: 162.
- ³⁵ Bratislava, 1977: 158.
- ³⁶ Medvecký, 1934: II./163.
- ³⁷ Kulhánek, 1934: 48.
- ³⁸ Kulhánek, 1934: 48-49.
- ³⁹ Kulhánek, 1934: 49.
- ⁴⁰ Podľa vojenskej správy Z. Ježka uverejnil Slovenský denník, 1.1.1919. Podľa Medvecký, 1934: II./160.
- ⁴¹ Medvecký, 1934: II./163.
- ⁴² Pressburger Zeitung, č. 18, 19.1.1919, s. 1. In: Bratislava, 1977: 214.
- ⁴³ Výhlas Vojenského veliteľstva mesta Prešpurku z 10.1.1918 a 12.1.1918. In: Bratislava, 1977: 197 a 202.
- ⁴⁴ Bratislava, 1977: 214.

- ⁴⁵ Bratislava, 1977: 281.
- ⁴⁶ Kulhánek, 1934: 51.
- ⁴⁷ Robotnícke noviny, 8.2.1919. In: Bratislava, 1977: 267.
- ⁴⁸ Bratislava, 1977: 254.
- ⁴⁹ Bratislava, 1977: 214.
- ⁵⁰ Bratislava, 1977: 276.
- ⁵¹ Bratislava, 1977: 305.
- ⁵² Bratislava, 1977: 278.
- ⁵³ Prešporok bol vyhlásený za hlavné mesto Slovenska 18.1.1919. Premenovanie na „Bratislav“ bolo schválené v ministerskej rade 19.2.1919, oprava na Bratislava 16.3.1919.
- ⁵⁴ Sčítání lidu v republice československé ze dne 15. února 1921. III. díl. Praha 1927, tab. XII b.
- ⁵⁵ Rychlík, 2012: 96.
- ⁵⁶ Magdolenová, 1981: 487.
- ⁵⁷ Podľa Matula, 2009: 26.
- ⁵⁸ Štefánek, 1937: 460.
- ⁵⁹ Svetoň, 1948: 273.
- ⁶⁰ Štefánek, 1944: 385.
- ⁶¹ Veselý, 1929: 268, cit. podľa Matula, 2006: 29.
- ⁶² Matula, 2006: 37.
- ⁶³ Bratislavský denník, 21.10.1920, s. 3.
- ⁶⁴ Slovenský denník, 8.-9.10.1920, s. 1.
- ⁶⁵ Bratislavský denník, 13.4.1920, s. 2.
- ⁶⁶ Historik Ján Mlynárik uvádza, že v Prešporoku v roku 1910 bolo 1 242 Čechov (Mlynárik 1987: 99).
- ⁶⁷ Bratislavský denník, 14.12.1920, s. 3.

- ⁶⁸ Slovenský denník, 24.9.1920, s. 3.
- ⁶⁹ Mačenka, 1920: 2.
- ⁷⁰ Bratislavský denník, 4.2.1920, s. 3.
- ⁷¹ Pressburger Zeitung, 26.10.1918, s. 2. In: Bratislava, 1977: 84.
- ⁷² Medvecký, 1934/II.: 53.
- ⁷³ Slovenský denník, 21.8.1920, s. 3.
- ⁷⁴ Bratislavský denník, 30.1.1920, s. 1.
- ⁷⁵ Bratislava, 1977: 214.
- ⁷⁶ Slovenský denník, 24.5.1922, s. 2.
- ⁷⁷ Slovenský denník, 26.10.1921, s. 1.
- ⁷⁸ Robotnícke noviny, 27.5.1922, s. 2.
- ⁷⁹ Slovenský denník, 24.8.1924, s. 1.
- ⁸⁰ Slovenský denník, 6.11.1924, s. 3.
- ⁸¹ Bednár, 1984: 296-297.
- ⁸² Slovenský denník, 22.7.1924, s. 1.
- ⁸³ Horváth, 1990: 34.
- ⁸⁴ Slovenský denník, 3.7.1919, s. 3.
- ⁸⁵ Spomienku J. Bártu cituje Feglová, 2008: 116.
- ⁸⁶ Bednár, 1984: 302.
- ⁸⁷ Bratislavský denník, 10.12.1920, s. 2.
- ⁸⁸ Slovenský denník, 14.3.1924, s. 5.
- ⁸⁹ Vašš, 2018: 99.
- ⁹⁰ Národní shromáždění, 23.1.1920. Zdroj: www.psp.cz.
- ⁹¹ Mlynárik, 1987: 88.
- ⁹² Rychlík, 1989: 404.
- ⁹³ Jirásek, 1947: 12.

- ⁹⁴ Jirásek, 1947: 35.
- ⁹⁵ Bratislavský denník, 24.11.1920, s. 2.
- ⁹⁶ Jirásek, 1947: 48.
- ⁹⁷ Štefánek, 1937: 460.
- ⁹⁸ Svetoň, 1948: 273.
- ⁹⁹ Matula, 2006: 37.
- ¹⁰⁰ Holuby, 1958: 102.
- ¹⁰¹ Mačenka, 1920: 2.
- ¹⁰² Bratislavský denník, 6.6.1920, s. 2.
- ¹⁰³ Rybák, 1977: 268.
- ¹⁰⁴ Štefánek, 1944: 386.
- ¹⁰⁵ Lipták, 2000: 119-121.
- ¹⁰⁶ Kulhánek, 1934: 145.
- ¹⁰⁷ Jirásek, 1947: 157.
- ¹⁰⁸ Politika, 1932, č. 20, s. 253.
- ¹⁰⁹ Národní shromáždění, 30.6.1932. Zdroj: www.psp.cz.
- ¹¹⁰ Henzl, 1932: 244.
- ¹¹¹ Medvecký, 1934: I./375.
- ¹¹² Henzl, 1932: 244.
- ¹¹³ Štrunc, 1933: 216, 217.
- ¹¹⁴ Matula, 2006: 116-117.
- ¹¹⁵ Viac Arpáš, 2011: 84 a n.
- ¹¹⁶ Tancer, 2016: 22, 194, 111.
- ¹¹⁷ Pospíšilová, 2018: 325.
- ¹¹⁸ Lipták, 2000: 158.
- ¹¹⁹ Viac Arpáš, 2011: 106 a n.

- ¹²⁰ Chňoupek, 2001: nečíslované.
- ¹²¹ Bystrický, 1997: 603-604.
- ¹²² Slovák, 8.11.1938, s. 9.
- ¹²³ Slovák, 11.11.1938, s. 2.
- ¹²⁴ Maďari obesili Hitlera, Tisu a Karmasina. In: Slovák, 4.11.1938, s. 4.
- ¹²⁵ Chňoupek, 2001: nečíslované.
- ¹²⁶ Jirásek, 1947: 109.
- ¹²⁷ Šisler, 1989: 232.
- ¹²⁸ Jirásek, 1947: 172.
- ¹²⁹ Šisler, 1989: 232.
- ¹³⁰ Slovák, 3.12.1938, s. 4.
- ¹³¹ Zudová-Lešková, 2010: 384; Rychlík, 2010: 394.
- ¹³² Bližšie Šisler, 1989: 233. Zoznamy zamestnancov, ktorých „dávali k dispozícii“ českým ministerstvám, boli posielané už od konca novembra 1939 ešte pred uzatvorením dohody s pražskou vládou (Šisler, 1989: 232). Oficiálny zoznam bol odoslaný ústrednej vláde 29.12.1938 a odsun sa mal realizovať vo viacerých etapách do konca marca 1939 (Bystrický, 1997: 608).
- ¹³³ Uvádza sa počet 4 971 (Zemko, 2006: 28).
- ¹³⁴ Šisler, 1989: 231.
- ¹³⁵ Šisler, 1989: 236.
- ¹³⁶ Urban, 1989: 199.
- ¹³⁷ Majtánová, 1999: nečíslované.
- ¹³⁸ Majtánová, 1999: nečíslované.
- ¹³⁹ Majtánová, 1999: nečíslované.
- ¹⁴⁰ Miškufová, 2000: 154.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Arpáš, R. (2011). *Autonómia: víťazstvo alebo prehra? Vyvrcholenie politického zápasu HSLS o autonómiu Slovenska*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo SAV.
- Bednár, Š. (1984). *Bohém hľadá vlast*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Bratislava, hlavné mesto Slovenska. *Pripojenie Bratislavy k Československej republike roku 1918-1919. Dokumenty*. (1977). Spracovali V. Horváth, E. Ratkoš, J. Watzka. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.
- Bystrický, V. (1997). Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska 1938-1939. In: *Historický časopis*, 45, 4, 596-661.
- Bystrický, V. (2000). Českí zamestnanci na Slovensku v rokoch 1918-1939. In: H. Zelinová (Ed.). *Česi na Slovensku*. Martin: SNM, 17-31.
- Faust, O. (1933). *Zo starých zápisníc mesta Bratislavy*. Bratislava.
- Feglová, V. (2008). Obraz spoločnosti za 1. ČSR v Bratislave. In: *Folia ethnographica*, 42, Supplementum ad Acta Musei Moraviae, s. 115-121.
- Gajdoš, P. (1987). K problematike demografického vývoja Bratislavy od konca 19. storočia do súčasnosti. In: *Slovenský národopis*, 35, s. 259-266.
- Henzl, V. (1932). K problému mladé českej generace na Slovensku. In: *Politika II* (19), 244.
- Holuby, J. L. (1965). *Rozpomienky*. Bratislava: SVKL.
- Horváth, V. (1990). *Bratislavský topografický lexikon*. Bratislava: Veda.
- Chňoupek, B. (2001). Prvé dni Slovenského štátu. In: *Slovo. Politicko-spoločenský týždenník*. Internetové vydanie, č. 27, 4.-10. 7. 2001.
- Jirásek, Josef. (1947). *Slovensko na rozcestí 1918-1938*. Brno: Tiskové a nakladateľské podniky „Zář“, 189 s.
- Krčméry, Š. (1931). Slovenská rozpomienka na Bratislavu. In: Medvecký, K.: *Slovenský prevrat*. IV. zv. Bratislava: vyd. Komenský, s. 63-73.
- Kulháněk, F. (1934). *Češi a Slováci cestou slávy i utrpenia. Statí o československej spolupráci, vydané k štvrtej voľbe pána prezidenta republiky, k posilneniu ideového a hospodárskeho dorozumenia Čechov a Slovákov*. Banská Bystrica: Vyd. Nový domov.

- Lipták, L. (2000). *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram.
- Mačenka, F. (1920). Vzpomínky. In: *Bratislavský Denník*, č. 146, 11. 4. 1920, s. 2.
- Magdolenová, A. (1981). Slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch. In: *Historický časopis*, 29, 4, 482-505.
- Majtánová, M. (1999). Co bychom měli vědět o historii česko-slovenských vztahů. In: *Almanach Českého spolku na Slovensku*. Zdroj: <http://www.cesi.sk/txt/hiuv.htm>.
- Mannová, E. (1999). Elitné spolky v Bratislave v 19. a 20. storočí. In: *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Zost. P. Salner a Z. Beňušková. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 52-69.
- Matula, P. (2006). *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška.
- Medvecký, K. (1930-1931). *Slovenský prevrat*. I-IV. zväzok. Bratislava: vyd. Komenský.
- Miškufová, H. (2000). Česká národnostní menšina. Vznik Českého spolku na Slovensku. In: H. Zelinová (Ed.). *Češi na Slovensku*. Martin: SNM, 153-159.
- Mlynárik, J. (1987). *Česká inteligencia na Slovensku*. Kolín nad Rýnom: Svaz československých spolků ve Švýcarsku.
- Pospíšilová, J. (2018). „Já tu Bratislavu miluju.“ Ze vzpomínek a dokumentů rodiny českého lékaře. In: *Slovenský národopis*, 3, 318-330.
- Provazník, D. (1966). Národnostné pomery v Bratislave. In: *Dejiny Bratislavy*. Bratislava, s. 349-354.
- Příbík, Z. (1924). Živá tóna. In: *Slovenský denník*, 22. 7. 1924, s.1.
- Rotnágl, J. (1945). *Češi a Slováci. Vzpomínky a úvahy nad dopisy z let 1907-1918*. Praha: Jos. Vilímek.
- Rázus, M. (1937). Nelze vyhověti. In: *Slovák*, 11. 8. 1937.
- Rybák, J. (1977). *Čarovný prútik*. Bratislava: Pravda.
- Rychlík, J. (2010). Vznik Slovenského státu a česká společnost. In: Bystrický, Valerián & Michela, Miroslav & Schvarc, Michal a kol. *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo SAV, 392-405.
- Rychlík, J. (2012). *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914-1992*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů & Vyšehrad.
- Salner, P. (1998). *Premeny Bratislavy 1939-1993 (etnologické aspekty sociálnych procesov v mestskom prostredí)*. Bratislava: Veda.
- Sčítání lidu v republice československé ze dne 15. února 1921*. III. díl. Praha 1927, tab. XII b.
- Slovensko v Československu (1918-1939)*. (2004). Eds. Zemko, M., Bystrický, V. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo SAV.
- Svetoň, J. (1948). Od maďarizácie k reslovakizácii Bratislavy. In: *Bratislava I. Sborník príspevkov k dejinám hl. mesta Bratislavy*. Bratislava: Kultúrny a informačný odbor ÚNV v Bratislave, s. 268-289.
- Šisler, S. (1989). Odchod českých státních zaměstnanců ze Slovenska v letech 1938-1945. In: *Český lid*, 76, 4, 231-238.
- Štefánek, A. (1937). Šrobár a jeho doba. In: *Bratislava XI.*, 460 s.
- Štefánek, A. (1944). *Základy sociografie Slovenska. Slovenská vlastiveda III*. Bratislava: SAVU.
- Tancer, J. (2016). *Rozviazané jazyky. Ako sme hovorili v starej Bratislave*. Bratislava: Slovart.
- Tišliar, P. (2007). *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919*. Bratislava: STATIS.
- Urban, Z. (1989). K některým otázkám česko-slovenských vztahů a jejich periodizace. In: *Český lid*, 76, 4, 194-203.
- Vašš, M. (2018). *Zlatá bohéma. Umelecká bohéma v Bratislave 1920-1938*. Bratislava: Marenčin PT.
- Zemko, M. (2006). Slovakizácia Bratislavy v 20. storočí podľa štatistík. In: Ferencuhová, G. a kol. *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc.* Bratislava: Historický ústav SAV, 27-30.
- Zudová-Lešková, Z. (2010). Výnimočný stav na Slovensku v marci 1939 a „Homolov puč“. In: Bystrický, V. & Michela, M. & Schvarc, M. a kol. *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo SAV, s. 384-391.

V EDÍCI ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE DOTERAZ VYŠLO:

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 1

Folklore in the Identification Processes of Society. G. Kiliánová, E. Krekovičová (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1994. 165 s. ISBN 8085665328.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 2

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder.* Zväzok 1. E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. 225 s. ISBN 802240506X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 3

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder.* Zväzok 2. E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. S. 227-441. ISBN 8022405094.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 4

Burlasová, Soňa: *Katalóg slovenských naratívnych piesní. Typenindex slowakischer Erzählieder.* Zväzok 3. E. Krekovičová (ed.) Bratislava: Vydavateľstvo VEDA – Ústav etnológie SAV, 1998. S. 445-682. ISBN 8022405124.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 5

Identita etnických spoločností. Výsledky etnologických výskumov. G. Kiliánová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – SAP-Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 1998. 128 s. ISBN 8088908035.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 6

Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť. O. Danglová, J. Zajonc (zost.). Bratislava: VEDA, 1998. 179 s. ISBN 802240523X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 7

Identity of Ethnic Groups and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research. G. Kiliánová, E. Riečanská (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – SAP-Slovak Academic Press, spol. s. r. o., 2000. 164 s. ISBN 8088908728.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 8

Traditional Culture as a Part of the Cultural Heritage of Europe. The Presence and Perspective of Folklore and Folkloristics. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Tomáš Písecký-ARM 333, 2003. 143 s. ISBN 8089069096.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 9

Ethnology in Slovakia at the Beginning of the 21st Century: Reflections and Trends. G. Kiliánová, K. Köstlin, R. Stoličná (eds.). Etnologické štúdie 9 and Veröffentlichungen Europäische Ethnologie 24. Bratislava – Wien: Ústav etnológie SAV – Institut für Europäische Ethnologie, Universität Wien, 2004. 229 s. ISBN 3902029102.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 10

Slavistická folkloristika na rázcestí. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Tomáš Písecký-ARM 333, 2003. 116 s. ISBN 808906910X.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 11

Beňušková, Zuzana: *Religiozita a medzikonfesijné vzťahy v lokálnom spoločenstve.* Bratislava – Dolný Oháj: Ústav etnológie SAV – MERKUR, 2004. 198 s. ISBN 8096916351.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 12

Folklor v kontextoch. Zborník príspevkov k jubileu Doc. PhDr. Lubice Droppovej, CSc. H. Hlôšková (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Katedra etnológie a kultúrnej antropológie FFUK – Národopisná spoločnosť Slovenska, 2005. 215 s. ISBN 8088997208.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 13

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. I., II. Z. Profantová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV – Ústav pamäti národa – Tomáš Písecký-ARM 333, 2005. I. – 283 s. ISBN 8089069134; II. – 193 s. ISBN 8089069142.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 14

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989 III. Naratívna každodennosť v kontexte sociálno-historickej retrospektívy. Z. Profantová (ed.) Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2007. 207 s. ISBN 9788088997412.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 15

Od folklórneho textu ku kontextu. Venované pamiatke PhDr. Márie Kosovej, CSc. E. Krekovičová, J. Pospíšilová (eds.). Bratislava – Brno: Ústav etnológie SAV – Etnologický ústav AV ČR, 2006. 214 s. ISBN 8096942743.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 16

Slavkovský, Peter: *Svet na odchode. Tradičná agrárna kultúra Slovákov v strednej a južnej Európe.* Bratislava: Veda, 2009. 216 s. ISBN 9788022410861.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 17

Slavkovský, Peter: *Svet roľníka. Agrárna kultúra Slovenska ako predmet etnografického výskumu.* Bratislava: Veda, 2011. 135 s. ISBN 9788022412056.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 18

Slavkovský, Peter: *Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru).* Bratislava: Veda, 2012. 127 s. ISBN 9788022412797.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 19

Slavkovský, Peter: *S nošou za industrializáciou krajiny. Tradičné podoby dopravy na slovenskom vidieku.* Bratislava: Veda, Ústav etnológie SAV, 2014. 128 s. ISBN 9788022413985.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 20

Vanovičová, Zora: *Autorita symbolu.* E. Krekovičová (ed.). Bratislava: Ústav etnológie SAV 2014. 119 s. ISBN 9788097097523.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 21

Popelková, Katarína a kolektív: *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava: Ústav etnológie SAV 2014. 320 s. ISBN 9788097097530.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 22

Burlasová, Soňa: *Naratívne piesne o zbojníkoch. Príspevok k porovnávaciemu štúdiu.* Bratislava: Ústav etnológie SAV 2015. 118 s. ISBN 9788097097547.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 23

Čierno-biele svety. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku. T. Podolinská, T. Hrustič (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2015. 600 s. ISBN 9788022414135.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 24

Salner, Peter: *Židia na Slovensku po roku 1945. (Komunita medzi vierou a realitou.)* Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2016. 216 s. ISBN 978-80-224-1510-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 25

Vrzgulová, Monika: *Nevyrozmávané susedské histórie. Holokaust na Slovensku z dvoch perspektív*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2016. 141 s. ISBN 978-80-224-1542-2.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 26

Za hranicami vedy? Aplikovaná antropológia v spoločnosti. Soňa G. Lutherová, Miroslava Hlinčíková (eds.). Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2016. 168 s. ISBN 978-80-224-1543-9.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 27

Voľanská, Ľubica: „*V hlave tridsať, v krížoch sto*.“ *Starnutie v autobiografiách v Bratislave a Viedni*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2016. 224 s. ISBN 978-80-224-1544-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 28

Vrzgulová, Monika – Voľanská, Ľubica – Salner, Peter: *Rozprávanie a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2017. 135 s. ISBN 978-80-224-1621-4.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 29

Panczová, Zuzana: *Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2017. 160 s. ISBN 978-80-224-1546-0.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 30

Wiesner, Adam: *Jediné, čo je na svete stálo, je zmena*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2017. 215 s. ISBN 978-80-224-1622-1.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 31

Beňušková, Zuzana: *Občianske obrady na Slovensku*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2017. 136 s. ISBN 978-80-224-1623-8.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 32

Salner, Peter: *Židovská komunita po roku 1989*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, VEDA SAV 2018. 144 s. ISBN 978-80-224-1624-5.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 33

Krekovičová, Eva: *Piesne a etnická identifikácia Slovákov v Maďarsku. Výskum z obdobia 1991 – 2017*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, VEDA SAV 2018. 264 s. ISBN 978-80-224-1698-6.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 34

Globe in Motion. Patterns of International Migration: Similarities and Differences. Boris Divinský, Tatiana Zachar Podolinská et al. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Marenčin PT. 2018. 288 s. ISBN 978-80-970975-7-8

OBSAH

ÚVOD	7
PRED ROZVODOM	13
WILSONOVO MESTO	27
ÚTOK NA PREŠPOROK	40
ČESI, MAĎARI A „DOMÁCI“	62
Na vine sú Česi	68
Na vine sú Maďari	75
Nátlak	77
PRIESTORY MESTA	85
ČESI A SLOVÁCI	95
Slovenská otázka	102
ROZCHOD	109
Autonómia	112
Česká otázka	114
Vyhlásenie Slovenského štátu	117
O tom po tom	125
DOSLOV	128
Česká menšina v Slovenskej republike	131
Poznámky	135
Použitá literatúra	141
V edícii ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE doteraz vyšlo:	144

Daniel Luther
BRATISLAVA ČESKO-SLOVENSKÁ

Putovanie z monarchie do Slovenského štátu

Obálka Marenčin Media
Fotografie: Viliam Malík, archív Jozefa Hanáka,
Mestské múzeum v Bratislave,
Slovenský národný archív – fotoarchív STK,
Centropa, súkromné archívy, archív vydavateľa
Grafická úprava a sadzba Marta Blehová
Jazyková úprava Ingrid Kostovská
Vydal Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV
v rámci edície Etnologické štúdie ako svoju 35. publikáciu
a vydavateľstvo Marenčin PT, spol. s r. o.
Jelenia 6, 811 05 Bratislava
marencin@marencin.sk www.marencin.sk
ako svoju 762. publikáciu v roku 2018
Prvé slovenské vydanie
Tlač FINIDR, s. r. o., Český Těšín

ISBN 978-80-569-0146-5

Tlač Těšínská tiskárna, a. s., Český Těšín

Tlač KASICO, a. s., Bratislava

ForPress NITRIANSKE TLAČIARNE, s.r.o.

Tlač NIKARA, Krupina

Tlač CPI Moravia Books, s. r. o., Pohořelice

Tlač Neografia, a. s., Martin

Tlač FINIDR, s. r. o., Český Těšín